

MANTELZORG- & KANGOEROEWONINGEN: ZORG VOOR DE TOEKOMST?

Een onderzoek naar ervaringen van bewoners en professionals met mantelzorg- & kangoeroewoningen.

Masterthesis Sociale Planologie
Faculteit Ruimtelijk Wetenschappen

**rijksuniversiteit
 groningen**

Bastiaan Dijk
S2048558
Begeleidster Dr. Bettina van Hoven

Groningen, 27 juni 2014

-Directeur Woningcorporatie: *'Mantelzorg overkomt je, en je kan er niet onderuit, maar als je er wel onderuit kan, dan heb je een moreel probleem.'*

-Mevrouw Van der Wal –
Klaassen (80): *'Het huis leeft
inderdaad. Eentje heeft een
drumstel boven staan en ze
hebben ruzie en er wordt
gelachen. Het huis leeft. Dat
merk ik bijvoorbeeld als ze met
vakantie zijn, dan is het stil. Ik
ben heel erg verwend.'*

-Meneer Van Dijk (73):
*'Boodschappen doe ik zelf
nog. De dochter en
schoonzoon willen het wel
doen, maar dan heb je
nog een beetje contact.
Dat wil ik zelf doen. Dan
tref je iedere keer nieuwe
mensen.'*

-Mevrouw De Vries – Veenstra
(56): *'We zijn er eigenlijk ook
wel eens wat trots op hoe wij
wonen. En we krijgen er ook
hele leuke reacties op.'*

-Mevrouw Veenstra –
Sneijder (87): *'dan heb je
ook meer een doel in het
leven. Ik word
's ochtends wakker en
dan denk ik: bliksekaters
ik moet er af er staan
nog twee bakken was op
mij te wachten.'*

-Mevrouw Jansen – Bouma (66): *'De kleinkinderen komen 's ochtends voor ze
naar school gaan even langs om dag te zeggen of een klein praatje en dan gaan
ze weer.'*

Samenvatting

Tegenwoordig is het voor mensen in de samenleving enerzijds belangrijk dat zij zo lang mogelijk thuis kunnen blijven wonen wanneer zij ouder worden. Dit wordt ook wel 'ageing in place' genoemd. Anderzijds richt de huidige regering zich op een meer participerende samenleving, wat inhoudt dat mensen meer voor hun eigen omgeving moeten regelen en zorgen doordat de helft van de verzorgingshuizen de komende jaren moet sluiten en de ouderen wel genoodzaakt zijn om langer thuis te blijven wonen. De ondersteuning die de ouderen daarbij moeten hebben zal voor een deel voort moeten komen uit mantelzorg. De afgelopen jaren zijn er verschillende initiatieven ontstaan voor woonvormen waarbij mantelzorg een belangrijke rol speelt. In dit onderzoek is gekeken naar hoe kangoeroewoningen en mantelzorgwoningen kunnen fungeren als alternatieve woonvorm voor ouderen in de context van ageing in place en de wens van de participatiesamenleving.

Het onderzoek is uitgevoerd aan de hand van diepte-interviews met bewoners van kangoeroewoningen en mantelzorgwoningen in de leeftijd van 37 tot 87 jaar en professionals die zich bezig hebben gehouden met de ontwikkeling van mantelzorgwoningen en kangoeroewoningen. De verkregen data is vervolgens kwalitatief geanalyseerd.

Het beleid van de overheid, die de weg van de participatiesamenleving is ingeslagen, wordt door verschillende ouderen als onrechtvaardig gezien. De ouderen hebben meegeholpen het land op te bouwen en nu zij zelf oud zijn worden zij in de steek gelaten. De ouderen missen waardering voor hun werk en het werk van de mensen die reeds vrijwilliger zijn. Ook rijst de vraag op bij de bewoners of de overheid er wel klaar voor is. Zij ervaren namelijk dat de rijksoverheid wel wil decentraliseren maar dat de gemeenten er nog niet klaar voor zijn. Er zijn nog te veel regeltjes die de nieuwe weg die de rijksoverheid is ingeslagen belemmeren. Ook is er bij de ouderen angst en onduidelijkheid. Zij vragen zich af wat de overheid nu precies met hen wil.

De wens om langer thuis te blijven wonen komt bij de respondenten door verschillende dingen. Ageing in place speelt daarin een belangrijke rol. Enerzijds hebben anderen een sterke emotionele binding met de plek vanwege bepaalde voorwerpen of gebeurtenissen. Daarnaast speelt thuis als plek van privacy een belangrijke rol, waar de oudere zelf kan bepalen wie welkom is en wie niet. Een nadeel van langer thuis blijven wonen kan zijn dat de ouderen zich eenzaam gaan voelen omdat hun sociale contacten langzaam verdwijnen door overlijden of omdat ouderen minder mobiel worden. De ouderen in mantelzorgwoningen en kangoeroewoningen ervaren dit over het algemeen minder omdat de (klein) kinderen dicht bij hen in de buurt wonen en daarmee veel sociale contacten hebben.

Er bestaat bij de bewoners en ontwikkelaars van mantelzorgwoningen onduidelijkheid over wat mantelzorg precies is. De familie die mantelzorg verleent vindt soms dat het tegengaan van eenzaamheid ook een belangrijk onderdeel van mantelzorg is. Anderzijds vindt een deel dat juist de echte zorgtaken of het helpen bij de dagelijkse dingen alleen mantelzorg is. Daarnaast verandert de invulling van de taken van de mantelverleners ook op het moment dat de ouderen en de kinderen in een kangoeroewoning of mantelzorgwoning betrekken. De zorg wordt minder intensief, de ouderen zien hun kinderen in sommige gevallen minder vaak dan in de vorige situatie. Daar tegenover staat dat de ouderen en kinderen wel een prettiger gevoel hebben omdat de ouderen, maar ook de kinderen op ieder moment van de dag kunnen aankloppen als er iets is. Daarmee is de mantelzorgrelatie voor een aantal mensen een wederzijdse relatie geworden.

Voor de ouderen die in mantelzorgwoningen en kangoeroewoningen wonen fungeren deze woonvormen als een goed alternatief voor verzorgingshuizen, maar er valt niet te zeggen of deze manier van wonen de oplossingen zijn voor alle ouderen in een tijd waarin enerzijds ouderen langer thuis willen blijven wonen en anderzijds de wens van de ouderen van de overheid langer thuis moeten blijven wonen. Iedereen vult deze manier van wonen persoonlijk op een andere manier is en het is zeer afhankelijk of je als oudere de juiste mantelverleners kunt vinden die met het initiatief komen.

Inhoud

Samenvatting	2
1 Inleiding.....	6
1.1 Leeswijzer.....	9
2 Theoretisch kader	10
2.1 De gevolgen van de participatiesamenleving voor de ouderenzorg	10
2.2 Thuis ouder worden.....	13
2.2.1 Thuis en het creëren van het thuis	13
2.2.2 Thuis als veilige haven.....	14
2.2.3 Sociale contacten	15
2.3 Wonen met mantelzorg	18
3 Methodologie	21
3.1 Kwalitatief onderzoek	21
3.1.1 Individuele interviews.....	21
3.2 De respondenten	22
3.2.1 Werving van de respondenten	22
3.3 Dataverzameling	25
3.3.1 Interviewen van ouderen.....	25
3.3.2 Meervoudige interviews	25
3.3.3 Locatie van het interview.....	25
3.3.4 Verwerking van de interviews.....	26
3.4 Analyse.....	26
3.5 Onderzoeksethiek	27
3.5.1 Reflexiviteit	27
3.5.2 Macht	28
3.5.3 Cadeautje	28
3.5.4 Miscommunicatie.....	28
3.5.5 Privacy	29

3.5.6 Informed consent.....	29
3.5.7 Nederlandse Gedragscode Wetenschapsbeoefening.....	29
4 Invulling van mantelzorg- en kangoeroewoningen	30
4.1 Mantelzorgwoningen.....	30
4.2 Kangoeroewoningen.....	31
4.3 Toekomst	32
5 Analyse.....	33
5.1 Overheidsbeleid voor mantelzorg en wonen.....	33
5.1.1 Onrechtvaardig	35
5.1.2 Onzekerheid	36
5.2 Thuis ouder worden.....	39
5.2.1 Thuis en het creëren van thuis als veilige haven	39
5.2.2 Privacy.....	41
5.2.3 Sociale contacten	44
5.3 Wonen met mantelzorg.....	49
5.3.1 Mantelzorg.....	49
5.3.2 Mantelzorg geschikte woning.....	52
6 Conclusie	55
6.1 Concluderend.....	58
6.2 Aanbevelingen	60
6.2.1 Aanbevelingen voor verder onderzoek.....	60
6.2.2 Aanbevelingen voor realiseren kangoeroe- en mantelzorgwoningen.....	60
Literatuur	62
Bijlagen	67
Bijlage 1: Toestemmingsformulier.....	67
Bijlage 2: Interviewguide ouderen.....	68
Bijlage 3: Interviewguide professional.....	74
Bijlage 4: Codering	79

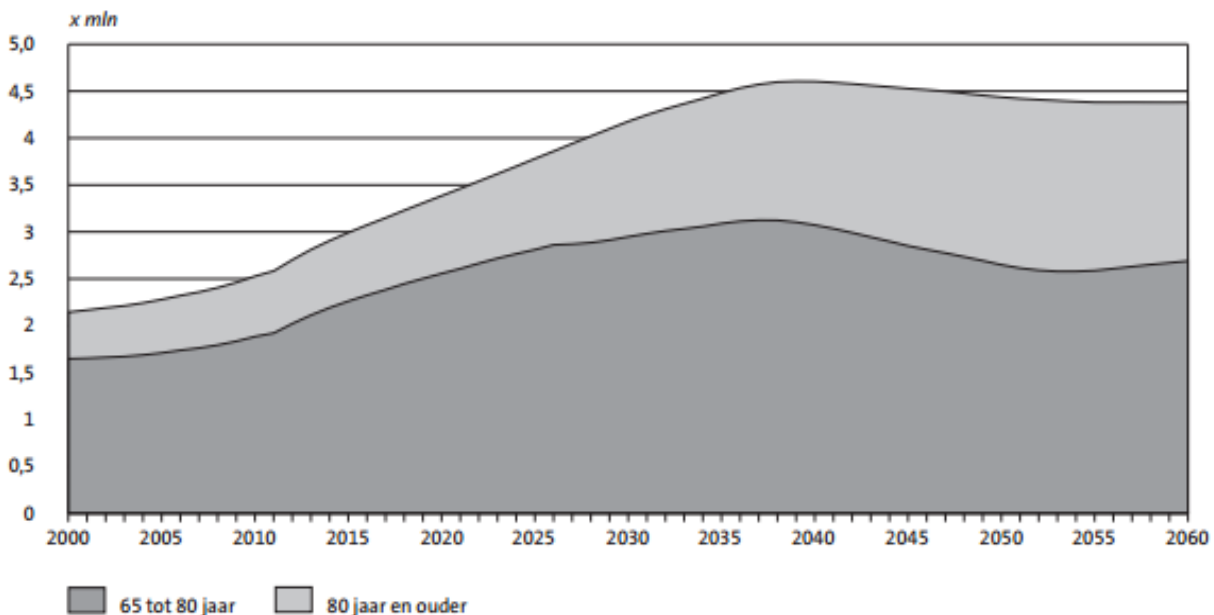
Lijst van figuren

Figuur 1: Aantal 65-plussers _____	Pagina 6
Figuur 2: Schema interview/informant _____	Pagina 23
Figuur 3: Professionals _____	Pagina 24
Figuur 4: Bewoners _____	Pagina 24
Figuur 5: Invulling per type woning _____	Pagina 30

1 Inleiding

Ouderen vormen een steeds groter deel van onze samenleving en de groep met ouderen in Nederland zal tot 2040 in ieder geval blijven groeien (Zie figuur 1) (Stavenuiter & Van Dongen, 2008; Garssen, 2011, CBS, 2014). Dit heeft gevolgen op het gebied van huisvesting en wonen. Waar vroeger ouderen in een bejaardenhuis of verzorgingshuis werden gehuisvest, is dat tegenwoordig minder het geval. De verwachting is dat er in 2017 nog maar plaats is voor 1 op de 7,1 80-plussers in een verzorgingshuis ten opzichte van 1 op 1,6 in 1980 en 1 op 4,2 in 2010 (zorgvisie.nl, 2013). Naast dat er minder plaats is in verzorgingshuizen wil ook een groter wordende groep ouderen zelf graag in hun eigen huis blijven wonen, wat zorgt voor een groter beroep op thuiszorg en familie en vrienden (Bookman, 2008; Stavenuiter & Van Dongen, 2008). De wens van ouderen om langer thuis te blijven wonen komt voort uit het gevoel van thuis als de veilige haven. Thuis zou volgens Milligan (2009) een vertrouwde omgeving zijn waarmee bewoners een sterke positieve binding kunnen hebben waardoor zij zich veilig voelen. Volgens Tinker (1999) en Vandevyvere et al. (2010) is de wens om langer thuis te blijven wonen niet alleen in Nederland te herkennen maar is dit een Europese trend.

Figuur 1: Aantal 65-plussers

Bron: Garssen (2011)

Het proces van ouderen die in hun eigen omgeving kunnen blijven wonen zolang zij dat willen en kunnen, wordt in de internationale literatuur *ageing in place* genoemd (Bigby, 2004). Davey et al. (2004, p.133) voegen daar aan toe dat er bij *ageing in place* sprake is van een zekere mate van onafhankelijkheid. Ouderen hoeven niet meer in een bejaardenhuis of verzorgingshuis, maar kunnen langer thuis blijven wonen waarbij zij verplegende steun krijgen van professionele zorginstellingen (Wiles et al., 2011). In de praktijk blijkt echter dat in Europa om verschillende redenen de steun van professionele zorginstellingen niet goed geregeld is. Omdat er een gebrek is aan geld, gespecialiseerd personeel of gespecialiseerde voorzieningen, wordt de rol van mantelzorg groter bij het verzorgen van ouderen die langer thuis blijven wonen (Vandevyvere et al., 2010). Milligan (2009) geeft aan dat er in

Groot Brittannië een steeds groter beroep op vrijwilligers en mantelzorg gedaan wordt. Waar nodig worden de mantelzorgers ondersteund door professionele zorgverleners.

Volgens Mezzo (2011), de landelijke vereniging voor mantelzorgers en vrijwilligerszorg, wordt ook in Nederland een groter beroep gedaan op mantelzorg dan voorheen. Mantelzorg is zorg die meer dan 8 uur per week of langer dan 3 maanden duurt, voortvloeit uit een sociale relatie, dus niet in het kader van een hulpverlenend beroep, en de gebruikelijke zorg overstijgt (Van Rijn, 2013). Dat betekent volgens het Expertise Centrum Mantelzorg (2014) dat het gaat om zorg die meer is dan in een persoonlijke relatie gebruikelijk, zoals huishoudelijke hulp en kinderoppas (Rijksoverheid.nl, 2014a). De trend van een groter beroep op mantelzorg, die Mezzo (2011) constateert, is ook de Nederlandse regering niet ontgaan. In december 2013 werd door het Genootschap Onze Taal *de Participatiesamenleving* uitgeroepen tot woord van het jaar (NRC, 2013) Dit woord komt namelijk voort uit het regeerakkoord van de huidige regering (VVD & PvdA, 2012) en werd tijdens de troonrede van 2013 nogmaals benadrukt. De participatiesamenleving, houdt in dat:

“van iedereen die dat kan, wordt gevraagd verantwoordelijkheid te nemen voor zijn of haar eigen leven en omgeving” (Vossers, 2013, p1).

Deze woorden houden in dat er een verschuiving gaat plaats vinden van de verzorgingsstaat, een staat waarin solidariteit, sociale zekerheid en andere sociale waarden zijn geïnstitutionaliseerd (Wendt et al., 2011), naar de participatiesamenleving, *“een samenleving waarin de burger gestimuleerd wordt zelf verantwoordelijkheid te nemen en geactiveerd wordt een bijdrage te leveren aan maatschappelijke processen”* (Wiebusch & Moulijn, 2013, p.2). Deze verschuiving gaat zich vooral uiten in de sociale zekerheid en langdurige zorg. Dit omdat de klassieke verzorgingsstaat kortweg te duur wordt en volgens de regering niet meer aansluit op de verwachtingen van de samenleving (Vossers, 2013). Er wordt niet meer verwacht dat de rijksoverheid alle verzorging voor de burgers op zich neemt en daarom worden functies zoals zorg overgelaten aan de markt (zie ook Hay, 2005; Corbet & Walker, 2013). De vermaatschappelijking van de zorg is geen nieuwe ontwikkeling maar het is een proces wat al decennia speelt, zowel in Nederland als in andere West-Europese landen (Parker Harris et al., 2011). Volgens Parker Harris et al. (2011) komt de participatiesamenleving in de praktijk neer op een uiting van het neoliberalisme, een streven naar deregulering en decentralisatie om te bezuinigen.

De Nederlandse overheid is met landen als de Verenigde Staten en het Verenigd Koninkrijk bezig de overheidstaken op gebied van zorg te decentraliseren zodat de ontwikkeling in de zorg en de sociale voorzieningen dichterbij de burgers komen te staan (Hay, 2005). Vanuit de voorzieningen wordt, al dan niet genoodzaakt door bezuinigingen, gestreefd naar een meer vraaggestuurde zorg (Vandevyvere et al., 2010). Voorbeelden van deze decentralisatie voor Nederland zijn de Wet Maatschappelijke Ondersteuning, waarbij de gemeenten zelf bepalen hoe zij ondersteuning geven aan mensen met een beperking (Rijksoverheid.nl, 2014b), en decentralisatie van de Algemene Wet Bijzondere Ziektekosten. Het doel van de Rijksoverheid is om de mensen langer zorg thuis te laten krijgen. De AWBZ moet helpen om dit betaalbaar te maken. Vanaf 2015 wil de rijksoverheid de AWBZ decentraliseren en zullen de gemeenten en zorgverzekeraars respectievelijk voor de kosten van de zorg aan huis en de medische zorg opdraaien. De Persoonsgebonden budgetten, die onderdeel van de decentralisatie zijn, zijn in alle West-Europese landen al ingevoerd (Vandevyvere et al., 2010). De rijksoverheid is vanaf 2015 alleen nog verantwoordelijk voor de langdurige zorg en hier zal in 2015 een nieuwe wet voor komen

(Rijksoverheid.nl, 2014c). Een gevolg van de veranderende situatie in de zorg is dat tot 2017 40% van de verzorgingshuizen zal moeten sluiten omdat het scheiden van wonen en zorg financieel niet rendabel is.

Naast de bezuinigingen en verwachtingen uit de samenleving speelt bij de vermaatschappelijking van de zorg ook mee dat er bij de professionals binnen de zorgsector een opvatting heerst dat zelfstandig wonen altijd beter is dan dat ouderen in een tehuis wonen (Verplanke & Duyvendak, 2010). Om in te spelen op de situatie, waarin ouderen langer thuis (moeten) blijven wonen, is het volgens Tinker (1999) belangrijk om meer onderzoek te doen naar nieuwe initiatieven in woonvormen voor ouderen. Volgens Stavenuiter & Van Dongen (2008) ontstaat er op dit moment een meervoudig aantal woonvormen voor ouderen die nog geen zware zorgvraag hebben, maar wel eenzaam zijn of lichte vormen van mantelzorg nodig hebben. Voorbeelden van zulke woonvormen zijn seniendorpen, woongemeenschappen, levensloopbestendige wijken, mantelzorgwoningen of kangoeroewoningen. Over deze vormen van gemeenschappelijk wonen is volgens Stavenuiter & Van Dongen (2008) echter nog niet veel wetenschappelijke literatuur te vinden. Dat er in de literatuur relatief weinig aandacht is voor de nieuwe woonvormen is, komt volgens Verplanke et al. (2010) met name omdat voor het ontstaan van het vermaatschappelijkingproces de 'push'-factoren belangrijker waren dan de 'pull'-factoren. De kritiek op het wonen in tehuizen is beter ontwikkeld dan het idee hoe 'het nieuwe wonen' er uit zou moeten zien. Ook Vandevyvere et al. (2010) geven net als Stavenuiter & Van Dongen (2008) aan dat er in de praktijk wel verschillende initiatieven ontstaan voor huisvesting voor ouderen die langer thuis willen blijven wonen. Maar volgens hen ontbreekt er nog een wettelijk kader waarin deze initiatieven worden uitgewerkt (Vandevyvere et al., 2010).

In het kader van de vergrijzing en het groeiende aantal ouderen dat, al dan niet genoodzaakt door bezuinigingen van overheid en ouderenzorginstellingen, oud wordt in hun eigen woning, is het nuttig om te onderzoeken hoe 'het nieuwe wonen' voor ouderen er uit zou moeten zien (Verplanke et al., 2010). Omdat dit een Master scriptie is, en er daarom rekening gehouden moet worden met een relatief beperkte tijd waarin dit onderzoek gedaan moet worden, is er voor dit onderzoek gekozen om de alternatieve woonvormen *kangoeroewoningen* en *mantelzorgwoningen* te onderzoeken. De keuze voor deze woonvormen komt voort uit de stedelijke vernieuwing waar rekening gehouden wordt met de vergrijzing. Hierin komt de noodzaak voor het ontwikkelen van levensloopbestendige of aangepaste woningen aan bod (Verplanke et al., 2010). Twee van de alternatieve woonvormen voor ouderenhuisvesting die door Stavenuiter & Van Dongen (2008) genoemd worden en bij een aantal gemeenten in beleidstukken genoemd worden zijn kangoeroewonen en mantelzorgwonen (zie bijvoorbeeld Gemeente Langedijk, 2007; Gemeente Ferwerderadiel, 2008). Ook speelt in de keuze voor deze twee vormen van wonen als focus in de thesis, mee dat het wonen gebaseerd is op een mantelzorg relatie. Stavenuiter & Van Dongen (2008, p. 17) omschrijven in een kangoeroewoning namelijk als *'een aan elkaar gekoppelde, zelfstandige woning of wooneenheid met een inpannige verbinding voor ouderen en hun familie'*. Het Expertise Centrum Mantelzorg (2014) voegt hier aan toe dat de familie daarbij mantelzorg verleent. Een mantelzorgwoning wordt, door Stavenuiter & Van Dongen (2008, p. 18) gedefinieerd als *"verplaatsbare (aangepaste) wooneenheden die bij een bestaande woning kunnen worden geplaatst. De zorgvrager woont zelfstandig, maar de hulpgever is dichtbij."* Een jong huishouden kan hierdoor samen met één ouder of beide ouders in een kangoeroe- of mantelzorgwoning wonen (Jonckheere & Kums, 2007). Het Expertise Centrum Mantelzorg (2014) en PasAan (2014) benadrukken nogmaals de tijdelijkheid van de mantelzorgwoning constructie door aan te geven dat de

woning weggehaald kan worden zodra de mantelzorgrelatie wegvalt. Volgens Stavenuiter en van Dongen (2008) bestaan er echter ook vaste varianten van mantelzorgwoningen, zoals verbouwde schuren en garages. Door deze typen woningen op te nemen in het beleid van de gemeente, wordt het mogelijk voor geïnteresseerden om in de gemeenten een kangoeroewoning of mantelzorgwoning te ontwikkelen (bijvoorbeeld: Gemeente Langedijk, 2007; Gemeente Ferwerderadiel, 2008). Gedurende het schrijven van deze thesis is er in het Rijksoverheid beleid omtrent mantelzorgwoningen ook veel gebeurd. Inmiddels is besloten dat mantelzorgwoningen vergunningsvrij geplaatst mogen worden (Vereniging Eigen Huis, 2014). Anderzijds speelde de afgelopen periode de discussie over het invoeren van de kostendelersnorm, ook wel de mantelzorg boete genoemd (onder andere Remie, 2014). Volgens Remie (2014) houdt de kostendelersnorm in dat als een oudere een aow- of bijstandsuitkering krijgt en inwoont bij de kinderen dat zij dan op hun uitkering worden gekort. Het besluit over dit plan is uiteindelijk een jaar uitgesteld (Remie, 2014).

Omdat bij de andere door Stavenuiter & Van Dongen (2008) genoemde alternatieve woonvormen de mantelzorgrelatie ontbreekt wordt er in deze scriptie aan die woonvormen verder geen aandacht besteed. Om inzicht te verkrijgen in hoe kangoeroewoningen en mantelzorgwoningen als één van de alternatieven van 'het nieuwe wonen' (waar ouderen langer thuis blijven wonen) voor ouderen in Nederland wordt ervaren door ouderen, is de volgende hoofdvraag opgesteld:

Hoe kunnen kangoeroewoningen en mantelzorgwoningen als geschikte woningen voor ouderen fungeren in de context van ageing in place en het beroep van de rijksoverheid op participatie van de samenleving op gebied van ouderen en zorg?

Doormiddel van de hieronder opgestelde subvragen wordt geprobeerd om antwoord te krijgen op de hoofdvraag:

1. *Welke rol speelt de participatiesamenleving in de ouderenzorg?*
2. *Wat is de rol van huisvesting en zorg in de context van ageing in place?*
3. *Wat betekent mantelzorg voor bewoners van een kangoeroe- of mantelzorgwoning en hoe ervaren zij mantelzorg?*
4. *Hoe wordt invulling gegeven aan het wonen in een kangoeroe- of mantelzorgwoning en hoe ervaren bewoners het wonen in een kangoeroe- of mantelzorgwoning?*

1.1 Leeswijzer

In het vervolg van dit onderzoek zal eerst in hoofdstuk 2 het theoretisch kader uiteen worden gezet. Daarin worden de relevante theorieën, begrippen en concepten gegeven. Vervolgens worden de onderzoeksmethoden besproken en gereflecteerd in hoofdstuk 3. In een kort hoofdstuk (4) zal een overzicht worden weergegeven van de verschillen in invulling van de twee onderzochte typen woningen. Vervolgens vindt in hoofdstuk 5 de analyse van het onderzoek plaats aan de hand van de verzamelde data en het theoretisch kader uit hoofdstuk 2. Tenslotte zal in hoofdstuk 6 de conclusie te vinden zijn. De conclusie is afgesloten met enerzijds een aantal aanbevelingen voor verder onderzoek en anderzijds aanbevelingen voor hoe om te gaan met mantelzorg en kangoeroewoningen. Na de conclusie volgt de literatuurlijst en als laatste zijn de nuttige bijlagen toegevoegd.

2 Theoretisch kader

Om de achtergrond van de data verzameling en resultaten te kunnen begrijpen is dit theoretisch kader opgesteld. In dit hoofdstuk komen de verschillende theorieën aan bod die van belang zijn voor het onderzoek. In de eerste paragraaf wordt het concept participatiesamenleving besproken, wat houdt het in, waar komt dit vandaan en wat zijn hiervan de gevolgen voor de ouderen. Daarna wordt er in paragraaf 2.2 meer ingezoomd op de ouderen door het concept ageing in place te bespreken. Hiervoor zal eerst het concept home kort uitgewerkt worden. In paragraaf 2.3 zal vervolgens de rol van mantelzorg voor mantelzorgbehoevende ouderen worden uitgewerkt in combinatie met wonen. Daarbij zal aandacht worden besteed aan welke eisen een woning voor ouderen met een mantelzorg behoefte moet voldoen, zowel sociaal als fysiek.

2.1 De gevolgen van de participatiesamenleving voor de ouderenzorg

Oplossingen voor sociaal beleid worden in liberale verzorgingsstaten gestuurd door overheidsbemoediging (Parker Harris et al., 2011). In tijden van economische groei is deze trend volgens Parker Harris et al. (2011) ingezet maar het wordt pas echt belangrijk wanneer het economisch slechter gaat, zoals dit heden ten dage het geval is. De overheden zullen doorgaan met het zoeken naar nieuwe oplossingen voor sociale en economische problemen. In Nederland is daarom ingezet op een samenleving die uitgaat van de participatie van haar inwoners, de participatiesamenleving. Net zoals in veel andere liberale democratieën worden de sociale ideologieën, rechten voor de burgers en sociale beleidsdoelstellingen geliberaliseerd en overgelaten aan de markt (Hay, 2005). Deze inpassing van sociaal beleid in de economie komt volgens Hay (2005) voort uit een gedwongen bewijslast voor verzorgingsstaten om aan te tonen dat de verzorgingsstaat niet slechts een luxe en onhoudbare last is voor het concurrentie vermogen van het land.

In de Verenigde Staten, Australië en het Verenigd Koninkrijk wordt al langer ingezet op de participatiesamenleving, of zoals het daar genoemd wordt; 'the big society' (Parker Harris et al., 2011). De definitie die voor 'the big society' wordt gegeven is "giving people more power and control to their lives and communities" (BBC, 2011; in Corbet & Walker, 2013, p. 454). De sociale en economische relaties van de (participatie)samenleving worden overgelaten aan en geïntegreerd in de vrije markt (Corbet & Walker, 2013). Er wordt daarmee een groter beroep gedaan op sociale solidariteit door meer in te zetten op bijvoorbeeld vrijwilligerswerk. Corbet & Walker (2013) geven ook aan dat er met de participatiesamenleving wordt ingespeeld op het werken aan solidariteit binnen de gemeenschap onder het mom van de echte of 'ingebeelde' populaire betekenis van de huidige ontwrichting van die solidariteit binnen de samenleving.

In de praktijk komt 'the big society' echter neer op het drukken van opgelopen, of beter gezegd de uit de hand gelopen, kosten door een groter beroep te doen op de burgers. De participatiesamenleving wordt volgens Parker Harris et al. (2011) gebruikt als een middel tot saneren en herverdelen van de kosten die de staat kwijt is aan de verzorging van haar inwoners. Deze vorm van 'nieuw lokalisme' (Cohen, 2014) heeft er voor gezorgd dat de overheden en instellingen op een lager niveau meer verantwoordelijkheden krijgen. Dit proces heeft er toe geleid dat de staten en hulporganisaties de zwakkeren in de samenleving aanmoedigen om doormiddel van 'zelf hulp' en empowerment actief te participeren in de samenleving (Corboz, 2013). Door voor hun eigen verantwoordelijkheden in te staan moeten zij in hun eigen (zorg) behoeften gaan voorzien.

Met de beschrijving van de participatiesamenleving van hierboven komt de participatiesamenleving in veel opzichten neer op een uiting van het neoliberale gedachtegoed. Volgens Martinez & Garcia (2000) zijn er binnen het neoliberalisme namelijk vijf hoofd principes: (1) De regel van de vrije markt; (2) verminderen van de overheidsuitgaven voor en betrokkenheid in sociale diensten; (3) deregulering; (4) privatisering; en (5) het benadrukken van de eigen verantwoordelijkheden (Martinez & Garcia, 2000 in Parker Harris et al., 2011, p.824). Het neoliberalisme is niet helemaal een nieuwe stroming. Sinds de jaren 1970 moedigen liberale staten maatschappelijke organisaties al aan om te zorgen voor diensten van de staat uit te voeren en om te zorgen voor de burgers (Cohen, 2014). De welzijnshervormingen hebben er voor gezorgd dat vanaf de jaren 1990 burgers afhankelijk worden van een actieve en volledige participatie in de samenleving (Parker Harris et al., 2011).

Nu de overheden van verschillende landen de neoliberale koers van de participatiesamenleving hebben aangenomen voor de komende jaren, wordt er van de burgers verwacht dat zij binnen de verzorgingsstaat de lasten gaan dragen van de huidige behoeften en de levensstandaard veilig gaan stellen met weinig overheidssteun (Parker Harris et al., 2011). Volgens Parker Harris et al. (2011) zullen de mensen die in de oude situatie al gediscrimineerd werden in de reguliere markten, zoals gehandicapten en ouderen, hier nog meer last van gaan krijgen in een participatiesamenleving. Dit zal gaan leiden tot nog een verdere toename van sociale en economische ongelijkheden door de inkrimping van de staat en de grotere overheersing van 'de markt' (Corbett & Walker, 2013). Het neoliberalisme leidt er toe dat alles als een product wordt gezien, zo ook de zorg (Verhaeghe, 2010). Deze neoliberale gedachte zal dan juist tot het tegenovergestelde van participatie gaan leiden. Want om continu te moeten concurreren om het hoofd boven water te houden wordt volgens Verhaeghe (2010) iedereen permanent geëvalueerd. Deze evaluatie leidt op zijn beurt tot rangschikken en uitsluiting. Dit rangschikken en uitsluiten is volgens Verhaeghe (2010) fataal voor sociale netwerken en zorgt voor een concurrentie binnen de samenleving. Hierdoor zal de sociale ongelijkheid steeds meer toenemen. De participatiesamenleving kan daarom leiden tot uitbuiting van de zwakkeren in de samenleving (Parker Harris et al., 2011; Corboz, 2013). Parker Harris et al. (2011) kijken net als Corboz (2013) naar de participatiesamenleving gezien vanuit de mensen met een beperking. Parker Harris et al. (2013) zien dat de participatiemaatschappij naast discriminatie ook leidt tot het feit dat de zwakkeren in de samenleving nog zwakker worden.

Ouderen hebben volgens Corboz (2013) echter weinig keus om te participeren in de samenleving. Want wanneer zij niet participeren door bijvoorbeeld langer thuis te blijven wonen, omdat zij het fysiek of mentaal niet kunnen, is het waarschijnlijk dat anderen, organisaties en instellingen, stoppen met het helpen van deze ouderen (Parker Harris et al, 2011; Corboz, 2013). In plaats van dat de sterken de zwakken in de samenleving helpen, moeten de zwakken zorgen dat zij zich zelf in de maatschappij omhoog werken (Parker Harris et al, 2011). De instellingen en organisaties zouden volgens Corboz (2013) stoppen met het helpen van anderen als die mensen niet de moeite nemen om voor zich zelf te zorgen. Corboz (2013) geeft daarmee aan dat in plaats van dat de participatiesamenleving leidt tot wederkerigheid, en daadwerkelijk iets voor elkaar doen, er juist het tegenovergestelde bereikt wordt, namelijk individualisme. Dit komt volgens Verhaeghe (2013) voort uit het dwingen tot participatie. Want als de staat haar burgers dwingt te participeren kan dit er volgens Verhaeghe (2013) toe leiden dat de identiteit van de burgers verandert. Het opleggen van iets kan namelijk tot twee dingen leiden; (1) identificatie en (2) separatie (Verhaeghe, 2013). Bij identificatie zullen de boodschappen van anderen

overgenomen worden, zowel de positieve als de negatieve. Anderzijds kan er volgens Verhaeghe (2013) juist separatie ontstaan. In dat geval zullen de boodschappen die worden opgelegd geweigerd worden en zal er verzet tegen de opdrachtgever, in dit geval de staat, ontstaan. Een dusdanige afscheiding leidt volgens Verhaeghe (2013) samen met identificatie tot wie je bent. In het geval van de participatiesamenleving dreigt er separatie op te treden. En dit terwijl de rol van de staat juist zou moeten zijn om mensen te sturen in richtingen die hun welzijn bevorderen (Corbet & Walker, 2013). Een van de zaken waarin de overheid volgens Stavenuiter & Van Dongen (2008) zou moeten sturen is in de preventie van ziekten bij ouderen. Preventie zou van belang zijn omdat ziekten en beperkingen, naast separatie, ook een negatieve invloed zouden hebben op de participatie van ouderen in de maatschappij (Stavenuiter & Van Dongen, 2008).

Volgens Cohen (2014) zouden wij ons dan ook af moeten vragen of de beslissing van de overheid, om over te gaan van een verzorgingsstaat naar een meer participatieve samenleving, wel legitiem is. Wordt het woord participatie niet gebruikt, of eigenlijk misbruikt, om de neoliberale gedachten op de samenleving over te brengen? Corbett & Walker (2013) denken van niet en zijn hier duidelijk in. Zij gebruiken als metafoor dat de participatiesamenleving een vijgenblad lijkt geworden voor het neoliberalisme.

2.2 Thuis ouder worden

Naast het neoliberale beleid van de rijksoverheid, speelt het concept 'ageing in place', de wil om oud te worden in de eigen woning, een rol als het gaat om ouderen en wonen (Bigby, 2004). De eigen woonruimte is volgens Phillipson (2007) van belang voor de identiteit van ouderen. De ervaring van ouder worden is namelijk afhankelijk van de omgeving van een persoon. Als mensen kunnen kiezen waar zij op oudere leeftijd willen wonen, zorgt dat voor nieuwe vormen van integratie, solidariteit en verbondenheid. Voor ouderen kunnen familierelaties belangrijk blijven, maar die relaties zijn slechts een deel van een veel bredere vorm van persoonlijke relaties, die bestaat uit vrienden, burens, familie en kennissen. Het idee dat ouderen hun eigen plaats kiezen waar ze oud worden en met het netwerk dat zij zelf selecteren laat zien dat de ruimte door mensen op oudere leeftijd nog steeds beïnvloed kan worden (Phillipson, 2007).

De wil om ouder te worden in de eigen woning, of wel 'ageing in place', is in opkomst sinds eind jaren '80 en begin jaren '90 van de vorige eeuw (Bigby, 2004). Volgens Davey et al. (2004) komt de wil om langer thuis te blijven wonen voort uit de wil om onafhankelijk te zijn. Ageing in place is echter een combinatie van langer thuis willen blijven wonen en langer thuis moeten blijven wonen, want volgens Bigby (2004) komt ageing in place ook voort uit overheidsbeleid om ouderen langer thuis te laten wonen, in plaats van in zorg instellingen, zoals ook in de vorige paragraaf is beschreven. Dit zorgt er voor dat er bij ageing in place verschillende concepten een belangrijke rol spelen.

Allereerst is 'home', thuis, een belangrijk concept als het gaat om thuis ouder worden. Thuis kan worden gezien als een veilige haven, 'home as haven' (Mallett, 2004; Milligan, 2009). Volgens Mallett (2004) en Milligan (2009) spelen voor 'home as haven' concepten als privacy, emotionele binding met de plek en sociale contacten, een belangrijke rol (Mallett, 2004; Milligan, 2009). Enerzijds kunnen deze concepten een positieve lading hebben voor ouderen die langer thuis blijven wonen, maar anderzijds kunnen de dwingende factoren voor ageing in place ook leiden tot de negatieve gevolgen van langer thuis blijven wonen, zoals eenzaamheid en verveling die belangrijk zijn voor het ouder worden in de eigen woning (Phillipson, 2007; Burholt & Dobbs, 2012). Deze concepten zullen in deze paragraaf behandeld worden.

2.2.1 Thuis en het creëren van het thuis

De afgelopen decenia is het betekenis van 'home' veranderd. In de jaren zeventig en tachtig van de vorige eeuw was thuis een plaats van authenticiteit en veiligheid en daarnaast een plaats waarmee een speciale binding is, waar mensen zich even kunnen terugtrekken, weg van publieke controle (Milligan, 2009; Brickell, 2012). Aan het eind van de vorige eeuw, werden er vraagtekens gezet bij de enkel positieve aspecten van thuis. Thuis kan ook een plek zijn voor strijd en conflict (Brickell, 2012). Daarmee wordt thuis tegenwoordig neutraler bekeken en kan thuis verschillende, zowel positieve als negatieve betekenissen hebben. Naast dat de betekenis van thuis zowel positief als negatief kan zijn, hangt de betekenis ook af van plaats en tijd. Volgens Easthope (2004) is een huis namelijk altijd gesitueerd in plaats en tijd. Niet het fysieke gebouw of de locatie zorgen er voor dat een huis een 'thuis' wordt, maar de sociale, psychologische en emotionele betekenissen die het huis voor een individu of groep heeft, zorgt er voor dat het huis een 'thuis' wordt (Easthope, 2004). Volgens Gieryn (2000, in Easthope, 2004) gebeurt het construeren van een plaats op twee manieren. Enerzijds is het fysieke van de plaats van belang, bijvoorbeeld het gebouw, maar anderzijds is het sociale, bijvoorbeeld een interpretatie, verhaal

of perceptie belangrijk. Bij een huis, waar het fysieke aspect duidelijk aanwezig is, is dit fysieke aspect altijd onderhevig aan de perceptie en interpretatie er van. Dit komt voort uit het proces van placemaking. Ruimtes worden een plaats wanneer iemand er een betekenis aan toekent (Easthope, 2004). Daarmee wordt de neutrale blik op thuis onderschreven. Een huis kan voor iedereen een verschillende betekenis hebben (Harvey, 1996, in Easthope, 2004).

De verschillende betekenissen die individuen of groepen aan een thuis toekennen komen voort uit de herinneringen en projecties (Cieraad, 2010; Fenster, 2013). Volgens Cieraad (2010) is bij home making, het thuis maken, ten eerste het materiële belangrijk. Daarbij ligt het accent op objecten en object-gerelateerd gebruik bij het vormen van het thuisgevoel. Objecten spelen een belangrijk rol door dat zij een bemiddelende rol kunnen vervullen. De objecten kunnen er voor zorgen dat de herinneringen van de vroegere woning(en) opgeroepen worden, maar ook kunnen de objecten zorgen voor een koppeling tussen de huidige en de toekomstige woning (Cieraad, 2010). Naast de materiële aspecten van het vormen van het thuisgevoel spelen ook mentale aspecten een belangrijke rol. Volgens Cieraad (2010) is privacy een belangrijk mentaal aspect wat belangrijk is voor het vormen van het thuisgevoel. Naast de privacy zijn ook herinneringen met de woning of eerdere woningen belangrijk voor de vorming van het thuisgevoel (Cieraad, 2010). Voor mensen met een beperking, zoals mantelzorg behoevende ouderen, is thuis nog belangrijker dan voor mensen zonder beperking. Thuis zou voor hen een plaats moeten zijn voor rust, vrede, stilte, comfort, gezondheid en persoonlijke expressie (Gilman, 1903, in Imrie, 2010).

Tenslotte is het schaalniveau waarop thuis bekeken wordt van belang. Thuis is niet alleen een fysieke plaats zoals een bepaalde ruimte in het huis of het huis zelf (Easthope, 2004). Ook een buurt, dorp, stad, regio of zelfs een land kan het thuis gevoel weergeven (Cieraad, 2010; Easthope, 2004; Fenster, 2013).

2.2.2 Thuis als veilige haven

De omgeving wordt door een toenemende internationalisering en globalisering instabieler en onzekerder (Massey, 1995, in Easthope, 2004). Daarom kan thuis zich steeds voordoen als een stabiele en zekere factor (Mallett, 2004). De ouderen die graag langer in hun eigen woning willen blijven wonen, zien hun huis vaak *'als veilige haven, een plek van veiligheid en vertrouwdheid'* (Milligan, 2009, p. 67: eigen vertaling). Home is een plek waar mensen zich vaak terugtrekken (Mallett, 2004; Milligan, 2009). Enerzijds om te relaxen (Mallett, 2004) en anderzijds om even los te komen van de publieke controle en om een plek te hebben waar ze zelf kunnen beslissen wie welkom is en wie niet (Mallett, 2004; Milligan, 2009). Thuis is daarmee een privéruimte geworden (Mallett, 2004). De publieke ruimte wordt vaak gezien als een plek waar gewerkt wordt, waar politiek bedreven wordt en waar vreemden zijn, terwijl de privéruimte vrijheid, controle en ruimte voor creativiteit biedt waar zorgzame relaties kunnen ontstaan (Mallett, 2004).

Milligan (2009) zegt ook dat mensen een plek willen hebben waar ze zelf kunnen beslissen wie welkom is en wie niet. Met name voor ouderen die zich kwetsbaar voelen buiten de grenzen van hun eigen privéruimte is een veilige haven heel belangrijk (Milligan, 2009). De woning en de omgeving van de woning vormen dan een belangrijke steunpilaar voor het gevoel van eigenwaarde. Dit kan vooral belangrijk zijn voor oudere mensen die zich kwetsbaar voelen buiten de grenzen van hun eigen privéruimte en waar de omgeving van de woning vormen een belangrijke steunpilaar voor hun gevoel

van eigenwaarde. Doordat er verschillende bezittingen en bekende voorwerpen in de woning aanwezig zijn wordt het gevoel van eigenwaarde en sociale status versterkt. Volgens Milligan (2009) is dit met name belangrijk voor mensen van wie hun cognitie en zintuigen minder goed werken, zoals ouderen (Scharlach & Lehning, 2013). Vertrouwdheid van de woning kan dus zorgen voor een versterking van het gevoel voor eigenwaarde en veiligheid (Milligan, 2009).

Mallett (2004) en Milligan (2009) zeggen echter ook dat er een negatieve kant zit aan 'home as haven'. Want juist de privéruimte kan volgens Mallett (2004) zorgen voor een negatief gevoel bij de thuisplek. De privéruimte, thuis, is namelijk een plek waar een significant aantal vrouwen, kinderen en jongeren te maken hebben met geweld en (seksueel) misbruik (Mallett, 2004). Ook ouderen hebben te maken met, voornamelijk fysiek, misbruik en verwaarlozing en soms komt seksueel misbruik voor (Milligan, 2009). Voor deze mensen is thuis meer een plek van isolatie en angst, dan dat zij zich er vrij en veilig voelen (Mallett, 2004). Misbruik en verwaarlozing kan er volgens Mallett (2004) daarom toe leiden dat mensen zich thuis dakloos voelen.

Ook is er onderscheid te maken op het gebied van geslacht tussen de waarde die mensen hechten aan een woning. Volgens Mallett (2004) zorgt het wonen in en het hebben van een eigen woning bij mannen vooral voor een bepaald gevoel van status, terwijl vrouwen een eigen woning vaak ervaren als een veilige haven. Voor vrouwen geldt zoals hierboven genoemd echter dat de woning ook als een plek van onderdrukking en overheersing van vrouwen kan voelen. Daarentegen is de eigen woning voor mannen juist een plek waar zij gezag hebben en tot rust kunnen komen als in een soort 'oase in de druk van de buitenwereld' (Mallett, 2004, p.75: eigen vertaling).

2.2.3 Sociale contacten

Naast thuis als veilige haven, een plek waarbij privacy en het zelf kunnen bepalen wie welkom is en wie niet heel belangrijk is, spelen sociale contacten in het algemeen ook een belangrijke rol bij het thuis oud worden. De sociale contacten van ouderen die ouderen in eerdere stadia van hun leven hebben gelegd, zijn een groot deel van het sociaal kapitaal in de laatste stadia van hun leven (Forsman et al., 2012). Volgens Chippendale & Bear-Lehman (2010) hebben mensen die met succes thuis oud worden vaak een groot sociaal netwerk. Holt (2008) stelt dat de sociale netwerken van ouderen onmisbaar zijn voor het sociaal kapitaal van de ouderen. Het sociaal kapitaal van ouderen zorgt er voor dat ouderen onafhankelijk, productief en tevreden kunnen leven (Cannuscio, 2003). De aanwezigheid van sociale contacten zorgt er voor dat naast de mogelijkheid tot thuis oud worden bestaat, het gevoel van eenzaamheid beperkt wordt. Het gevoel van eenzaamheid is namelijk een veel voorkomend probleem bij ouderen (Burholt & Dobbs, 2012). Voor ouderen wordt het risico groter om belangrijke delen van hun sociale netwerk kwijt te raken als zij ouder worden. Hierdoor worden de ouderen meer afhankelijk van het sociaal kapitaal in de directe omgeving (Cannuscio, 2003). Volgens Burholt & Dobbs (2012) kan eenzaamheid ontstaan doordat mensen stoppen met werken, hun partner overlijdt of doordat zij ver bij anderen vandaan wonen. Het leven van ouderen bestaat uit een bepaalde fysieke en een sociale omgeving die zij zelf construeren (Phillipson, 2007). Met eenzaamheid wordt de gemoedstoestand van een persoon en hun negatieve gevoelens over de mate van sociale contacten aangegeven (Burholt & Dobbs, 2012). Dit kan volgens Burholt & Dobbs (2012) worden gemeten op een schaal van uiterste afwezigheid van contacten met anderen tot een hoog niveau van sociale contacten. Volgens Wenger &

Burholt (2004) kan eenzaamheid echter ook bestaan zonder dat er sociale isolatie bestaat en andersom geldt dat ook.

Bij eenzaamheid speelt de plaats in een ander opzicht ook een belangrijke rol. Zestig procent van de ouderen leeft in rurale gebieden (Burholt & Dobbs, 2012). Rurale gezinnen zijn veerkrachtiger als het gaat om sociale contacten dan stedelijke gezinnen. Burholt & Dobbs (2012) stellen dat landelijke gezinnen hun emotionele intimiteit op afstand houden en behouden continuïteit tussen het heden en verleden in de kwaliteit van hun affectieve banden. Ook is er in rurale gebieden meer sociale integratie in de omgeving (Phillipson, 2007). Hierbij zijn de bekende begrippen *Gemeinschaft* en *Gesellschaft* van Tönnies (1957) van belang. De huidige oudere generatie wordt gekenmerkt door een *Gemeinschafts* (gemeenschaps) mentaliteit, zij zijn gewend in een samenleving te leven met een sterke affectieve binding en saamhorigheid. Dit in tegenstelling tot hun kinderen die meer een *Gesellschafts* (maatschappij) mentaliteit kennen, die is gebaseerd op sterke economische bindingen met onderlinge concurrentie (Tönnies, 1957; Van Hoof & Van Ruyseveldt, 1996). Hierdoor worden de banden die ouderen hebben met hun kinderen minder close. In de stad komt dit volgens Phillipson (2007) vaker voor dan in rurale gebieden omdat het verschil tussen *Gesellschaft* en *Gemeinschaft* daar groter is. Daarbij moet volgens Halfacree (1995) opgemerkt worden dat eenzaamheid in afgelegen rurale gebieden wellicht een verborgen en een niet opgeschreven verhaal is. Ook is het volgens Phillipson (2007) hierbij van belang aandacht te besteden aan ontwikkelingen die zich op het platteland voordoen die aanleiding geven tot een onderscheid tussen “succesvolle” ouderen en kwetsbare ouderen in hun relatie tot de omgeving: tussen ouderen die in staat zijn keuzes te maken ten aanzien van een omgeving die met hun voorkeuren overeenstemt en ouderen die deze keuzemogelijkheden niet hebben en worden geconfronteerd met uitsluiting en vervreemding.

Voor ouderen is maatschappelijke betrokkenheid ook een belangrijk element voor de gemoedstoestand en om netwerken te creëren of te vergroten (Burholt & Dobbs, 2012; Forsman et al., 2012). Participatie in de samenleving speelt daarbij een grote rol in de vorm van vrijwilligerswerk of gemeenschappen (Forsman et al., 2012). Daarbij is het volgens Burholt & Dobbs (2012) van belang dat ouderen deelnemen aan productieve activiteiten. Dat kan vrijwilligerswerk of betaalde arbeid zijn, maar ook huishoudelijk werk wordt als productief gezien. Het gaat er vooral om dat de ouderen ‘ bezig blijven ’ en het liefst op een niveau van iemand van middelbare leeftijd om een tevreden en bevredigend leven te hebben. De rol van vrijetijdsactiviteiten in het leven van ouderen wordt volgens Phillipson (2007) groter. Burholt & Dobbs (2012) voegen daaraan toe dat het daarbij niet gaat om de hoeveelheid activiteiten maar om de betekenis en de mogelijkheid om de activiteiten zelf te kiezen. Het gaat er niet zozeer om wat ouderen doen, maar waarom zij het doen (Burholt & Dobbs, 2012). Volgens Phillipson (2007) speelt mobiliteit daarom een grote rol. De mogelijkheid om zelf activiteiten te kiezen hangt samen met de mogelijkheid waarin ouderen zich kunnen verplaatsen. Zeker in een tijd van globalisatie speelt de mate van mobiliteit een belangrijke rol en kan dit leiden tot een beperkt territoriaal gebied waarin ouderen zich kunnen bewegen en vermaken (Phillipson, 2007). Volgens Scharlach & Lehning (2013) zijn de mogelijkheden tot sociale contacten en integratie in de lokale woonomgeving voor ouderen dan ook belangrijk. De sociale contacten en het zelfstandig functioneren van de ouderen wordt op die manier gestimuleerd zodat ouderen kunnen wonen in de voor hen vertrouwde omgeving.

De waarde van sociaal kapitaal voor ouderen hangt af van de relaties met anderen uit de sociale netwerken van de ouderen die er voor zorgen dat zij sociale, praktische en emotionele steun kunnen

krijgen. Volgens Gray (2009) kunnen deze relaties bestaan uit een combinatie van familie, vrienden, burens of leden van verenigingen. Deze netwerken zijn voor ouderen van wezenlijk belang aangezien zij afhankelijker worden van de lokale omgeving wanneer zij thuis blijven wonen (Scharlach & Lehning, 2013).

2.3 Wonen met mantelzorg

De rol van mantelzorg is de laatste jaren een stuk groter geworden (Mezzo, 2011). En met het neoliberale overheidsbeleid in Nederland en de wens om thuis oud te worden zal de vraag naar mantelzorg voor ouderen alleen maar toenemen. Phillipson (2007) stelt dat er door de globalisering een gefragmenteerd beeld is ontstaan als het gaat om de plaats van ouderen binnen de gemeenschap en de huisvesting van ouderen. Uit een studie naar mantelzorg voor ouderen in Glasgow blijkt dat mantelzorg verleend door burens sterk afhankelijk is van de persoonsomgeving (Phillipson, 2007). Volgens Phillipson werden ouderen die in een oud en klein huis woonden twee keer zoveel geholpen als mensen die in meer modernere huizen woonden. Een ander type mantelzorg is de mantelzorg die verleend wordt door familie en kinderen. Omdat ouderen steeds meer afhankelijk worden van mantelzorg is mantelzorg in combinatie met wonen de afgelopen jaren toegenomen (Isengard & Szydlik, 2012). Volwassen kinderen zijn volgens Isengard & Szydlik (2012) door verschillende vormen van solidariteit aan hun ouders verbonden. Zo zijn zij aan elkaar verbonden door een sterke emotionele verbondenheid en genegenheid (affectieve solidariteit), op basis van regelmatig contact en gezamenlijke activiteiten (associatieve solidariteit), en door een grote mate van functionele solidariteit, zoals het geven en ontvangen van geld, tijd, en zorg, zelfs als ze niet in het zelfde huishouden leven (Isengard & Szydlik, 2012).

Daarnaast zal volgens Stavenuiter & Van Dongen (2008) het verschil in inkomen tussen ouderen onderling de komende jaren groter worden. Er zal een toenemend aantal ouderen zijn met een relatief hoog inkomen en eigen woningbezit, maar ook komt er een groeiende groep met een onvolledig AOW. Ook zal volgens Stavenuiter & Van Dongen (2008) de levensverwachting stijgen voor ouderen, met name door een stijging van de gezonde levensjaren. De groter wordende economische verschillen tussen ouderen, de hogere leeftijdsverwachting en een groter beroep op participatie in en van de samenleving in combinatie met de groter beroep mantelzorg leidt volgens Stavenuiter & Van Dongen (2008) tot een meervoudig aantal nieuwe wooninitiatieven in Nederland.

De nieuwe wooninitiatieven vallen vooral onder de noemer wooncollectieven (Stavenuiter & Van Dongen, 2008). Daarbij valt onderscheid te maken tussen enkelgeneratie en meergeneratie wooncollectieven. Zo is volgens Jonckheere & Kums (2007) samenhuizen of groepswonen een enkelgeneratie collectieve woonvorm die (in België) populair is. Jonge mensen worden door deze woonvorm aangetrokken om sociale en financiële redenen, maar volgens Jonckheere & Kums (2007) is deze vorm van wonen ook voor ouderen aantrekkelijk omdat het de mogelijkheid biedt om langer zelfstandig te blijven wonen, zonder externe hulp. Om die reden neemt ook de belangstelling voor meergeneratie collectieve woonvormen als mantelzorgwonen en kangoeroewonen toe (Jonckheere & Kums, 2007). De meergeneratiewonen tussen volwassen generaties is volgens Isengard & Szydlik (2012) echter vaak een weerspiegeling van een onvrijwillige woonsituatie omdat de generaties te maken hebben met financiële beperkingen. Meergeneratiewonen gaat volgens Isengard & Szydlik (2012) ook in tegen de standaard westerse familiecyclus, waarbij kinderen op den duur het ouderlijk huis verlaten om zelfstandig een gezin te stichten.

Toch delen volgens Isengard en Szydlik (2012) steeds meer volwassen kinderen hun woning om kwetsbare ouders permanent van hulp en zorg te voorzien. Jonckheere & Kums (2007) stellen dat dit komt door een toenemende vergrijzing. Stavenuiter & Van Dongen (2008) voegen hier de economische noodzaak en de vraag naar mantelzorg aan toe. Volgens Jonckheere & Kums (2007) wordt het

merendeel van de kangoeroewoningen en mantelzorgwoningen aangeboden als huurwoning. Daarnaast neemt het aantal initiatieven voor gemeenschappelijk wonen toe in de koopsector. Volgens Stavenuiter & Van Dongen (2008) zijn er in Nederland tientallen initiatieven voor kangoeroewoningen. Het verschil tussen koop en huurwoningen is volgens Jonckheere & Kums (2007) dat de initiatieven vanuit de koopsector meer gericht zijn op privacy in combinatie met collectiviteit en spelen ecologische motieven ook een grotere rol naast sociale en economische redenen.

Bij het ontwikkelen van een kangoeroewoning, zijn er volgens Jonckheere & Kums (2007) een aantal moeilijkheden. Zo moeten er (stedenbouwkundige) vergunningen worden aangevraagd bij het bouwen van de woning en dat kan soms lastig zijn omdat deze vorm van wonen vaak botst met de stedenbouwkundige voorschriften (bestemmingsplannen) en verkavelingsregels (Jonckheere & Kums, 2007; Stavenuiter & Van Dongen, 2008). En soms moet er bij de daadwerkelijke ingebruikname van de woning als kangoeroewoning nogmaals een vergunning worden aangevraagd (Jonckheere & Kums, 2007). Andere moeilijkheden kunnen volgens Stavenuiter & Van Dongen (2008) zijn dat het opdelen van een eengezinswoning in een meergezinswoning in sommige gemeenten überhaupt niet is toegestaan. En ook bij mensen die een werkloosheidsuitkering hebben kunnen er volgens Stavenuiter & Van Dongen (2008) problemen ontstaan omdat de uitkering wordt afgestemd op de leefsituatie. Samenwonen, waar kangoeroewoningen en mantelzorgwoningen vormen van zijn, wordt voor de wet gezien als samenwonen en heeft dus invloed op uitkeringen, zoals door de huursubsidie regeling en de wellicht op handen zijnde kostendelersnorm (Belastingdienst.nl, 2014; Troppo, 2014). Maar ook bij het wonen in een kangoeroewoning, of bij het meergeneratiewonen in het algemeen, kunnen volgens Isengard & Szydlak (2012) verschillende moeilijkheden of problemen optreden. Een negatief gevolg van meergeneratiewonen is volgens Isengard & Szydlak (2012) namelijk dat het kan leiden tot spanningen in de relatie tussen de generaties omdat de standaard familiecyclus wordt verstoord.

Daarom is het van belang voor dit onderzoek dat er een kader wordt opgesteld waaraan een woning voor ouderen met een vraag naar mantelzorg moet voldoen. Volgens het Sociaal Cultureel Planbureau (2008) moet een woning voor ouderen voldoen aan drie hoofdaspecten. Ten eerste moet de woning goed toegankelijk zijn. Daarbij moet gedacht worden aan zo weinig mogelijk trappen en aan brede deuren. Daarnaast moet het mogelijk zijn om in de woning gebruik te maken van zorgvoorzieningen op maat. Ten slotte moet er in de woning bepaalde woning gebonden technologie en huisautomatisering aanwezig zijn (Sociaal Cultureel Planbureau, 2008). Daarnaast is het volgens Mallet (2004) bij wonen in het algemeen van belang dat een woning functioneel en betaalbaar is en dat het een bepaalde esthetische waarde heeft. Maar ook moet een woning volgens Mallet (2004) voor een vertrouwelijke omgeving zorgen en privacy bieden. Naast de algemene eisen voor een woning en woning voor ouderen kan er specifiek ingezoomd worden op de eisen voor de woonomgeving voor mensen met een beperking. Voor mensen met een beperking, waar mantelzorgbehoevende ouderen onder vallen, is het van belang om onderscheid te maken tussen de fysieke woonomgeving en de sociale woonomgeving.

Zoals in de paragraaf over thuis oud worden genoemd werd zou voor mensen met een beperking thuis een plaats moeten zijn voor rust, vrede, stilte, comfort, gezondheid en persoonlijke expressie (Gilman, 1903, in Imrie, 2010). Volgens Imrie (2010) blijkt echter dat mensen met een beperking hun thuis zo meestal niet beschrijven, omdat de woning vaak door architecten worden ontworpen volgens algemene richtlijnen. Enerzijds worden huizen aangepast vanuit het perspectief dat

mensen met een beperking 'speciale' behoeften hebben (Milner & Madigan, 2004). Maar deze aanpassingen volgens algemene richtlijnen zijn te algemeen en geen maatwerk, waardoor de woning niet meer de persoonlijke woning is die zorgt voor de rust en persoonlijke expressie die voor mensen met een beperking belangrijk is en dus niet meer aan de wensen van deze mensen voldoet (Imrie, 2010; Burns, 2004). De fysieke aspecten van de woning zijn hiervoor belangrijk. Volgens Imrie (2010) zijn de specifieke functies van ruimten die betrekking hebben op het lichamelijk functioneren heel belangrijk en is dat hetgeen waar de problemen zich voor doen. De woningen worden vaak niet aangepast naar de wensen van de mensen. Bijvoorbeeld door een keuken te plaatsen die niet te gebruiken is omdat het keukenblad te hoog is of de kastjes onbereikbaar zijn voor mensen in een rolstoel. Telkens wanneer de mensen met een beperking tegen deze problemen aanlopen, worden zij geconfronteerd met hun eigen beperkingen. Volgens Imrie (2010) krijgen de mensen met een beperking, waaronder mantelzorgbehoevende ouderen, door de fysieke woonomgeving het gevoel dat zij niet volledig bij de maatschappij betrokken zijn.

Naast de fysieke woonomgeving heeft ook de sociale woonomgeving een grote invloed op de thuis gevoelens van mensen met een beperking. Saugeres (2011) stelt dat een gebrek aan passende huisvesting of sociale voorzieningen tot gevolg kan hebben dat mensen met een beperking meer afhankelijk worden van verzorgers, zorginstanties en de overheid. Deze afhankelijkheid hoeft niet direct te leiden tot het gevoel minderwaardig te zijn, maar hangt af van de manier waarop de afhankelijkheid sociaal geconstrueerd wordt (Saugeres, 2011). Saugeres (2011) neemt hierin de huisvesting in Australië als voorbeeld. De mensen met een beperking daar willen graag onafhankelijk zijn, maar door de sociale omstandigheden (economisch niet vermogend genoeg) is het niet mogelijk om de juiste huisvesting te vinden, waardoor zij afhankelijk van anderen zijn en zich hierdoor uitgesloten en minderwaardig voelen. Ook de individualisatie van mensen speelt een rol als het gaat om afhankelijkheid. Volgens Wilterdink & Van Heerikhuizen (2007) leven we in een tijd waarin individualisme heerst. Volgens Wilterdink & Van Heerikhuizen (2007, p. 27) kan er van individualisering worden gesproken: *'wanneer er een tendens is dat mensen zich bij belangrijke keuzes in hun leven minder laten leiden door de druk vanuit hun directe sociale omgeving (gezin en familie, burens en lokale gemeenschap) en minder gebonden raken aan vaste sociale kaders (zoals kerk of politieke partij). [...] De individualiseringstendens hangt juist samen met het omvangrijker worden van netwerken van onderlinge afhankelijkheid.'* Ondanks dat mensen in een tijd van individualisatie steeds zelfstandiger worden in het maken van keuzes zorgt dit er niet voor dat mensen minder afhankelijk van elkaar worden (Wilterdink & Van Heerikhuizen, 2007). Dus juist wanneer personen individueler worden zullen zij meer samen met anderen iets op gaan bouwen en kan daarmee een constructieve werking hebben voor het langer thuis blijven wonen van ouderen.

3 Methodologie

Om een beeld te krijgen van de ervaringen van ouderen bij het wonen in een mantelzorg/kangoeroewoning, zal er gebruik gemaakt worden van kwalitatief onderzoek (§3.1). In §3.2 is een uitleg te vinden over de werving van de respondenten bij dit onderzoek. De data die gebruikt worden zullen worden verzameld met behulp van diepte-interviews (§3.3). De interviews zullen geanalyseerd worden met behulp van het programma Atlas-TI. Een uitleg hiervan is in §3.4 te vinden. In §3.5 worden de ethische overwegingen uiteengezet die bij dit onderzoek van toepassing zijn.

3.1 Kwalitatief onderzoek

Kwalitatief onderzoek is grofweg gezien een benadering waarbij ervaringen van mensen gedetailleerd onderzocht kunnen worden. De betekenissen en interpretaties die personen geven aan gedrag, evenementen of objecten worden bij deze stroming bestudeerd. Bij deze manier van onderzoeken hoort een interpretatieve, naturalistische benadering van de wereld. Dit betekent dat kwalitatieve onderzoekers dingen in de natuurlijke omgeving bestuderen, daar proberen betekenis aan te geven, en de verschijnselen proberen te interpreteren op basis van de betekenissen die andere mensen eraan geven (Hennink et al., 2011). Kwalitatieve data worden gerepresenteerd door woorden, afbeeldingen of iconen die geanalyseerd worden door een thematische uitleg (O'Leary, 2010). Daarbij worden methoden gebruikt als: diepte interviews, focus groep discussies, observaties, tekst analyses, visuele data analyses en biografieën. Hierdoor wordt het mogelijk om onderwerpen te onderzoeken vanuit het perspectief van de bestudeerde personen (Hennink et al., 2011).

In tegenstelling tot kwantitatieve data, waarbij het gaat om grote hoeveelheden data, wordt er bij het verzamelen van kwalitatieve data gebruik gemaakt van een klein aantal cases waarbij diepte onderzoek wordt gedaan. De representativiteit van de data, die bij kwantitatieve data het meest belangrijke eis is, is bij kwalitatieve data op een andere manier belangrijk (O'Leary, 2010; Phillips & Johns, 2012). Waar het bij kwantitatieve data gaat om de hoeveelheid (kwantiteit van de respondenten) gaat het bij kwalitatief onderzoek meer om de criteria waaraan de respondenten moeten voldoen (de kwaliteit). Op die manier kunnen er nieuwe onderwerpen ontdekt en onderzocht worden en complexe onderwerpen beter worden begrepen (Hennink et al., 2011).

Bij dit onderzoek naar de ervaringen van ouderen bij het wonen in kangoeroewoningen past een kwalitatieve onderzoeksmethode. Enerzijds omdat er gegraven wordt in de sociale complexiteit om ervaringen bij ouderen zichtbaar te maken en te begrijpen en anderzijds omdat er met kangoeroewoningen een relatief nieuw en onbekend onderwerp aangesneden wordt. De persoonlijke ervaringen van de ouderen worden doormiddel van diepte-interviews verzameld.

3.1.1 Individuele interviews

Zoals eerder genoemd zijn er veel verschillende onderzoeksmethoden binnen kwalitatief onderzoek. Bij al deze onderzoeksmethoden wordt er informatie verzameld waar dieper op de onderwerpen wordt ingegaan. De onderzoeksmethode die binnen kwalitatief onderzoek het meest gebruikt wordt, is diepte interviewen (De Lange, 2007). Vooral wanneer er onderzoek gedaan wordt naar persoonlijke ervaringen en het hoe en waarom achter beslissingen van mensen zijn diepte interviews de meest geschikte onderzoeksmethode (Hennink et al., 2011). Bij focusgroepen, enquêtes en observaties kan er minder diep worden ingegaan op de persoonlijke context. Een ander voordeel van diepte interviews is dat een

directe (en goede) verstandhouding tussen de interviewer en de geïnterviewde kan zorgen dat er persoonlijke informatie naar voren komt. Diepte interviews zijn dan persoonlijker dan een focusgroep. De verstandhouding tussen de respondent en de onderzoeker kan tevens ook direct het nadeel zijn van diepte interviews. De verstandhouding bepaald voor een groot deel welke informatie de geïnterviewde bereid is om te geven, zodra de juiste verstandhouding niet bereikt wordt. Ook nemen diepte interviews veel tijd in beslag, waardoor er relatief weinig respondenten ondervraagd kunnen worden ten opzichte van kwantitatief onderzoek. De kans dat er een vertekend beeld van de werkelijkheid ontstaat is daardoor groter (Hennink et al., 2011). Dit is echter inherent aan kwalitatief onderzoek.

Binnen interviews zijn ook verschillende vormen te onderscheiden: gestructureerde, semi-gestructureerde en ongestructureerde interviews (O'Leary, 2010; Phillips & Johns, 2012). De meest voorkomende vorm van interviews is semi-gestructureerde interviews (Phillips and Johns, 2012). Een volledig gestructureerd interview is gelijk aan een mondelinge enquête. In dat geval kunnen de doelen, interactie tussen respondent en onderzoeker en het dieper ingaan op de onderwerpen, niet worden gehaald (Hennink et al., 2011). Bij semi-gestructureerde interviews staan de vragen en thema's die de onderzoeker wil behandelen wel op papier, maar staat de volgorde van vragen niet vast. De lijst dient alleen ter ondersteuning opdat de onderzoeker af en toe kan spieken of alle thema's behandeld worden (Valentine, 2005). Hierdoor houdt de respondent de vrijheid om eigen informatie in te brengen en kan de onderzoeker ook dieper ingaan op nieuwe onderwerpen die de respondent aansnijdt (O'Leary, 2010; Hennink et al., 2011). Daarom zijn interviews de meest geschikte onderzoeksmethode bij het doen van onderzoek samen met ouderen naar een relatief nieuw type huisvesting.

Aan de hand van de theorie zijn er twee verschillende interviewguides opgesteld: een interviewgide voor bewoners en een interviewgide voor de professionals. Er is onderscheid gemaakt in deze twee groepen omdat vooral op het gebied van ervaring er een verschil bestaat tussen de groepen. De bewoners hebben meer ervaring op het gebied van wonen waar de professionals meer ervaringen hebben met de realisatie. De thema's die in de interviews terug komen, zijn de thema's die vanuit het theoretisch kader naar voren komen, zoals wonen, wooncarrière, mantelzorg en de participatiesamenleving. De interviews zijn terug te vinden in bijlage 2 en 3.

3.2 De respondenten

3.2.1 Werving van de respondenten

Bij het werven van respondenten gaat het er bij kwalitatief onderzoek, in tegenstelling tot bij kwantitatief onderzoek, niet om de hoeveelheid respondenten maar het gaat er om dat de respondenten aan bepaalde eisen voldoen (O'Leary, 2010; Phillips & Johns, 2012). Deze vorm van respondenten werving wordt *purposive recruitment* genoemd (Hennink et al., 2011). Bij deze *non-random sampling*, ook wel *handpicking sample* genoemd, worden de respondenten gekozen op basis van eisen die uit de theorie naar voren komen. De representativiteit van de respondenten hangt af van de mate waarin zij aan de vooraf opgestelde criteria voldoen (O'Leary, 2010). Voor het beantwoorden van de hoofdvraag is er voor dit onderzoek gekozen voor *key informants* te nemen als respondenten voor het verzamelen van de data. Key informants hebben door persoonlijke ervaringen gespecialiseerde kennis over het onderwerp. O'Leary (2010) geeft een negental typen key informants. Daaruit worden de volgende twee gebruikt in dit onderzoek:

- Insiders: personen binnen een organisatie die kangoeroewoningen of mantelzorgwoningen aanbieden
- The highly experienced: een persoon die ervaring heeft met wonen in een kangoeroewoning
  - o Buidelbewoner (65+)
  - o Hoofdwoningbewoner (<65 jaar)

Vooraf werd verwacht dat de eerste respondenten basis van handpicking sample geselecteerd zouden worden en dat de overige respondenten via *snowball sampling* geselecteerd konden worden. Dat houdt in dat er nieuwe respondenten worden toegevoegd op basis van het netwerk van eerdere respondenten (O'Leary, 2010). Dit zou gedaan worden omdat er maar een beperkte groep mensen in kangoeroewoningen en mantelzorgwoningen woont. Aan respondenten werven via snowball sampling is ook een nadeel verbonden. De representativiteit kan verloren gaan omdat nieuwe respondenten minder aan de criteria voldoen (O'Leary, 2010; Hennink et al., 2011)). In de praktijk is echter gebleken dat het vinden van respondenten minder makkelijk is dan vooraf verwacht. Van *snowball sampling* bleek geen sprake en daarom zijn een groot deel van de makelaars en woningcorporaties in het noorden van Nederland en alle gemeenten van Friesland, Groningen, Drenthe, Noord-Holland, Flevoland en Gelderland aangeschreven met de vraag of zij in hun portefeuille of gemeente kangoeroewoningen of mantelzorgwoningen hadden. Bijna alle gemeenten hebben gereageerd en de reacties waren louter positief. Bijna alle gemeenten hebben een omschrijving van de situatie omtrent het beleid rondom kangoeroe- en mantelzorgwonen in de gemeente gegeven en er was veel interesse naar de eindversie van het onderzoek. Positieve antwoorden op de vraag of er kangoeroewoningen of mantelzorgwoningen in de gemeenten zijn waren er daarentegen minder. Een aantal gemeenten wist dat er 'iets' moest zijn, maar wist geen adressen. Andere gemeenten wisten wel adressen, maar konden vanwege privacy geen informatie geven. Een aantal gemeenten heeft zelf actie ondernomen door mijn vraag bij de bewoners van mantelzorg- en kangoeroewoningen neer te leggen zodat zij bij interesse zelf contact met de onderzoeker konden opnemen. Dat laatste is een aantal keer gebeurd. Ook waren er een aantal mensen bij gemeenten en woningcorporaties bereid tot een interview aangezien zij zelf betrokken zijn geweest bij het ontwikkelen van kangoeroe- of mantelzorgwoningen. Daarnaast is er via de firma PasAan een gezin gekomen die bereid waren om mee te werken aan het onderzoek.

Het aantal respondenten dat nodig is voor het beantwoorden van de hoofdvraag is lastig om vooraf vast te stellen (O'Leary, 2010). Voor kwalitatief onderzoek zijn er zoveel respondenten nodig tot het punt van *saturation* is bereikt. Op dit punt komt er bij een nieuwe respondent geen nieuwe informatie meer naar boven (Hennink et al., 2011). Om de hoofdvraag te beantwoorden is de verwachting dat er tussen de 11 en 16 diepte interviews afgenomen zullen worden. Het punt van *saturation* is daarbij niet bereikt maar gezien de beperkte tijd is er gekozen voor dit aantal . Deze interviews zijn verdeeld over de twee typen key informants. In figuur 2 is de verdeling te zien.

Schema interview/informant		Aantal interviews
Type informant	Insider	3-4 interviews
	Highly experienced	
	-Mantelzorg verlener (<65)	5-6 interviews
	-Oudere (65+)	5-6 interviews
Figuur 2		Totaal 13-16 interviews

Figuur 3: Insiders Bron: Dijk (2014)

Respondent	Functie	Project	
R1	Directeur van een Woningcorporatie in Friesland	Mantelzorgwoning project in Friesland	Interview 1
R2	Manager verhuur/bewonerszaken bij een Woningcorporatie in Friesland	Mantelzorgwoning project in Friesland	
R3	Architect/mede-eigenaar van een architectenbureau in Friesland	Kangoeroewoning project in Friesland	Interview 2
R4	Projectleider maatschappij & markt bij een Woningcorporatie in Groningen	Vaste mantelzorgwoning project in Groningen	Interview 3
R5	Beleidsmedewerker Wonen bij een gemeente in Noord-Holland	3 verschillende kangoeroe-/mantelzorgwoning projecten in een gemeente in Noord-Holland	Interview 6

Figuur 4: Bewoners Bron: Dijk (2014)

Respondent	'Naam'	Leeftijd	Mantelzorgrelatie	
R6	Jansen	66 jaar	Deze man krijgt mantelzorg van zijn vrouw (R7). Woonachtig in tijdelijke mantelzorgwoning	Interview 4
R7	Jansen - Bouma	66 jaar	Deze vrouw geeft mantelzorg aan haar man (R6). Woonachtig in tijdelijke mantelzorgwoning	
R8	Pieterse - Kerkstra	57 jaar	Bewoner van een vaste mantelzorgwoning. Heeft nog geen mantelzorg nodig, maar hiervoor wel verleend aan moeder. En is woonachtig in een vaste mantelzorgwoning.	Interview 5
R9	Van Dijk	73 jaar	Deze man is woonachtig in de hoofdwoning en krijgt mantelzorg van zijn dochter (R10) en schoonzoon (R11).	Interview 7
R10	Van Dijk	43 jaar	Deze vrouw woont in een tijdelijke unit in de achtertuin en verleent mantelzorg aan haar vader (R9)	
R11	Kuipers	37 jaar	Deze man woont in een tijdelijke unit in de achtertuin en verleent mantelzorg aan zijn schoonvader (R9)	
R12	Van der Wal - Klaassen	80 jaar	Deze vrouw woont in een kangoeroewoning met haar jongste zoon en schoondochter (R13). Wanneer nodig krijgt mevrouw mantelzorg.	Interview 8
R13	Van der Wal- De Jong	39 jaar	Deze vrouw woont in een kangoeroewoning met haar gezin en schoonmoeder (R12). Wanneer nodig verleent zij mantelzorg.	
R14	Veenstra - Sneijder	87 jaar	Vrouw woont in een kangoeroewoning samen met het gezin van haar dochter (R15) en krijgt mantelzorg van haar dochter.	Interview 9
R15	De Vries - Veenstra	56 jaar	Vrouw woont samen met haar gezin en moeder (R14) in een kangoeroewoning en verleent mantelzorg aan haar moeder.	

In de praktijk is gebleken dat er iets meer *Insiders* zijn gevonden dan verwacht. Dit komt doordat één van deze interviews een dubbel interview was (figuur 3). De verwachting voor het aantal interviews met *highly experienced* respondenten is ongeveer uitgekomen ondanks dat het lastig was om respondenten te vinden (figuur 4). In totaal zijn er 5 mantelzorg verleners geïnterviewd. Het verschil met de verwachtingen is, dat één van hen ouders is dan 65 jaar. Ook zijn er 5 mensen geïnterviewd die in de ‘ouderen woning wonen’. In totaal zijn er, omwille van de tijd, 9 interviews afgenomen in plaats van het verwachte aantal van 11 tot 16, maar zijn er wel 15 respondenten gevonden. Dit heeft te maken met het feit dat er 5 interviews zijn afgenomen waarbij er meerdere respondenten aanwezig waren. Hoe hier mee om is gegaan is te lezen in paragraaf 3.3.3.

3.3 Dataverzameling

3.3.1 Interviewen van ouderen

Bij het interviewen van ouderen kan het zijn dat er een aantal aspecten mee gaan wegen die het interviewen voor de onderzoeker lastig maken. Zo kunnen ouderen lichamelijke en geestelijke beperkingen hebben, als doofheid en vergeetachtigheid, die er voor zorgen dat een interview langer gaat duren. Door de vergeetachtigheid kan het voorkomen dat ouderen in herhaling treden. Echter, niet alle ouderen zullen een speciale benadering nodig hebben bij het interviewen (De Lange, 2007). Om te voorkomen dat er problemen zullen optreden bij het interviewen van ouderen zal er meer tijd uitgetrokken worden voor het interviewen van een oudere respondent en zal er goed gearticuleerd worden en zal het spreek tempo omlaag moeten zodat de ouderen de onderzoeker beter kunnen volgen (De Lange, 2007).

3.3.2 Meervoudige interviews

Buiten de individuele interviews zijn er ook meervoudige interviews afgenomen, omdat de verwachting was dat de kinderen van de ouderen ook een grote bijdrage hebben in het ontwikkelen of realiseren van de woning. Daarnaast gaven een aantal ‘jongere’ respondenten zelf aan dat zij graag aan het interview wilden deelnemen. Bij het afnemen van meervoudige interviews worden meerdere personen tegelijkertijd geïnterviewd door de zelfde onderzoeker (O’Leary, 2010). Omdat er meerdere mensen tegelijk worden geïnterviewd zijn meervoudige interviews te vergelijken met kleine focusgroepen. Een voordeel van meervoudige interviews is dat er interactie, en daardoor discussie, kan ontstaan tussen de respondenten waardoor er meer en nieuwe informatie naar boven komt waar de onderzoeker anders niet naar zou vragen (Hennink et al., 2011). Er zijn ook een aantal nadelen verbonden aan het afnemen van meervoudige interviews. Doordat er meerdere mensen aanwezig zijn bij het interview kan het zijn dat de respondenten zich niet volledig en eerlijk durven te uiten. Ook kan het zijn dat zij niet volledig eerlijk zijn en antwoorden gaan geven die de andere aanwezigen ook zouden geven (De Lange, 2007; O’Leary, 2010; Hennink et al., 2011). Om dit probleem te ondervangen wordt er goed geluisterd naar alle individuele respondenten en zal de aandacht eerlijk verspreid worden. Ook zal er aan de respondenten de gelegenheid worden gegeven tot een individueel gesprek als zij nog iets willen melden.

3.3.3 Locatie van het interview

De locatie speelt bij het afnemen van interviews een grote rol (Phillips & Johns, 2012). Ten eerste is het voor ouderen belangrijk dat interviews worden afgenomen op een rustige plek zodat zij zich beter

kunnen concentreren (De Lange, 2007). Daarnaast is een rustige plek is ook praktisch, gezien het opnemen van het interview met de geluidsapparatuur (Phillips & Johns, 2012). Een interview afnemen bij de respondent thuis zorgt er volgens Phillips & Johns (2012) voor dat de respondent zich het meest op het gemak voelt. Dat een respondent zich op zijn of haar gemak voelt komt de eerlijkheid en openheid van de respondent ten goede (Hennink et al., 2011). Een bijkomend voordeel van het afnemen van het interview bij de respondent thuis is dat de onderzoeker een beeld krijgt bij de woning en de ruimtelijke omgeving, waar de respondent over spreekt (Valentine, 2005).

Bij het maken van de afspraak voor een interview wordt met de respondent overlegt waar de voorkeur naar uitgaat wat betreft de locatie van het interview. Daarbij wordt rekening gehouden met bovenstaande en dat de onderzoeker zich te allen tijde zelf veilig moet voelen op de locatie, een belangrijke regel bij kiezen van de locatie voor het afnemen van een interview (Valentine, 2005).

3.3.4 Verwerking van de interviews

Zoals eerder genoemd zullen er geluidsopnames gemaakt worden tijdens het afnemen van de interviews. De onderzoeker kan zich dan concentreren op dat wat de respondent zegt en kunnen er gericht vragen worden gesteld. Wel moeten er nog een aantekeningen gemaakt worden voor het geval dat de techniek niet werkt. Ook kan er door het maken van aantekeningen later nog weer op de belangrijkste punten worden ingehaakt (Valentine, 2005; O'Leary, 2010; Hennink et al., 2011). Direct na het interview zullen de opnames getranscribeerd worden, zodat de nieuwe punten die door de respondent genoemd worden, meegenomen kunnen worden in de volgende interviews.

3.4 Analyse

Aan de transcripten worden codes opgehangen die er voor zorgen dat de informatie makkelijker is terug te vinden en om onderscheid te maken tussen verschillende thema's binnen het onderzoek (O'Leary, 2010; Hennink et al., 2011). Er zijn twee typen codes te onderscheiden: (1) deductive codes, codes die vanuit de literatuur naar voren komen en (2) inductive codes, codes die vanuit de interviews naar boven komen (Hennink et al., 2011). Voorbeelden van die inductive codes zijn 'nieuwe vormen', 'definitie' en 'ongelijkwaardig'. Er is namelijk gebleken dat vooral de definitie van mantelzorg en de naam kangoeroewoningen stof doet opwaaien. Er bestaat veel onduidelijkheid over deze twee definities. Daarnaast kwam vooral bij de professionals naar boven dat er verschillende vormen van kangoeroewoningen bestaan en dat er voor de toekomst nog weer naar meer vormen van wonen met mantelzorg gezocht dient te worden. Door het gebruik van de codes zal de analyse van de data sneller verlopen en zal er minder over het hoofd worden gezien. De lijsten met codes kunnen worden gevonden in bijlage 4. De interviews worden gecodeerd met behulp van het programma AntConc. AntConc is een programma waarmee teksten gecodeerd kunnen worden en zodoende gesorteerd kan worden op onderwerp, vergelijkbaar met het programma AtlasTI.

Het analyseren van de interviews wordt ook gedaan met behulp van het programma AntConc. Hiervoor is gekozen omdat dit programma op elke willekeurige computer kan worden geïnstalleerd, en daardoor overal gebruikt kan worden. De analyse moet doorgaan tot het moment dat het punt van saturation is bereikt (Hennink et al., 2011). Door direct na het eerste interview te starten met de analyse kan er bijgehouden worden of er nog nieuwe informatie wordt verzameld met de interviews. Naast het punt van *saturation* spelen ook tijd en mogelijkheden mee in de duur van de analyse van de data. In de

praktijk is gebleken dat het punt van *saturation* niet gehaald is omwille van de tijd. Er was te weinig tijd om nog meer interviews af te nemen en te analyseren. Er had wellicht meer informatie kunnen komen door van elk type woning meer bewoners te interviewen. Toch heeft de informatie in zekere zin wel tot verzadiging geleid aangezien bij een aantal interviews geen nieuwe informatie werd ingewonnen.

3.5 Onderzoeksethiek

3.5.1 Reflexiviteit

Volledige objectiviteit bestaat niet binnen (kwalitatief) onderzoek. Zowel de participanten, met een subjectieve invloed op de wereld, als de onderzoeker, met een subjectieve kijk op het onderzoeksproces, zorgen voor subjectiviteit in het verzamelen en analyseren van de data (O'Leary, 2010; Hennink et al., 2011). Binnen het interviewen is er constant sprake van subjectiviteit omdat de onderzoeker en participant op een bepaalde manier reageren op elkaars achtergrond. Binnen de kwalitatieve onderzoekswereld wordt erkent dat deze subjectiviteit een integraal deel vormt van het proces van dataverzameling (Hennink et al., 2011).

Echter door reflexiviteit toe te passen op de verzameling en analyse van data, kan er adequaat worden omgegaan met subjectiviteit binnen kwalitatief onderzoek. Hierbij dient er gereflecteerd te worden op de eigen sociale achtergrond, de positie en het gedrag die impact kunnen hebben op reacties van respondenten en het onderzoeksproces in zijn geheel. Onderzoekers moeten voortdurend hun gedrag en hun rol binnen het onderzoeksproces in de gaten houden. Net zoals zij dit doen met de rest van de data (Hennink et al., 2011).

Volgens Hennink et al. (2011) dient er bij reflexiviteit rekening gehouden te worden met het verschil tussen persoonlijke en inter-persoonlijke reflexiviteit. Persoonlijke reflexiviteit is reflecteren op eigen handelen en achtergrond die het onderzoeksproces zouden kunnen beïnvloeden. Inter-persoonlijk reflecteren is de reflectie op de relatie tussen onderzoeker en respondent (Hennink et al., 2011).

Van de onderzoeker wordt verwacht dat deze representatief over komt. De onderzoeker representeert niet alleen de eigen culturele achtergrond en waarden maar is ook onderdeel van de wetenschappelijke wereld (Valentine, 2005). De onderzoeker moet representatief over komen, in zowel woord als gebaar en uiterlijke vertoning (Valentine, 2005; Hennink et al., 2011). De onderzoeker past het taalgebruik aan en zal rekening moeten houden met de kleding die gedragen wordt bij het afnemen van een interview. Hierin moet de onderzoeker neutraal gekleed gaan, daarmee wordt bedoeld dat de onderzoeker niet kleding aan heeft die aanstoot gevend is of de respondent kan imponeren (Valentine, 2005).

Ook is het belangrijk dat de onderzoeker rekening houdt met het leeftijdsverschil tussen de onderzoeker en de respondent (De Lange, 2007). Ouderen en jongeren kunnen een verkeerd beeld van elkaar hebben. Deze beelden van elkaar kunnen het interview beïnvloeden. Er moet daarom gereflecteerd worden op het handelen van de onderzoeker door steeds af te blijven vragen of er rekening gehouden wordt met het leeftijdsverschil. In de praktijk van het onderzoek voor deze thesis is niet gebleken dat er een groot verschil was in de beelden van de jongeren en ouderen over elkaar. Het kan betekenen dat hier vooraf daarvoor voldoende aandacht aan is besteed of dat de respondenten elkaar goed kennen en open naar elkaar zijn.

3.5.2 Macht

Het stellen van de vragen kan een bepaalde impact hebben op de respondent en hierbij moet rekening gehouden worden met de ethiek. Gevoelige vragen over iemand die bijvoorbeeld net zijn of haar vrouw of man is verloren kunnen iets te weeg brengen bij de respondenten. De onderzoeker moet zich tijdens het interview altijd afvragen of de vragen wel of niet gesteld kunnen worden. Respondenten kunnen emotioneel worden als de onderzoeker bepaalde vragen stelt. De onderzoeker beschikt hiermee over macht (O'Leary, 2010).

Naast het afnemen van het interview heeft macht nog meer impact tijdens het onderzoeksproces. Het bij de respondenten thuis komen brengt een bepaalde macht met zich mee (Valentine, 2005). Thuis is de meest persoonlijke plek voor een persoon en daarom spelen er twee soorten macht een rol. Enerzijds doet de respondent inbreuk in de meest persoonlijke plek en anderzijds kan de woning van de respondent ook impact hebben op de gemoedstoestand van de onderzoeker. Ook het kiezen van de vragen tijdens het interview en de data die gebruikt wordt tijdens de analyse worden door de onderzoeker gekozen, net als de selectie criteria voor de respondenten. Hierin heeft de onderzoeker ook een bepaalde macht, omdat alle keuzes van de respondent het onderzoeksresultaat direct beïnvloeden. Om goed met de machtskwestie om te gaan, is het belangrijk dat de onderzoeker constant reflexiviteit toepast. Bij elke keuze moet afgewogen worden of dit schade aan kan brengen aan de respondent of onderzoeker en of het de betrouwbaarheid van het onderzoek aantast.

Een voorbeeld waarin de macht en de reflexiviteit van de onderzoeker duidelijk wordt is op het moment dat een respondent aangeeft dat hij of zij zijn of haar overleden partner mist en daarbij zichtbaar emotioneel wordt en ook aangeeft liever niet over dit onderwerp door te praten. Zodra dit genoemd is in het begin van het interview zal er in het vervolg van het interview bij vragen over eenzaamheid aan deze respondenten minder diep doorggevraagd worden om zo weinig mogelijk (emotionele) schade aan te brengen. In dit opzicht had de onderzoeker dus macht om de respondent vragen te stellen over onderwerpen waar de respondent treurig van wordt, en daarbij mogelijk schade aanbrengt.

3.5.3 Cadeautje

Heden ten dage is het gebruikelijk om bij het afnemen van een interview kleinigheidje mee te brengen (De Lange, 2007; Hennink et al., 2011). Bij het afnemen van de interviews bij ouderen is er iets meegebracht voor bij de koffie of thee.

3.5.4 Miscommunicatie

De onderzoeker heeft rekening te houden met eventuele miscommunicatie binnen het onderzoeksproces. Daarom moet de onderzoeker zich juist formuleren. Vragen kunnen altijd geïnterpreteerd worden, maar bij een diepte interview heeft de onderzoeker de kans om daar op in te grijpen. Misschien nog wel belangrijker is daarom dat het toestemmingsformulier juist geformuleerd is. Zodat de respondenten niet een verkeerd beeld krijgen bij het doel van het onderzoek. Er moet namelijk gewaakt worden voor beloftes die gemaakt worden die later niet nagekomen kunnen worden (O'Leary, 2010).

Een voorbeeld dat gegeven kan worden van miscommunicatie tijdens de interviews is dat er een vraag over de participatiesamenleving niet goed begrepen wordt door een respondent. In dat geval was

het prettig dat er gebruik gemaakt werd van diepte interviews omdat de onderzoeker de vraag op een andere manier uit kon leggen zodat deze wel begrepen werd. Daarbij was het overigens ook prettig dat er een kind van de respondent aanwezig was zodat de vraag ook op een andere manier uitgelegd kon worden.

3.5.5 Privacy

Bij het afnemen van de interviews komt de onderzoeker terecht bij de respondenten thuis (Valentine, 2005). Dit is in de persoonlijke omgeving van de respondenten en er dient daarom voorzichtig mee te worden omgegaan. Ook de vragen die gesteld worden kunnen van persoonlijke aard zijn (Hennink et al., 2011). Omdat er relatief weinig bewoners van kangoeroewoningen in Nederland zijn, zullen namen of leeftijden makkelijk te herkennen zijn voor eventuele lezers waarover is gesproken tijdens het interview. Daarom is het voor dit onderzoek extra belangrijk dat de namen en andere kenmerken waaraan bewoners van kangoeroewoningen te herkennen zijn, volledig anoniem gemaakt en gehouden worden. Dit wordt voorafgaand aan interviews kenbaar gemaakt aan de respondenten door middel van het toestemmingsformulier en de inleiding van het interview.

Bij het verwerken van de resultaten is gebruik gemaakt van fictieve namen en de leeftijd om de bewoner en het type woning waarin zij wonen aan te geven. Om de privacy te waarborgen zijn de echte namen en plaatsnamen van de bewoners weggelaten. Dit is voorafgaand aan de interviews kenbaar gemaakt aan de respondenten. Voor een aantal respondenten was het anonimiseren een voorwaarde om mee te doen aan het onderzoek.

3.5.6 Informed consent

De respondenten moeten vooraf weten waaraan zij mee werken wanneer er door hen toestemming wordt gegeven voor het afnemen van een interview (Hennink et al., 2011). Voorafgaand aan het interview zal het doel van het onderzoek en de te behandelen onderwerpen duidelijk worden gemaakt. Daarnaast zal er worden verteld wat er van de respondent wordt verwacht. Respondenten krijgen de mogelijkheid om vragen over te slaan als zij daar geen antwoord op willen geven en zij hebben te allen tijde het recht om het interview te beëindigen.

Omdat het belangrijk is voor de respondent om te weten wat er met de gegevens gaat gebeuren zodra deze zijn verwerkt in de resultaten van het onderzoek is dit verwerkt in het toestemmingsformulier wat de respondenten en de onderzoeker dienen te ondertekenen voorafgaand aan het interview. Dit formulier is terug te vinden in bijlage 1. Hierin staat ook vermeld hoe er met de privacy van de respondenten wordt omgegaan.

3.5.7 Nederlandse Gedragscode Wetenschapsbeoefening

De onderzoeker verklaart dat deze kennis heeft genomen van de *Nederlandse Gedragscode Wetenschapsbeoefening* en zal in lijn van deze gedragscode handelen.

4 Invulling van mantelzorg- en kangoeroewoningen

Volgens Jonckhere & Kums (2007) en Stavenuiter & Van Dongen (2008) zijn er de laatste jaren verschillende woonvormen ontwikkeld waarin mantelzorg toepasbaar is. In de literatuur kwamen twee hoofdtypen naar voren waarbij mantelzorg wordt toegepast samen met meergeneratie wonen, namelijk kangoeroewoningen en mantelzorgwoningen. Het empirische onderzoek richt zich op 5 mantelzorgwoningen en 5 kangoeroewoningen. In de praktijk is gebleken dat de invulling van de beide typen woningen sterk van elkaar verschillen (figuur 5) en de naamgeving door elkaar heen gebruikt wordt. Zo komt het voor dat mantelzorgwoningen volgens de definitie een kangoeroewoning zijn, maar in de praktijk wel de mantelzorgwoning genoemd worden omdat volgens een projectleider Maatschappij & Markt bij een Woningcorporatie in Groningen:

‘Mensen vinden het woord kangoeroewoning misschien heel beeldend maar de mensen zelf vinden het soms heel erg betuttelend.’

In dit hoofdstuk worden kort de verschillen tussen de cases beschreven om zo een beeld te krijgen van de invulling van kangoeroewoningen en mantelzorgwoningen in de praktijk voor nu en in de toekomst.

Type woning	Invulling
Mantelzorgwoning	<ul style="list-style-type: none"> - (tijdelijke) mantelzorgwoning in de achtertuin - Een woonhuis met een losse (tijdelijke, vergunning voor vijf jaar) unit in de achtertuin waar de mantelzorgverleners in wonen. - Twee percelen opgesplitst. Met op het ene perceel de hoofdwoning en op het andere een permanente mantelzorgwoning. Een soort aanleunwoning.
Kangoeroewoning	<ul style="list-style-type: none"> - Nieuwbouw kangoeroewoning. Alle voorzieningen direct ingepast - Verbouwde dokterswoning met praktijk tot kangoeroewoning. Geschikt gemaakt voor zorgwoning. - Woning waarbij boven en onder twee woningen zijn die met een trap aan elkaar verbonden zijn. - TWAspan woning waarbij er een soort twee onder een kap woning aan elkaar verbonden is middels een tussendeur. - Mantelzorgwoningen in Groningen waarbij twee appartementen met een tussendeur aan elkaar verbonden zijn
Figuur 5 - Invulling per type woning (2014)	Bron: Dijk

4.1 Mantelzorgwoningen

De definitie van een mantelzorgwoning luidt zoals in de inleiding genoemd, “*verplaatsbare (aangepaste) wooneenheden die bij een bestaande woning kunnen worden geplaatst. De zorgvrager woont zelfstandig, maar de hulpgever is dichtbij*” (Stavenuiter & Van Dongen, 2008, p. 18). Volgens het Expertise Centrum Mantelzorg (2014) en PasAan (2014) geldt dat een mantelzorgwoningen een tijdelijke constructie is, die

wordt beëindigt zodra de mantelzorgrelatie weg valt. Stavenuiter & van Dongen (2008) geven aan dat er ook vaste varianten van mantelzorgwoningen kunnen bestaan, zoals verbouwde schuren en garages.

Bij het verzamelen van de data is duidelijk geworden dat er, zoals in de literatuur naar voren kwam, verschillende varianten van mantelzorgwoningen bestaan. De meest voorkomende vorm van een mantelzorgwoning is een tijdelijke woning voor de mantelzorgbehoevende oudere in de achtertuin van de hoofdwoning. In de hoofdwoning wonen de mantelzorg verleners. Ook komt het voor dat de mantelzorgbehoevende oudere en mantelzorgverlenende oudere in de zelfde tijdelijke mantelzorgwoning wonen in de achtertuin van de hoofdwoning. In dat geval fungeren de bewoners van de hoofdwoning als back-up voor de mantelzorgverlenende oudere. In tegenstelling tot de definitie uit de literatuur komt het ook voor dat de mantelzorgbehoevende oudere in de hoofdwoning op het perceel woont, en de mantelzorgverlenende kinderen in een losse (tijdelijke) unit in de achtertuin. In dit geval is de woning van de oudere al levensloopbestendig (badkamer, keuken en slaapkamer op de begane grond) en wonen de kinderen in de losse unit omdat zij vinden dat zij jong en flexibel zijn en dat beter in een tijdelijke woning kunnen wonen dan de mantelzorgbehoevende oudere zodat die niet meer hoeft te verhuizen. Deze laatste constructie is gerealiseerd op het zelfde perceel als de hoofdwoning, maar mocht van de gemeente alleen gerealiseerd worden als het tijdelijk een eigen adres zou krijgen.

Naast de tijdelijke mantelzorgwoning constructies komen er ook vaste mantelzorgwoningen voor. Bij één van de onderzochte gevallen is een groot perceel jaren geleden op gesplitst om er twee woningen op de zetten. De tweede kleinere woning is in gebruik genomen als een aanleunwoning bij de hoofdwoning. In deze woning kan de mantelzorgbehoevende oudere wonen met mantelzorg van de bewoners uit de hoofdwoning.

4.2 Kangoeroewoningen

Een kangoeroewoning is volgens Stavenuiter & Van Dongen (2008, p. 17) *'een aan elkaar gekoppelde, zelfstandige woning of wooneenheid met een inbandige verbinding voor ouderen en hun familie'*. De manier waarop het wonen in de kangoeroewoningen uit dit onderzoek ingevuld is, is net als bij de mantelzorgwoningen voor elke woning anders. Zo kunnen het twee woningen naast elkaar zijn, die op het eerste gezicht gewone twee-onder-een-kapwoningen lijken, maar door een (inbandige) tussendeur aan elkaar verbonden zijn. Het voordeel van een dusdanige constructie is dat elk van de woningen een eigen huisnummer heeft en daarmee de eventuele kostendelersnorm ontwijkt. Ook komt het voor dat de hoofdwoning boven de buidelwoning geplaatst is en waar de beide woningen verbonden zijn doormiddel van een trap.

Daarnaast komen kangoeroewoningen zowel voor als nieuwbouw woning of als bestaande woning waarbij een deel van de woning ge- of verbouwd is tot een zelfstandige woning met een eigen badkamer, woonkamer, slaapkamer en keuken. Vooral oude dokterswoningen met wacht- en behandelkamer aan huis verlenen zich goed als potentiële kangoeroewoning. Van buiten lijkt dit één woning maar in werkelijkheid zijn dit twee woningen. Deze woningen staan op het zelfde perceel en zijn hebben daarom het zelfde adres.

Tenslotte zijn er nog een kangoeroewoningen die gerealiseerd zijn door een woningcorporatie in Groningen. Dit is een complex van meerdere kangoeroewoningen bij elkaar. Deze mantelzorgwoningen bevinden zich op verschillende verdiepingen en de twee appartementen die bij elkaar horen zijn

onderling verbonden met een tussendeur. Ook deze (huur) woningen hebben net als de twee-onder-een-kapwoningen elk hun eigen huisnummer, waardoor zij niet gekort worden in de huursubsidie en niet zullen worden gekort op hun AOW door de eventuele kostendelersnorm.

4.3 Toekomst

Naast dat er een verschillende invulling is gegeven aan de twee reeds bekende typen woningen in de literatuur denkt een aantal professionals die zich bezig hebben gehouden, en zich nog bezig houden, met het ontwikkelen van mantelzorg- en kangoeroewoningen dat er in de (nabije) toekomst nog meer typen woningen, of manieren van wonen, bij zullen komen waar bij het verlenen van mantelzorg vergemakkelijkt gaat worden. Mensen hoeven dan niet meer noodzakelijkerwijs op het zelfde terrein of naast elkaar te wonen. Daarmee worden verschillende uitkeringsbeperkende regels, waar Stavenuiter & Van Dongen (2008) het over hebben, ontweken maar kan er toch van de voordelen van mantelzorg worden genoten:

-Beleidsmedewerker wonen bij een gemeente in Noord-Holland: *'Er is een nieuwe huisvestingswet in aantocht waarin staat dat er is een mantelzorg situatie en het maakt niet uit of het de ontvanger of de verlener is, dat die dan in de sociale huursector urgent moet worden. Zodat die dichter bij kan wonen. Dat kan veel sneller gerealiseerd worden, want daar heb je geen nieuwe woningen voor nodig.'*

De oplossing waar deze beleidsmedewerker mee komt is dus dat de mantelzorgbehoevende en mantelzorgverlenende wel dicht bij elkaar in de buurt wonen, maar niet direct naast elkaar. Door technologische ontwikkelingen kan de mantelzorgbehoevende in de gaten worden gehouden door de mantelzorgverlenende en hoeven de personen niet naast elkaar te wonen. Op deze manier wordt enerzijds de kostendelersnorm ontweken die er voor zorgt dat ouderen in hun AOW worden gekort als zij op het zelfde adres met hun kinderen gaan wonen en anderzijds hoeven er niet perse twee woningen naast elkaar vrij te komen, of gerealiseerd te worden, wat een duur en tijdrovend traject is.

5 Analyse

In dit hoofdstuk worden de data geanalyseerd die verkregen is aan de hand van de gehouden interviews. De interviews zullen worden gekoppeld aan de theorie die in hoofdstuk 2 uiteengezet is. Op die manier zal worden gekeken hoe ouderen het wonen in en ontwikkelen van mantelzorg- en kangoeroewoningen ervaren en welke rol overheidsbeleid speelt bij het betrekken van mantelzorg- en kangoeroewoningen. De concepten ageing in place, mantelzorg en neoliberalisme staan in deze analyse centraal en hierbij zal vooral gekeken worden naar hoe er met mantelzorg en ageing in place rekening is gehouden, hoe is dit geregeld en welke rol de huisvesting hierbij speelt.

5.1 Overheidsbeleid voor mantelzorg en wonen

De ouderen wonen vooral in een kangoeroe- of mantelzorgwoning omdat zij graag thuis ouder willen worden. Een aantal respondenten geven aan dat het neoliberale beleid, dat door de rijksoverheid gevoerd wordt op het gebied van ouderenzorg, ook invloed heeft op het thuis oud worden. Ouderen voelen zich niet zozeer gedwongen door de overheid om zelf voor oplossingen te zoeken als het gaat om zorg en huisvesting voor de toekomst. Dit is opmerkelijk gezien Bigby (2004) sprak over het feit dat ageing in place een combinatie van thuis willen blijven wonen en thuis moeten blijven wonen wegens overheidsbeleid. Maar anderzijds roept het neoliberale beleid wel gevoelens op van onrechtvaardigheid en vragen een aantal respondenten zich af of de Nederlandse overheid wel klaar is voor het eigen beleid. In deze paragraaf wordt uiteengezet waarom de ouderen zich niet gedwongen voelen door het overheidsbeleid en wat voor de ouderen de belangrijkste redenen zijn voor het gevoel van onrechtvaardigheid dat het neoliberale overheidsbeleid oproept. Ook wordt uiteengezet waarom de respondenten zich afvragen of de overheid wel klaar is voor haar eigen beleid.

De respondenten die woonachtig zijn in kangoeroe- of mantelzorgwoningen voelen zich, ondanks dat zij veel kritiek op het overheidsbeleid hebben, niet gedwongen door het beleid van de rijksoverheid om zelf oplossingen te zoeken om thuis oud te worden. Dit is echter in tegenstelling tot wat Parker Harris et al. (2011) en Corboz (2013) stellen dat ouderen weinig keus hebben om te participeren in de samenleving. Volgens Parker Harris et al. (2011) zullen de zwakkeren in de samenleving, waar ouderen ook toe gerekend worden, zich zelf in de maatschappij omhoog moeten werken. Het zich zelf omhoog werken in de maatschappij ervaren een aantal respondenten ook:

-Mevrouw Jansen – Bouma (66): *‘Wij voelen ons niet zozeer gedwongen want wij zoeken altijd graag onze eigen oplossing.’*

-Mevrouw De Vries – Veenstra (56): *‘Mijn moeder heeft vroeger haar moeder in huis gehad. En zoals het vroeger ook met onze moeder was voelen wij ons nu een beetje een voorloper hierin.’*

Het omhoog werken in de maatschappij uit zich door het zoeken naar eigen oplossingen en dat zij voor zichzelf opkomen, maar de respondenten ervaren dit niet als dwingen van de overheid. Meer voelen zij zich pioniers en beseffen zij dat zij een voortrekkers rol hebben voor anderen. Volgens Verhaeghe (2013) kan het opleggen van iets leiden tot identificatie en separatie. In de gevallen van de ouderen die daadwerkelijk in een mantelzorgwoning of kangoeroewoning zijn gaan wonen lijkt het er op dat er identificatie plaats heeft gevonden met het beleid van de overheid. Ondanks dat het neoliberalisme volgens Cohen (2014) sinds de jaren '70 van de vorige eeuw al in opkomst is, dient er echter opgemerkt

te worden dat het grootste gedeelte van de respondenten de woningen gerealiseerd hebben voordat het nieuwe overheidsbeleid ook bij de burgers bekend werd gemaakt:

-Mevrouw Van der Wal – Klaassen (80): *‘Wij zijn hier 8 jaar geleden komen wonen (...) Toen hebben we niet stil gestaan bij overheidsbeleid en het was toen ook nog niet aan de orde.’*

Uit deze woorden wordt duidelijk dat de woningen van de respondenten gerealiseerd zijn uit vrije wil en er daarmee sprake is van daadwerkelijke participatie van de samenleving. De situatie van alle respondenten komt voort uit de vrijwillige participatie in de samenleving en de wil om thuis oud te worden, waar in de volgende paragraaf meer aandacht aan besteed zal worden.

De respondenten vinden ook dat het participeren in de samenleving, door thuis oud te worden en een grotere beroep te doen op mantelzorg, niet gedwongen kan worden. Dit is aannemelijk gezien volgens Isengard & Szydlik (2012) het participeren doormiddel het verlenen van mantelzorg voort komt uit een bepaalde solidariteit. Het verlenen van mantelzorg, en daarmee participeren in de samenleving, zou volgens de respondenten een vrijwillige keuze moeten zijn. Een aantal oudere respondenten vindt dat het initiatief tot het aangaan van een mantelzorgrelatie, en helemaal als de mantelzorgrelatie gepaard gaat met een bepaalde vorm van samenwonen, vanuit de kinderen moet komen:

-Mevrouw Jansen – Bouma (66): *‘Daar vraag je niet om als ouders. Daar moeten ze zelf mee komen. Als ze dat willen is het heel erg fijn. Dat moet echt uit de kinderen zelf komen. Want kinderen hebben hun eigen leven en ik vind niet dat je dat moet claimen voor de zorg.’*

Door als ouderen af te wachten tot de kinderen met het initiatief komen om een mantelzorgrelatie aan te gaan met de ouderen zijn de ouderen volledig afhankelijk van de kinderen. Wanneer de kinderen niet zelf met dit initiatief komen zullen de ouderen zich zelf niet meer kunnen redden thuis. Dit leidt er namelijk toe dat, dat waar Parker Harris et al. (2013) voor waarschuwen, de zwakkeren in de samenleving nog zwakker worden en daarmee uitgesloten te worden van de samenleving (Verhaeghe, 2010). Een andere respondent zegt daarom dat het initiatief voor het aangaan van een mantelzorgrelatie, en een daarbij passende woonvorm, niet per se bij de kinderen vandaan hoeft te komen. Het kan ook een idee zijn dat bij de ouders vandaan komt, dat door de kinderen omarmd wordt:

-Mevrouw Van der Wal – Klaassen: *‘Het kan zijn dat iemand een idee heeft en dat de ander enthousiast wordt.’*

Door als oudere zelf met het initiatief te komen wordt er verantwoordelijkheid genomen voor de eigen behoeften. Hierdoor is er sprake van participatie in de neoliberale samenleving (Martinez & Garcia, 2000 in Parker Harris et al., 2011) en zorgen de ouderen er voor dat zij niet worden uitgesloten van de maatschappij (Verhaeghe, 2010). Er vindt dus daadwerkelijk participatie plaats door de bewoners van mantelzorg- en kangoeroewoningen, waardoor de ouderen betrokken blijven bij de maatschappij en niet uitgesloten worden. Op de betrokkenheid bij de maatschappij zal in paragraaf 5.3 verder worden ingegaan als het gaat over het wonen in de mantelzorg- en kangoeroewoning. Eerst zal er verder in worden gegaan op de gevoelens van onrechtvaardigheid en de vraag of de Nederlandse overheid wel klaar is voor haar eigen beleid.

5.1.1 Onrechtvaardig

Het overheersende gevoel dat ouderen hebben als het gaat over het neoliberale overheidsbeleid, waar de participatiesamenleving onder valt, is het gevoel van onrechtvaardigheid. De volgens Hay (2005) gedwongen bewijslast voor verzorgingsstaten om aan te tonen dat de verzorgingsstaat niet slechts een luxe onhoudbare last is voor het concurrentie vermogen van het land gaat volgens de ouderen te ver. Het sluiten van de verzorgingshuizen in Nederland voelt onrechtvaardig voor de ouderen:

-Meneer van Dijk (73): *'De helft van de bejaardenwoningen moet dicht. Dat is echt belachelijk! Wij hebben na de oorlog de hele wereld mee opgebouwd en worden nu van alle kanten gepakt. Ik vind NL een goed land maar er is een heleboel onrecht.'*

Het sluiten van de verzorgingshuizen zorgt er voor dat, naast het onrechtvaardige gevoel, er een gevoel ontstaat dat de ouderen er niet meer bij horen. Volgens Phillipson (2007) krijgen ouderen met uitsluiting te maken zodra zij niet meer zelf de keuze kunnen maken om naar een verzorgingshuis of bejaardenwoning toe te gaan, omdat deze woningen door overheidsbeleid gesloten moeten worden. Deze beperking van de keuze vrijheid zorgt voor een gevoel van uitsluiting van de maatschappij. Voor een aantal ouderen voelt deze uitsluiting onrechtvaardig omdat zij voor een groot deel juist mee hebben gewerkt aan de wederopbouw van Nederland, waaronder de (sociale) voorzieningen voor ouderen, na de tweede Wereldoorlog, wat volgens Corbet & Walker (2013) de rol van de overheid zou moeten zijn.

Naast de sociale ongelijkheid zorgt ook de economische ongelijkheid, ten gevolge van het neoliberale overheidsbeleid, voor het gevoel van onrecht bij de ouderen. De economische ongelijkheid komt volgens Corbet & Walker (2013) voort uit de deregulering en het overlaten van zorgtaken aan de markt. Maar naast deregulering brengt de participatiesamenleving ook nieuwe regels met zich mee zoals de op handen zijnde kostendelersnorm. Bij de kostendelersnorm worden ouderen gekort op hun AOW uitkering wanneer zij samen gaan wonen met bijvoorbeeld hun kinderen, op het zelfde adres. Daarom vinden ouderen het onrechtvaardig dat wanneer zij, naar wens van de overheid, participeren in de maatschappij door woonvormen aan te gaan zoals kangoeroewonen en mantelzorgwonen, maar vervolgens wel gekort te worden op hun AOW:

-57 jarige mantelzorgwoning bewoonster: *'Het korten op de AOW uitkering als je samenwoont met een mantelzorger is niet wenselijk. Als je moet samenwonen zijn er waarschijnlijk al beperkingen. Het is fijn als er een mantelzorger is, een blijk van waardering kunt geven. Misschien is het alleen maar haalbaar deze woonvorm te realiseren als je zelf een bedrag kunt inbrengen.'*

Hiermee lijkt het aannemelijk dat bij de ouderen het gevoel heerst dat de zwakkeren zwakker worden en daarmee wellicht uitgesloten worden van de maatschappij zoals Parker Harris et al. (2011) omschrijven. De ouderen ervaren de nieuwe regels rondom het samenwonen als regels die het gat tussen rijken en armen in de samenleving zullen vergroten. En dit terwijl de ouderen in kangoeroe- en mantelzorgwoningen juist voor hun eigen toekomst zorgen en daarmee kosten voor de overheid uit handen nemen, maar ook op het niet-economische vlak veel moeten inleveren. Het wonen met mantelzorg vergt veel energie en inlevingsvermogen van het sociale leven van zowel de mantelzorgverlener als van de mantelzorgontvanger. Daarnaast speelt volgens Corboz (2013) en Parker Harris et al. (2011) ook de sociale druk mee die er voor zorgt dat ouderen maar ook de kinderen wel

meer moeten participeren, omdat de instellingen en andere organisaties stoppen met het helpen van ouderen als de ouderen daar zelf niet voor zorgen.

Tenslotte missen ouderen het respect voor alle mensen die reeds mantelzorg verlenen en ander vrijwilligerswerk uitvoeren. Bij het groter beroep op solidariteit van de bevolking door de oproep voor meer vrijwilligerswerk, waar volgens Corbet & Walker (2013) met de participatiesamenleving op wordt ingespeeld, wordt volgens een aantal ouderen niet genoeg stil gestaan bij de mensen die reeds vrijwilligerswerk doen:

-Mevrouw Veenstra – Sneijder (87): *‘Als je eens even optelt hoeveel vrijwilligers Nederland heeft, ga dat maar eens na. Dan wordt er al heel veel gedaan. (...) bijvoorbeeld de sport, ik noem maar wat. Dat is allemaal vrijwilligers werk. Soms denk ik wel eens je moet je eigenlijk schamen, want als er geen vrijwilligers waren was het niet best.’*

Deze uitspraak duidt weer op dat wat Verhaeghe (2013) bedoelt met dat het opleggen van iets kan leiden tot zowel identificatie als separatie. Doordat de overheid oproept om meer vrijwilligerswerk te gaan doen, en dit voor een aantal mensen blijkbaar voelt als opleggen, zijn een aantal ouderen bang dat dit zal leiden tot separatie van het beleid in plaats van dat mensen dit beleid gaan omarmen.

5.1.2 Onzekerheid

Naast het gevoel van onrecht roept het nieuwe overheidsbeleid ook veel vragen en onzekerheden op bij de respondenten, zowel bij de respondenten die in de mantelzorg- en kangoeroewoningen wonen als bij de professionals. Een van die vragen is: *Is de overheid er wel klaar voor?*. Net als Cohen (2014) vragen de ouderen en de professionals zich af of de beslissing van de overheid om af te stappen van de verzorgingsstaat naar een meer participatieve samenleving wel legitiem is. Voor een aantal respondenten komt de beslissing van de overheid over als een bezuinigingsmaatregel van het rijk:

-Meneer Kuipers (37): *‘De participatiesamenleving. Dat werd steeds geroepen, dat was dé oplossing, maar nergens wordt het ondersteund. Het is meer, zoals het bij mij over komt, een verkapte manier van bezuinigingen zonder dat daar daadwerkelijk beleid achter zit. Een soort vijgenblad inderdaad.’*

Net als Corbett & Walker (2013) wordt hier de vergelijking met het vijgenblad gemaakt. De rijksoverheid zoekt maatregelen om de uit de hand gelopen kosten in te perken. Echter, een aantal bewoners van de mantelzorg- en kangoeroewoningen krijgen het gevoel alsof de overheid de maatregelen als een soort noodrem gebruikt voor het inperken van de opgelopen kosten, zonder dat er daadwerkelijk beleid achter zit. De deregulering die volgens Parker Harris et al. (2011) een onderdeel is van het neoliberalisme, zien zij daarin niet terug komen. Integendeel, de ambtenaren van de gemeenten zijn namelijk nog lang niet klaar voor de deregulering van het rijk. De gemeenten hebben volgens de respondenten zelf nog te veel regels die daadwerkelijke participatie verhinderen:

-Mevrouw Van Dijk (43): *‘Het uit handen geven en verwachten van bewoners is lastig als je zelf je eigen regels en beleid niet aanpast. Daar gaat het mis. Dan krijg je een botsing tussen bewoners, ze willen wel maar dan mogen ze weer niet.’*

Op lokaal niveau spelen lokale regels en belangen van lokale bestuurders ook een rol als het gaat om het toestaan van mantelzorg- en kangoeroewoningen. Enerzijds wordt, zoals Verhaeghe (2013) dat verwoordt, de boodschap van de landelijke overheid namelijk overgenomen, maar anderzijds worden zij door de lokale overheid tegengewerkt. Ook gaat iedere gemeente anders om met dit type woningen, wat frustrerend kan zijn voor ouderen. Een initiatief voor kangoeroe- of mantelzorgwonen kan in een nabijgelegen gemeente wel direct worden omarmd, maar een soort gelijk initiatief kan in de eigen gemeente worden tegengewerkt. Zolang de regels op lokaal niveau de deregulering op nationaal niveau in de weg staan zal het voor de ouderen moeilijk zijn om zich te identificeren met het overheidsbeleid. De in eerste instantie verworven identificatie met het overheidsbeleid kan door toedoen van een lagere overheid dan omslaan in separatie. Uit het tegenwerken van daadwerkelijke participatie en daarmee het beleid van de rijksoverheid blijkt dat de lokale overheden nog niet allemaal klaar zijn voor het nieuwe beleid aangezien de rol van de overheid volgens Corbet & Walker (2013) juist sturend zou moeten zijn. Naast de steun van de overheid missen bewoners van verschillende initiatieven ook de waardering en behulpzaamheid van andere instellingen zoals de bank en het energiebedrijf:

-Mevrouw Van der Wal – Klaassen (80): ‘Wij wilden twee keukens en wij wilden gescheiden meters hebben voor gas en elektra. Ieder heeft wel z’n eigen cv ketel. Die staan los van elkaar, maar dat kon niet op 1 huisnummer. Als ze (de lokale overheid) ons nu een apart nummer hadden gegeven had het wel gekund. Daar was men niet zo soepel in. Niet alleen de gemeente, ook het energiebedrijf. (...) En ook de hypotheek. Je kan per adres maar 1 hypotheek krijgen.’

Een onzekerheid waar in de huursector bewoners mee te maken gaan krijgen door regels vanuit de lokale overheid wanneer bestemmingsplannen verkeerd zijn afgestemd, is dat de bewoners uit de woning moeten vertrekken vanaf het moment dat de mantelzorgrelatie wegvalt. De verwachting was, dat wanneer mensen in de maatschappij zichzelf proberen te helpen, en zichzelf in de maatschappij omhoog werken (Parker Harris et al., 2011), dat zij dan gesteund zouden worden door verschillende instellingen. In de praktijk blijkt dus dat dit niet altijd het geval is. Zoals eerder gezegd hebben ouderen enerzijds weinig keus om te participeren (Corboz, 2013), maar anderzijds wordt de participatie niet gewaardeerd middels steun van de overheid:

-Directeur SWA ontwikkelaar van TWAspan woningen: ‘Vanuit de gemeente was er een eis. Als een kwam te overlijden, dan moest de andere weg. Of de bewoner moest een ander in huis nemen en daar mantelzorg aan verlenen. (...) Daartoe waren de mensen niet bereid.’

Ook lopen professionals tegen problemen aan of zien dat er problemen ontstaan bij de (toekomstige) bewoners van de projecten die zij realiseren. Zij zien vooral angst en onzekerheid bij deze (toekomstige) bewoners. Het groter beroep op ‘zelf hulp’ door actief participeren in de samenleving (Corboz, 2013) leidt volgens de professionals tot onzekerheid:

-Projectleider Maatschappij & Markt bij Lefier, ontwikkelaar van mantelzorgwoningen Curacoastraat: ‘Mensen worden bij samenwonen tot 300 euro op hun uitkering gekort op maandbasis. Dat lijkt heel erg tegenstrijdig zo ervaren mensen dat ook en daar raken mensen erg van in de war en onzeker. Daardoor nemen die mensen nu geen besluiten terwijl ze nu juist zouden moeten na gaan denken over de toekomst.’

(...) Ze hebben meer last van angst door de onzekerheid dan dat ze misschien een aantal uren zorg gaan verliezen.'

Door alle onzekerheid en onduidelijkheid van het overheidsbeleid verstarren de ouderen in plaats van dat zij actie ondernemen. Daarmee wordt het beeld van Verhaeghe (2010) bevestigd dat de neoliberale gedachte tot het tegenovergestelde van participatie kan gaan leiden en dat de zwakkeren in de samenleving daarmee zwakker zullen worden (Parker Harris et al., 2011; Corboz, 2013).

5.2 Thuis ouder worden

Naast dat de overheid aanstuurt op zolang mogelijk thuis te blijven wonen, worden ouderen tegenwoordig zelf ook liever oud in hun eigen woning dan dat zij hun oude dag door moeten brengen in een verzorgingshuis (Bigby, 2004). De eigen woning en woonomgeving is voor ouderen een belangrijke plek. Alle van de mantelzorgbehoevende respondenten geven dan ook aan dat zo lang mogelijk thuis blijven wonen de belangrijkste reden is om in een mantelzorg- of kangoeroewoning te betrekken. Er zijn wel verschillen in de redenen van de respondenten waarom zij zo lang mogelijk thuis willen blijven wonen. In deze paragraaf zal uit een worden gezet wat de belangrijke redenen zijn om thuis te willen blijven wonen. In eerste instantie staat volgens Mallet (2004) en Milligan (2009) vast dat langer thuis blijven wonen een algemene wens is van ouderen omdat thuis als een veilige haven zou fungeren. Daarnaast wordt er aandacht besteed aan de rol die zorg speelt in de wens om langer thuis te blijven wonen. Naast dat er ingegaan wordt op de wens van ouderen om in een constructie te gaan wonen waarbij zij langer thuis kunnen blijven wonen, zal er ook ingegaan worden op de andere kant, namelijk de familie van de ouderen ofwel, de mantelzorgverleners. Dit omdat het aangaan van een dergelijke woonconstructie van twee kanten moet komen en in sommige gevallen dus een belangrijke rol kan spelen binnen de beslissing om in een mantelzorg- of kangoeroewoning te gaan wonen. Voordat er in wordt gegaan waarom de ouderen zolang mogelijk thuis willen blijven wonen zal er worden gekeken waarom de ouderen de woning als hun thuis ervaren.

5.2.1 Thuis en het creëren van thuis als veilige haven

Zoals in de inleiding omschreven was in eerste instantie één van de verwachtingen dat mensen langer thuis willen blijven wonen in de woning waar zij al jaren wonen. Echter tijdens de interviews zijn er maar drie cases naar voren gekomen waarbij de ouderen op het zelfde plek zijn blijven wonen als waar zij eerst al woonden. In de andere gevallen zijn de ouderen verhuist om in een kangoeroe- of mantelzorgwoning te gaan wonen of is er gepoogd nieuwbouw projecten op te zetten waarbij mensen in een mantelzorg- of kangoeroeconstructie kunnen wonen. Ondanks dat een aantal respondent relatief nog maar kort in de kangoeroe- of mantelzorgwoning woont, geven alle respondenten aan dat zij zich thuis voelen in hun woning. De betekenis van thuis is in de loop der jaren veranderd en meer veelzijdig geworden (Milligan, 2009; Brickel, 2012). Dat blijkt ook uit hoe de ouderen thuis ervaren. De betekenis van thuis voor iedereen verschillend (Harvey, 1996, in Easthope, 2004).

Ten eerste is voor de meeste ouderen van oudsher thuis een plek waar zij zichzelf kunnen terugtrekken van de buitenwereld wanneer zij daar behoefte aan hebben (Milligan, 2009). In de interviews is dit niet letterlijk genoemd of naar voren gekomen. Wel is er de wens van een aantal ouderen om rustig te kunnen wonen. Daar hoort rust bij en dat ouderen alleen kunnen zijn:

-Meneer Van Dijk (73): *'Het is mooi rustig leven hier.'*

Het rustige leven heeft te maken met de omgeving. De woning staat op het platteland en er zijn weinig burens in de omgeving. Het wonen in deze woning en de rust die dat met zich meebrengt symboliseert een bepaald gevoel van veiligheid, weg van de publieke controle (Milligan, 2009). Thuis als de oase in de druk van de buitenwereld, waar politiek wordt bedreven en waar vreemden zijn, biedt vrijheid, controle en ruimte voor creativiteit en zorgzame relaties (Mallet, 2004). De meeste onderzochte woningen staan dan ook in rurale gebieden, die gekenmerkt worden door rust en vrijheid. Dit lijkt dan ook overeen te

komen met dat wat Gilman (1903, in Imrie, 2010) zegt dat met name voor mensen met een beperking, waaronder ouderen, thuis een plek zou moeten zijn voor onder andere rust, vrede, stilte en comfort. Deze factoren dragen bij aan het gevoel van thuis als veilige haven voor ouderen. Andere plaatsen dat de eigen woning, zoals een verzorgingshuis, zijn voor de ouderen die woonachtig zijn in kangoeroe- of mantelzorgwoningen daarom geen goede alternatieven om een thuis te vormen:

-Mevrouw Jansen – Bouma (66): *'Ik ben gezond maar wat het voor mijn man dan zou zijn nee dat lijkt me niets, naar een verzorgingshuis. Dan zouden we niet meer samen kunnen blijven wonen.'*

-Mevrouw Van der Wal – Klaassen (80): *'Deze beslissing is genomen op basis van alles behalve een bejaardentehuis. Je wordt ouder en ziet om je heen mensen die in een verzorg of bejaardentehuis komen en dat is echt een schrikbeeld' (...)* *'Ik ben zelf, en dat was mijn man ook, een vreselijke vrije vogel ik moet er niet aan denken om koffie te gaan drinken in een conversatie zaal.'*

Beide citaten illustreren dat volgens Davey et al. (2004) en Milligan (2009) ouderen graag hun onafhankelijkheid willen behouden. Ouderen denken dat thuis meer te kunnen vinden dan in een verzorgingshuis. Enerzijds omdat er tegenwoordig minder plaats is voor mensen in verzorgingshuizen waardoor oudere echtparen, als een van beide zorgbehoevend is en de andere niet, uit elkaar gehaald worden. Zodra de zorgbehoevende oudere naar het verzorgingshuis moet dan blijft de andere oudere, die niet zorgbehoevend is, alleen over in de oude woning. Oudere echtparen raken hierdoor de zeggenschap over hun toekomst als echtpaar kwijt. Anderzijds denkt een groep ouderen dat zij niet meer zelf kunnen bepalen waar en wanneer zij ergens heen willen, naar bijvoorbeeld de kinderen of op vakantie, en daarmee de onafhankelijkheid kwijtraken, wanneer zij in een verzorgingshuis wonen. Het gevoel van eigenwaarde verdwijnt doordat ouderen de regie niet meer in eigen hand hebben (Milligan, 2009). Aangezien het gevoel van eigenwaarde een belangrijk element is voor een woning om als veilige haven te fungeren zou een verzorgingshuis daardoor de functie van veilige haven niet kunnen vervullen.

Naast de thuis als plek om zich terug te trekken en thuis als plek voor onafhankelijkheid, zijn ook de emotionele bindingen van mensen met de woning en de omgeving van belang (Milligan, 2009). Aangezien een thuis gemaakt wordt doordat er herinneringen en projecties aan een plaats worden toegekend (Cieraad, 2010; Fenster, 2013) zijn emotionele bindingen met een woning belangrijk voor het creëren van een thuis. De volgende citaat geeft weer wat voor invloed herinneringen hebben op het thuisgevoel:

-Meneer van Dijk (73): *'Ergens anders dan thuis kan ik 'het' niet vinden. Dat komt door het overlijden van mijn vrouw. De één laat het misschien makkelijker los dan een ander.'*

De herinneringen aan zijn vrouw die deze man heeft met de plek en de woning waar hij woont is een van de mentale aspecten die er voor zorgen dat de woning een thuis is. Omdat deze plek waar hij nu woont de herinneringen aan zijn vrouw geven, wil hij hier blijven wonen. Ergens anders, in een andere woning, zal deze persoon de herinneringen aan zijn vrouw niet zo sterk terug krijgen als dat hij dat nu heeft. Naast de herinneringen als immaterieel aspect zijn er volgens Cieraad (2010) echter ook materiële aspecten die creëren dat een woning een thuis wordt, en die in dit geval ook belangrijk zijn voor het vormen van thuis:

-Mevrouw Van Dijk (43): *'Mijn vader had zo iets van: ik moet het verkopen en ik had zo iets van: als ik hier kwam dan had mijn moeder het altijd over haar paradijsje, en die emotionele binding heb ik ook wel met dit plekje...'* -Meneer Van Dijk (73): *'M'n vrouw deed de moestuin en voortuin en ze maakte de sloot schoon. Ze was altijd bezig.'*

In dit geval is specifiek de tuin als materieel object belangrijk voor zowel de oudere als de dochter. De tuin zorgt er voor dat de plek een thuis wordt omdat, volgens Milligan (2009), er verschillende bekende voorwerpen of bezittingen zijn die er voor zorgen dat de plek vertrouwd voelt. Objecten kunnen volgens Cieraad (2010) ook een bemiddelende rol spelen voor het creëren van thuis in een nieuwe woning. Dit geldt volgens Milligan (2009) en Scharlach & Lehning (2013) in het bijzonder voor mensen van wie hun cognitie en zintuigen minder goed werken, zoals ouderen. Voor deze respondent geldt, net zoals bij de meeste ouderen, dat zijn zintuigen, in dit geval met name de ogen, minder worden. Aangezien een tuin als object echter lastig te verplaatsen is naar een andere woning kan verklaren waarom de respondent aangeeft zich ergens anders nooit thuis te gaan voelen.

Ten slotte is het van belang, als het gaat om de beleving van thuis, rekening te houden met het feit dat naast de woning ook de (wijde) omgeving van de woning voor ouderen een belangrijke rol speelt voor het gevoel van thuis van ouderen (Milligan, 2009):

-Mevrouw Van der Wal – Klaassen (80): *'Ik zou nu ook niet meer uit deze provincie weg willen. Ik vind het heerlijk. Ik voel me hier thuis.'*

Uit de uitspraak van deze oudere respondent blijkt dat het schaalniveau waarop thuis bekeken wordt een belangrijk punt is. Voor haar is thuis niet alleen de fysieke woning met haar tuin, maar ook de omgeving zorgt er voor dat zij zich thuis voelt. Dit is aannemelijk gezien de uitspraken van Easthope (2004) dat thuis niet alleen de fysieke plaats van het huis is, maar ook dat er omheen. In dit geval is het zelfs de hele provincie die er voor zorgt dat de respondent zich thuis voelt. Ook dat is aannemelijk omdat volgens Easthope (2004), Cieraad (2010) en Fenster (2013) naast het huis ook een buurt, dorp, stad, regio of zelfs een land mensen het gevoel van thuis kunnen geven. In paragraaf 5.2.3 zal er verder worden ingegaan op het belang van de sociale omgeving voor het thuisgevoel.

5.2.2 Privacy

Terugkomend op de immateriële aspecten die er voor zorgen dat een woning als thuis wordt ervaren, is het belangrijk om ook op het aspect privacy in te gaan. Volgens Isengard & Szydlik (2012) is een van de belangrijkste problemen voor mantelzorg en kangoeroewoningen de mogelijkheid dat er spanningen in de relatie tussen de generaties ontstaan omdat zij dicht bij elkaar wonen en daarmee de standaard familiecyclus wordt verstoord. Uit de interviews is gebleken dat privacy één van de belangrijkste issues is als het gaat om kangoeroe- en mantelzorgwonen. Privacy is belangrijk om de onafhankelijkheid van de ouderen te waarborgen (Milligan, 2009). Vooral het zelf kunnen bepalen wie welkom is en wie niet is voor de bewoners van mantelzorgwoningen en kangoeroewoningen een belangrijke rol (Mallet, 2004). Dit zorgt er voor dat de ouderen zich echt thuis voelen:

-Mevrouw Veenstra – Sneijder (87): *'Het is heel belangrijk dat je je eigen privacy weet te behouden.'(...)*
'In het bejaardenhuis dan kan iedereen de hele dag in en uit lopen. Ze kunnen alle deuren open krijgen.'

'Dat is niet zo leuk.' -Mevrouw De Vries – Veenstra (56): *'Ja enerzijds geeft dat (het idee dat in een bejaardenhuis alle deuren geopend kunnen worden en iedereen in en uit kan) een veilig gevoel, maar aan de andere kant totaal geen privacy.'*

Thuis is voor de respondenten daarmee uitermate een plek geworden om te relaxen en los te staan van publieke controle (Brickel, 2012). Het idee dat vreemden ieder moment in en uit kunnen lopen zorgt er voor dat de woning niet meer de plek biedt voor de oudere om zich terug te trekken van de buitenwereld. Hierdoor zal de woning niet meer als thuis voelen, ondanks dat het kunnen openen van de deuren ook een veilig gevoel met zich mee kan brengen. Dit geldt echter niet alleen voor vreemden in een bejaardenhuis die ieder moment binnen kunnen komen. De respondent geeft in het interview ook aan dat voor haar de privacy in een kangoeroe- of mantelzorgwoning, waar zij met bekenden samen wonen, ook heel belangrijk is. Voor de meeste ouderen geldt dat zij de privacy in een kangoeroe- of mantelzorgwoning belangrijk vinden en dat het niet de bedoeling is dat de kinderen of kleinkinderen dag in dag uit de woning van de ouderen binnenstormen. Uit de interviews blijkt echter dat er tussen de respondenten wel verschillend wordt omgegaan met de privéruimte, zoals Mallett (2004) die schetste, waar door de bewoner bepaald kan worden wie welkom is en wie niet:

-Mevrouw Van der Wal – Klaassen (80): *'Hier lopen we meer bij elkaar naar binnen en naar elkaar toe.'* (...)
'Het is bij ons zo gegroeid.' -Mevrouw Van der Wal – De Jong (39): *'En als het niet schikt dan zeggen we dat gewoon van beide kanten.'*

In dit geval leidt het bij elkaar naar binnen gaan er niet direct toe dat één van beide huishoudens zich niet meer thuis voelt. In tegendeel zelfs, de oudere vindt het prettig om op deze manier betrokken te blijven bij het jonge gezin. Wanneer er toch behoefte is aan privacy en de mogelijkheid om zich even terug te trekken in de eigen ruimte dan is dat wel mogelijk door het op dit simpelweg aan te geven. Op die manier is de privacy toch gewaarborgd.

Het waarborgen van de privacy gaat echter niet overal op de zelfde manier. De meeste bewoners van mantelzorg- en kangoeroewoningen gaan anders om met het waarborgen van de privacy. Enerzijds geeft een aantal respondenten aan dat zij duidelijke afspraken maken over de privacy. Zij zijn met elkaar rond de tafel gaan zitten en hebben afspraken gemaakt over wanneer zij bij elkaar over de vloer komen en wanneer zij afstand houden. In alle gevallen geldt dat er in noodgevallen wel direct bij elkaar aangeklopt kan worden en dat privacy geen rol speelt. Anderzijds zijn er ook respondenten waar de kwestie rondom privacy op een 'natuurlijke' wijze verloopt. Zij maken niet echt afspraken over waar en wanneer zij bij elkaar over de vloer komen. Wel spreken zij de wensen over privacy naar elkaar uit. Zij maken verder geen afspraken maar zij zullen, zoals in het vorige citaat duidelijk werd, op het moment dat de privacy in gevaar komt dit direct naar elkaar uitspreken.

Dat de privacy goed gewaarborgd is lijkt in praktisch alle gevallen een vereiste voor een goed verloop van het wonen in een kangoeroe- of mantelzorgwoning. Wat volgens een aantal respondenten echter belangrijker is dan directe afspraken over waar en wanneer bewoners van kangoeroe- en mantelzorgwoningen bij elkaar over de vloer komen, is dat de bewoners van mantelzorg- en kangoeroewoningen beseffen dat de bewoners van beide woningen elkaar vrij moeten laten en elkaars vrijheid moeten respecteren:

-Mevrouw Van der Wal – Klaassen (80): *'En de sleutel voor mensen die een kangoeroe- of mantelzorgwoning willen gaan wonen is: je moet wel beseffen dat je elkaar volkomen vrij moet laten en je mag denken wat je wilt maar je moet niet altijd zeggen wat je denkt. Iedereen heeft zijn eigen manier van kinderen opvoeden. En als je naast je kinderen woont en die hebben hun eigen gezin met eigen regels en opvoeding is het altijd anders dan jij het hebt gedaan of zou doen. Het is hun leven daar moet je afblijven. Omgekeerd ook. Ik doe precies waar ik zin in heb en dat laat ik me ook niet afpakken. En als je nou die regels in acht neemt over en weer dan heb je geen problemen. Privé is privé, beslist.'*

Dit komt overeen met wat Wilterdink & Van Heerikhuizen (2007) zeggen over de samenleving die steeds meer individualistisch wordt. Het individualisme zorgt er echter volgens Wilterdink & Van Heerikhuizen (2007) wel voor dat mensen samen met anderen iets op gaan bouwen. In dit geval dus het samenleven van twee gezinnen met een mantelzorgrelatie. De privacy voor zowel de ouderen als het jonge gezin is daarin van belang om ruimte te geven voor het individu.

Privé versus gemeenschappelijke ruimte

Privacy en privé ruimten hangen samen met de kwestie om wel of geen gemeenschappelijke ruimte toe te voegen aan de woningen of het gebouw waarin de woningen gevestigd zijn. Die gemeenschappelijke ruimten kunnen voor verschillende problemen zorgen op het gebied van privacy. In principe zijn er in zowel de kangoeroe- als in de mantelzorgwoningen geen gemeenschappelijke ruimten gerealiseerd in de vorm van een gemeenschappelijke woonkamer of keuken. Dit geldt voor zowel de koopwoningen als voor huurwoningen. Enerzijds is er een praktische reden waarom er bij huurwoningen geen gemeenschappelijke ruimte wordt gerealiseerd, namelijk; de verhuurbaarheid in de toekomst. De respondenten die zich hebben bezig gehouden met het realiseren van de huurwoningen geven echter aan dat de bewoners zelf altijd de ruimte nog kunnen gebruiken op de manier zoals zij dat willen. Dus als er behoefte is aan een gemeenschappelijke kamer, dan kan daar een kamer voor worden opgeofferd. Daarnaast hebben de professionals zelf ook bepaalde ervaringen met gemeenschappelijke ruimten die bij projecten in het verleden zijn gerealiseerd:

-Manager verhuur en bewonerszaken: *'Het project van deze woningen is te kleinschalig voor gemeenschappelijke ruimten.'* -Directeur woningcorporatie: *'In het beheer is het altijd lastig, van wie is het?' (...)* *'Het is in ieder geval verschrikkelijk belangrijk dat mensen in elk geval een plek hebben waar zij zich terug kunnen trekken wanneer zij het willen. Een eigen plek dus' (...)* *'Gemeenschappelijke ruimten draaien in de praktijk namelijk vaak op ruzie uit. Als je verplicht gemeenschappelijk moet doen, dan is dat ook een heel raar gevoel.'*

Ook hier komt naast de verhuurbaarheid en de kwestie rondom wie het beheer op zich moet nemen ook de privacy kwestie weer naar voren. De professionals constateren dat privacy het belangrijkste aspect van een woning is voor de mensen om zich thuis te voelen, zoals onder andere Mallet (2004) en Cieraad (2010) ook al aangaven. De strijd en ruzie, die verplichte gemeenschappelijke ruimten met zich mee kunnen brengen, zorgen ervoor dat het tegenovergestelde van het thuis gevoel bereikt wordt. Thuis zou volgens Gilman (1903, in Imrie, 2010) namelijk een plaats moeten zijn voor rust en vrede, vooral voor mensen met een beperking, zoals ouderen.

De bewoners van de kangoeroe- en mantelzorgwoningen geven dan ook aan dat gemeenschappelijke ruimten waar de woning over beschikt vooral dienen voor de praktische zaken. Geen van de onderzochte woningen heeft daarom een gemeenschappelijke woonkamer of keuken. Wel hebben sommigen een gemeenschappelijke wasruimte en delen anderen de garage. Er zijn echter twee gemeenschappelijke ruimten die wel een belangrijke functie hebben voor de bewoners van mantelzorg- en kangoeroewoningen. Enerzijds is dat de tuin die voor de meeste respondenten wel een belangrijke gemeenschappelijke ruimte is omdat dit de plek is waar vaak een praatje gemaakt kan worden. Ook is de tuin belangrijk omdat de kinderen er kunnen spelen en opa en oma hier van kunnen genieten en is de tuin een plek waar gemeenschappelijke activiteiten plaats vinden als gemeenschappelijk tuinieren. De andere belangrijke gemeenschappelijke ruimte, die overigens alleen bij de kangoeroewoningen naar voren kwam, was de gemeenschappelijke hal:

-Mevrouw Veenstra - Sneijder (87): 'We gebruiken hem samen. En het halletje delen we. De portiek zeg maar. We hebben 1 brievenbus en daar komt alles in. De een of de ander haalt de bus leeg die sorteert het en in het halletje staat een bakje daar komt de post in te staan. Hoe moeilijk kun je het maken?' -Mevrouw De Vries – Veenstra (56): 'Ze krijgt heel veel post, maar dat sorteren we zelf en in het halletje leg ik het neer. Daar leggen we ook wel eens wat eten neer of kapotte bloesjes die oma maakt.'

Deze hal fungeert naast hal ook als een doorgeefluik en is een manier van communiceren geworden. Als er iets op het kastje ligt, betekent dat voor de oudere dat er post of werk aan de winkel is. Ook is de hal daarmee een soort overgangsgebied en sluis geworden tussen de twee privé ruimten in waardoor de privacy meer gewaarborgd blijft. Een betere waarborging van privacy zorgt er weer voor dat respondent zich meer thuis voelt in de mantelzorg- of kangoeroewoning (Mallet, 2004; Cieraad, 2010).

5.2.3 Sociale contacten

Voor een deel van de ouderen zijn sociale contacten belangrijke redenen waarom zij thuis ouder willen worden. De sociale contacten zorgen er voor dat mensen zich fijn voelen in hun huis en in de buurt (Milligan, 2009). Eerder is duidelijk geworden dat de schaal waarop de omgeving bekeken wordt belangrijk is voor het bepalen van het thuis gevoel voor ouderen. Naast het fysieke schaalniveau is het ook van belang om de omgeving te bekijken vanuit een sociaal oogpunt (Bigby, 2004). De omgeving van thuis bestaat voor een groot deel uit vrienden, buren, familie en kennissen (Phillipson, 2007). De sociale contacten bepalen voor ouderen namelijk voor een groot deel dat zij zich thuis voelen en niet willen verhuizen naar een andere woning:

-Mevrouw Jansen – Bouma (66): 'We hebben ook niet overwogen om ergens anders heen te gaan. Niet om het verhuizen op zich, maar je komt in een nieuwe omgeving. Je komt in een nieuwe sociale groep terwijl je zo aan huis gebonden bent. En dat maakt het niet makkelijker.'

Dat het belang van het sociale netwerk op oudere leeftijd van groot belang is en ouderen er van weerhoudt om te verhuizen is aannemelijk omdat volgens Forsman et al (2012) het sociale netwerk dat ouderen in eerdere stadia van hun leven hebben opgebouwd een groot deel van het sociaal kapitaal in de laatste stadia van hun leven is. Daaruit wordt duidelijk dat ouderen hun eigen sociale leven niet aan de kant zetten op het moment dat zij samen met hun kinderen een mantelzorg- of kangoeroewoning

betrekken, aangezien het sociaal kapitaal van ouderen er volgens Cannuscio (2003) voor zorgt dat ouderen onafhankelijk, productief en tevreden kunnen leven. Een aantal ouderen vinden het klaarblijkelijk lastig om op oudere leeftijd nieuwe contacten te leggen om aan hun sociaal netwerk toe te voegen. Toch zijn er ook ouderen die op latere leeftijd nieuwe contacten op doen en toevoegen aan het sociale netwerk:

-Mevrouw Veenstra – Sneijder (87): 'De buurman past ook wat op. Die daar boven (wijst naar een flatgebouwtje aan de overkant) en ik ook bij hem. We kijken bij elkaar of de gordijnen open zijn en zo.'

Deze mevrouw woont nu ongeveer zeven jaar in haar woning en kent de buurman dan ook pas vanaf haar tachtigste levens jaar. Iedere dag controleren zij bij elkaar of de gordijnen open zijn en daarmee of zij dus wakker zijn en alles goed gaat. Het is dus mogelijk om, in tegenstelling tot wat Forsman et al. (2012) zeggen, ook op oudere leeftijd sociale contacten toe te voegen aan het sociale netwerk en daarmee belangrijk zijn voor het sociaal kapitaal. De nieuwe woning is voor deze mevrouw mede door de nieuwe sociale contacten, en daarmee het veilige gevoel, haar nieuwe thuis geworden.

Ook sociale controle door indirecte sociale contacten zorgen er voor dat ouderen en de kinderen zich veilig en thuis kunnen voelen. Maar naast de thuis situatie door ouderen als veilige haven worden gezien, zien de kinderen van de ouderen dat ook zo. Ook voor hen geeft de sociale controle in van de buurt een veilig gevoel. De burens helpen mee om op de ouderen in de buurt te passen:

-Mevrouw Veenstra – Sneijder (87): 'Hier is het nooit stil, hier rijdt iedereen de hele dag langs en dat is ook heel leuk. Al dat verkeer geeft ook wel een zeker en veilig gevoel.' -Mevrouw De Vries – Veenstra (56): *'En weet je wat het ook is, dan zit mijn moeder daar te eten voor het raam in haar badjas en dan zien de mensen dat. Die zwaaien dan. De mensen die langskomen die passen bij wijze van spreken ook op. Want als ze er niet zit vragen ze dat ook gelijk. Ze weten gelijk ook als mijn moeder op vakantie is. Want de gordijnen zijn dan niet open.'* (...) *'Ja dat is voor mij ook een veilig gevoel!'*

Voorbijgangers die de woonsituatie kennen merken het op als de oudere op vaste momenten van de dag niet aanwezig is in de woning, zoals bij het ontbijt. Pas wanneer op die momenten het gordijn nog dicht is, of de oudere niet op de stoel bij het raam zit, zullen zij aanbellen of contact zoeken met het jongere gezin in de woning om te vragen wat er aan de hand is. Vooral voor het jongere gezin geeft het rust en een veilig gevoel dat anderen op die manier meeleven en een oogje in het zeil houden. Op die manier hoeven zij zelf niet ieder moment van de dag bij de oudere te gaan kijken en wordt de privacy weer gewaarborgd.

Deze indirecte sociale contacten van de sociale controle zijn echter niet specifiek sociale contacten die een kangoeroe- of mantelzorgwoning met zich mee kunnen brengen. Wel is er een ander gevoel veiligheid wat wel direct voort komt uit het wonen in een kangoeroe- of mantelzorgwoning. Bewoners van een kangoeroewoning hebben namelijk het gevoel dat zij weer deel uitmaken van een systeem en op die manier weer opgenomen worden in de maatschappij:

-Mevrouw Veenstra – Sneijder (87): 'Ik heb het gevoel alsof ik ergens bij hoor, bij een systeem. Dat als ik niet thuishoem of even weg ben en het is slecht weer dat mensen daar om denken. En dat gevoel geeft een gevoel van er bij horen en veiligheid.'

Het idee wat ouderen hebben dat er altijd iemand thuis is die op hen wacht en om hen denkt zorgt er voor dat ouderen zich veilig thuis voelen in de woning en bij de mensen met wie zij samen wonen. Er is bij de ouderen en hun kinderen sprake van de *Gemeinschafts* mentaliteit (Tönnies, 1957). De ouderen hebben een sterke affectieve binding en saamhorigheid met de kinderen in de hoofdwoning. Dit zorgt er voor dat ouderen zich thuis voelen als plek waarin zij in de maatschappij worden opgenomen in plaats van dat thuis een plek is waarin zij zich terugtrekken uit de maatschappij, zoals de oorspronkelijke betekenis van thuis was volgens Brickel (2007).

Eenzaamheid

Er zijn een aantal belangrijke negatieve aspecten verbonden aan het feit dat ouderen zich kunnen terugtrekken in hun eigen woning. Volgens Brickell (2012) kan thuis naast een fijne plek ook een plek zijn voor strijd en conflict, maar een bij ouderen meer voorkomend probleem van het terugtrekken in het eigen huis is eenzaamheid (Burholt & Dobbs, 2012). Aangezien het leven van ouderen bestaat uit de fysieke en sociale omgeving die zij zelf construeren (Phillipson, 2007), ontstaat er eenzaamheid zodra er belangrijk personen wegvallen uit het leven van de oudere door bijvoorbeeld pensionering of het overlijden van hun partner (Burholt & Dobbs, 2012). De respondenten geven aan dat er inderdaad eenzaamheid optreedt wanneer er belangrijke mensen wegvallen uit hun omgeving:

-Mevrouw Pieterse – Kerkstra (57): *'Ik denk dat mijn moeder (die voorheen in de mantelzorgwoning woonde) zich haar laatste jaren ook best eenzaam gevoeld heeft (omdat haar man overleden was). Zij kon niet gaan en staan waar ze wilde. (...) Buren en bekenden kwamen wel geregeld langs voor een praatje of om een spelletje te doen.'*

-Interviewer: *'En hoe had dit geweest als u niet in een kangoeroewoning had gewoond?'*

-Mevrouw Pieterse – Kerkstra (57): *'Als mijn moeder in een verzorgingshuis had gewoond, had zij overdag meer aanspraak gehad vermoed ik. Het deelnemen aan activiteiten was dan makkelijker.'*

Deze mevrouw voelde zich eenzaam doordat haar man uit haar leven weg is gevallen. Ondanks dat bij deze mevrouw (nieuwe) belangrijke personen zoals burens en bekenden regelmatig bij haar over de vloer kwamen voelde zij zich nog steeds eenzaam. Dit lijkt aannemelijk aangezien volgens Wenger & Burholt (2004) eenzaamheid ook kan bestaan zonder dat er sprake is van sociale isolatie. De ouderen voelen zich in zekere zin dan eenzaam ondanks dat zij leven in een omgeving met een sterke *Gemeinschafts* mentaliteit door de aanwezigheid van saamhorigheid en de aanwezigheid van kinderen en burens (Van Hoof & Van Rysseveldt, 1996). De regelmatige aanwezigheid van de kinderen en burens is voor sommige ouderen blijkbaar niet genoeg om het gevoel van eenzaamheid tegen te gaan. Het wonen in een mantelzorg- of kangoeroewoning zorgt dan niet genoeg voor het gevoel van thuis. Voor andere ouderen zorgt het wonen in een mantelzorg- of kangoeroewoning juist wel het gevoel van thuis doordat zij meer in contact komen met kinderen en bekenden:

-Mevrouw Van der Wal – Klaassen (80): *'Het huis leeft inderdaad. Eentje heeft een drumstel boven staan en ze hebben ruzie en er wordt gelachen. Het huis leeft. Dat merk ik bijvoorbeeld als ze met vakantie zijn, dan is het stil. Ik ben heel erg verwend.'*

Deze manier van wonen, waarbij de familie dicht in de buurt woont, wel zorgt voor een afname van eenzaamheid ten opzichte van het wonen in een andere woning. Dit komt doordat er letterlijk meer leven in het huis aanwezig is. Er is in dit geval niet sprake van veel direct contact, maar het gevoel van de aanwezigheid van anderen in de buurt geeft de ouderen het gevoel van betrokkenheid bij de maatschappij. Volgens Wenger & Burholt (2004) hoeft een sociaal isolement niet te betekenen dat ouderen zich eenzaam voelen. De situatie waar in slechts de indirecte aanwezigheid van anderen er voor zorgt dat ouderen zich niet eenzaam voelen lijkt hier een voorbeeld van. De respondent vergelijkt het wonen in een kangoeroewoning met het wonen in een rijtjeswoning of een twee-onder-een-kap woning. In dit type woningen is het ook mogelijk om geluid van de burens te horen wat voor sommigen storend kan zijn, terwijl anderen hierdoor het gevoel krijgen niet uitgesloten te zijn van de maatschappij en daardoor minder eenzaam zijn (Phillipson, 2007).

Omdat het leven van ouderen volgens Phillipson (2007) bestaat uit een bepaalde fysieke en sociale omgeving die zij zelf construeren is de mate van mobiliteit van ouderen belangrijk om de fysieke mogelijkheden, om tot de sociale contacten te komen, vast te stellen. De oudere respondenten geven allemaal aan dat mobiliteit wel een belangrijk thema voor hen is. Er zijn grote verschillen te ontdekken in de reikwijdte van de mobiliteit. Zo vindt één respondent dat hij mobiel is omdat hij nog op het terras naast zijn eigen huis kan komen. Voor hem is dat verst mogelijke plaats waar hij heen wil en daarom is hij mobiel. Een andere respondent geeft aan dat zij overal nog met haar eigen auto naar toe gaat en jaarlijks nog naar Canada toe vliegt. Mobiliteit is daarmee een zeer subjectief begrip, wat voor de een als mobiel wordt ervaren stelt voor de ander niets voor. Wel wordt duidelijk dat alle respondenten kunnen nog op de plekken komen waar zij graag heen willen en daarmee mobiel zijn. Dat de ouderen mobiel zijn is belangrijk omdat volgens Phillipson (2007) zij hierdoor zelf kunnen kiezen aan welke activiteiten zij mee willen doen.

De mobiliteit zorgt er ook voor dat ouderen daadwerkelijk kunnen participeren in de samenleving. Zolang ouderen mobiel zijn kunnen zij nog deelnemen aan (dagelijkse) activiteiten. De activiteiten waar de ouderen aan kunnen deelnemen spelen een grote rol om eenzaamheid te voorkomen. Daarbij is het volgens Burholt & Dobbs (2012) wel van belang dat ouderen deelnemen aan productieve activiteiten. Een aantal ouderen vindt het zelf ook belangrijk dat zij zelf zoveel mogelijk nog doen, zoals de boodschappen:

-Meneer Van Dijk (73): 'Boodschappen doe ik zelf nog. De dochter en schoonzoon willen het wel doen, maar dan heb je nog een beetje contact. Dat wil ik zelf doen. Dan tref je iedere keer nieuwe mensen.'

De maatschappelijke betrokkenheid die iets simpels als boodschappen doen met zich meebrengt is voor ouderen een belangrijk element voor de gemoedstoestand (Burholt & Dobbs, 2012). De respondenten geven zelf ook aan dat productieve activiteiten en die maatschappelijke betrokkenheid belangrijk zijn in hun dagelijks leven. Het gaat er vooral om dat de ouderen ' bezig blijven ' en het liefst op een niveau van iemand van middelbare leeftijd om een tevreden en bevredigend leven te hebben. Zolang de ouderen zelf bezig blijven door bijvoorbeeld zelf de boodschappen te blijven doen, onderhouden zij ook contacten met de buitenwereld. Deze bezigheden en sociale contacten zijn belangrijk omdat de ouderen volgens Verhaeghe (2010) zo het gevoel krijgen bij de maatschappij betrokken te blijven en zodoende niet vereenzamen.

Zoals Scharlach & Lehning (2013) al zeiden zijn de mogelijkheden tot sociale contacten in de lokale woonomgeving voor ouderen belangrijk omdat ouderen volgens Phillipson (2007) door globalisatie zich in een steeds beperktere ruimte kunnen bewegen. De productieve activiteiten of bezigheden hoeven dan ook niet altijd buitenshuis te zijn. Voor een aantal ouderen zorgen de sociale contacten binnenshuis, als gevolg van het mantelzorg- of kangoeroewonen, namelijk ook voor nuttige activiteiten:

-Mevrouw Veenstra – Sneijder (87): *'Ze komen ook als er een klein klusje is. Wat te naaien of zo of advies van kan dit oma of niet? En ze houden mij dan ook wat jong hè. Want je bent er nog helemaal bij betrokken. Niet in de verkeerde zin. Maar je leeft nog wat mee en zo, want anders dan hoor je nooit meer iets van jongere kinderen.'* (...) *'Dat geeft zingeving.'*

Wanneer ouderen zelf (nuttig) vrijwilligerswerk gaan doen, voelen zij zich ook nuttiger. Op die manier krijgen zij wederom het gevoel opgenomen te worden in de maatschappij (Verhaeghe, 2010). Het werk komt voort uit de wensen van de (klein)kinderen voor bepaalde (handwerk)klusjes of uit een verlangen naar advies van de oudere. De respondent geeft aan dat, naast dat zij zich hierdoor nuttig voelt, zij zich als extra bijkomstigheid ook nog jong voelt. Hieruit blijkt dat het geen vereiste is om over een hoge mate van mobiliteit te beschikken om aan productieve activiteiten mee te kunnen doen. De activiteiten die het wonen in een kangoeroe- of mantelzorgwoning met zich meebrengen kunnen voor ouderen ook nuttig en productief zijn.

5.3 Wonen met mantelzorg

In deze paragraaf, de laatste van het analyse hoofdstuk, wordt er verder ingezoomd op de mantelzorgrelatie tussen de bewoners. In deze paragraaf zal eerst uiteengezet worden hoe de bewoners en ontwikkelaars van mantelzorg- en kangoeroewoningen denken over wat mantelzorg is en hoe de mantelzorg(relatie) wordt ervaren door de bewoners van kangoeroe- en mantelzorgwoningen. Vervolgens wordt er in gegaan op de ervaringen van het wonen met (mantel)zorg in mantelzorg en kangoeroewoningen.

5.3.1 Mantelzorg

Allereerst is uit de interviews gebleken dat het begrip mantelzorg op verschillende manieren geïnterpreteerd wordt door zowel de bewoners van kangoeroe- en mantelzorgwoningen als door de professionals. De officiële definitie van mantelzorg, gegeven in de inleiding, luidt: zorg van meer dan 8 uur per week of langer dan 3 maanden duurt, voortvloeit uit een sociale relatie, dus niet in het kader van een hulpverlenend beroep, en de gebruikelijke zorg overstijgt (Van Rijn, 2013). Volgens het Expertise Centrum Mantelzorg (2014) gaat het om zorg die meer is dan in een persoonlijke relatie gebruikelijk, zoals huishoudelijke hulp en kinderoppas (Rijksoverheid.nl, 2014a). In de praktijk blijkt dat het begrip voor zowel de ouderen als hun kinderen, maar ook voor de professionals verschillende betekenissen heeft. Met name het deel *'zorg die meer is dan een in een persoonlijke relatie gebruikelijk'* zorgt voor verschillende manieren van interpretatie. De norm voor *'gebruikelijke zorg'* ligt voor iedereen anders. De geïnterviewde architect stelt dat er twee soorten mantelzorg zijn. Enerzijds een meer sociale vorm van mantelzorg en anderzijds ook een intensieve vorm van fysiek zorg. Onder de bewoners van de kangoeroe- en mantelzorgwoningen zijn er ook twee groepen te onderscheiden. Enerzijds is er een groep die vindt dat een groot deel van de mantelzorg bestaat uit sociale mantelzorg, met onder andere de taak om eenzaamheid te voorkomen, waarvan zij vinden dat dit meer dan gebruikelijke zorg is:

-Interviewer: 'Wat is mantelzorg voor u?' -Meneer Kuipers (37): 'In ieder geval er voor je ouders of schoonvader zijn wanneer het nodig mocht zijn en om dichterbij te kunnen wonen en op elkaar terug kan vallen, niet de definitie zoals de overheid dat meevert, maar we zien ons zelf wel als mantelzorgverleners.' (...) 'Eenzaamheid voorkomen is zeker ook essentieel onderdeel van mantelzorg natuurlijk.' (...) 'Als ik voor mijn werk (onderzoeker op het gebied van zorg) verslagen lees over zorg is koffie drinken heel belangrijk en zien ouderen die thuiszorg ontvangen dat ook als het meest waardevolle moment. Dus hoort dat er dan ook bij?'

In de vorige paragraaf werd duidelijk dat eenzaamheid een groot probleem kan zijn voor ouderen. Hoewel het voorkomen van eenzaamheid volgens de definitie wellicht de gebruikelijke zorg niet ontstijgt, is voor een groot deel van de ouderen het voorkomen van eenzaamheid toch een van de belangrijkste taken die de kinderen vervullen. Zij zien het voorkomen van eenzaamheid dan ook wel als taak van de mantelzorgverlener, ook al is de waarde van deze taken moeilijk in tijd en geld uit te drukken. Alleen de aanwezigheid in een nabij gelegen ruimte kan voor de ouderen al genoeg zijn om niet meer eenzaam te zijn, zoals in de vorige paragraaf duidelijk werd met het voorbeeld van mevrouw Van der Wal – Klaassen (80) die zei dat alleen al het horen van het drumstel van de kinderen bijdroeg aan het voorkomen van de eenzaamheid. Anderzijds is er een groep, waaronder mevrouw Van der Wal –

Klaassen (80) zelf, die vindt dat onder andere het voorkomen van de eenzaamheid niet een van taken van een mantelzorgverlener is:

-Mevrouw Van der Wal – De Jong (39): *‘Oppassen en grasmaaien voor elkaar zien we meer als burenhulp niet als mantelzorg.’* -Mevrouw Van der Wal – Klaassen (80): *‘Ik zal je zeggen we woonden destijds in Twente en mijn ouders woonden in een bejaardenwoning op 500 meter afstand van ons huis en daar ging regelmatig de telefoon van kun je komen. Dan ging midden in de nacht bij mij de telefoon van kun je komen je moeder is niet goed. Die had dan voedselvergiftiging, en de rest van de nacht was ik bezig de troep op te ruimen. Dat is mantelzorg.’*

Deze groep mensen zijn van mening dat mantelzorg de fysieke zorg is, alleen dan verleend door familie in plaats van een betaalde kracht. Onder de daadwerkelijke fysieke mantelzorg valt ook het werk wat mevrouw Jansen – Bouma (66) voor haar man doet zoals *‘het helpen met katheteriseren en met het naar bed gaan en er af’* en alles wat er verder dagelijks voor haar man moet gebeuren. Wat wel overeenkomt tussen beide vormen van mantelzorg is dat de ouderen en hun kinderen een sterke affectieve band hebben. Dat wordt vooral duidelijk uit het volgende citaat:

-Mevrouw De Vries – Veenstra (56): *‘Ik zeg vaak van als ik maar de helft kan doen voor mijn moeder als wat zij voor mij gedaan heeft ben ik al blij. Vanuit die overtuiging doe ik dit.’*

Deze mevrouw is blij dat zij op latere leeftijd iets terug kan doen voor haar moeder die haar vroeger heeft groot gebracht. Daarbij dient opgemerkt te worden dat mevrouw De Vries – Veenstra niet alle zorgtaken, zoals douchen, op zich wil nemen om wel het beeld van haar moeder wil verliezen: *‘Niet omdat het fysiek niet kan, maar ik wil de rol van dochter graag behouden.’* Ondanks dat is er in dit geval wel sprake van een sterke emotionele verbondenheid en daarmee een affectieve solidariteit. Daarmee lijkt het aannemelijk dat het klopt wat Isengard & Szydlyk (2012) zeggen, dat mantelzorgrelaties ontstaan op basis van solidariteit, aangezien dit de belangrijkste reden is voor kinderen van de ouderen voor het aangaan van een mantelzorgrelatie. De directeur van de woningcorporatie geeft echter aan dat niet in alle gevallen er echt sprake is van een keuze voor het aangaan van een mantelzorgrelatie:

-Directeur woningcorporatie: *‘We hadden een congres in Groningen’ (...)* *‘Ik zie het nog zo voor me, op een gegeven moment zei een van die sprekers: mantelzorg daar kies je voor. En toen ging er een vrouwtje staan, helemaal wit heet en die riep: kiezen?! Het overkomt je! En als je het doet ben je half overspannen en als je het niet doet ben je ook half overspannen. Maar toen dacht ik, daar heeft ze wel de kern te pakken. Het overkomt je, en je kan er niet onderuit, maar als je er wel onderuit kan, dan heb je een moreel probleem.’*

Eenzijds is er hier nog steeds sprake van mantelzorg op basis van solidariteit. De relatie komt voort uit een affectieve band die de kinderen hebben met de ouderen, maar anderzijds brengt juist die solidariteit ook een verplichting met zich mee. Omdat er een sterke affectieve band is tussen de ouderen en de kinderen kunnen de kinderen niet zonder gevolgen onder de mantelzorgrelatie uit. Er zou dan ook afgevraagd kunnen worden of het aangaan van een mantelzorgrelatie inderdaad wel een keuze is. Een aantal ouderen gaven in de interviews daarom ook aan dat het belangrijk is dat de kinderen zelf met het voorstel komen om mantelzorg aan te bieden en dit niet zelf te vragen, juist omdat de ouderen

zich realiseren dat het aangaan van een mantelzorgrelatie zeer intensief is. Wanneer ouderen de kinderen zelf aan de kinderen zouden gaan vragen of zij een mantelzorgrelatie aan willen gaan zou dan de sterke affectieve band met de kinderen ook kunnen verstoren. Toch gaven een aantal oudere respondenten ook aan dat zij het geen probleem vonden om zelf aan de kinderen te vragen of zij een mantelzorgrelatie aan wilden gaan. Wellicht heeft dat te maken met het feit dat deze respondenten zelf in het verleden al in aanraking geweest zijn met mantelzorg of zelfs met mantelzorg- of kangoeroewonen. Dit komt deels overeen met wat Phillipson (2007) zegt over mantelzorgrelaties. Volgens Phillipson (2007) komt mantelzorg voort uit de persoonlijke omgeving van de gene die mantelzorg ontvangt of verleent. Enerzijds leidt de omgeving, uit het verleden, dus wel tot nu opnieuw mantelzorg verlenen of ontvangen. Anderzijds speelt de fysieke woonomgeving, zoals Phillipson (2007) die omschreef, een minder grote rol in het overgaan tot het verlenen van mantelzorg. Volgens Phillipson (2007) werd er aan ouderen die in een oud en klein huis woonden namelijk meer mantelzorg verleend dan aan ouderen die in een groot huis woonden. De woningen waar de respondenten in wonen zijn echter allemaal normale of zelfs relatief grote woningen.

Naast dat hier hierboven is laten zien dat respondenten verschillende meningen hebben over wat mantelzorg is en wat niet, zijn er verschillende respondenten die aangeven dat de mantelzorg relatie vaak een wederzijdse relatie is:

- Mevrouw De Vries – Veenstra (56): *'Ik doe de was voor mijn moeder. Daar hebben we een afspraak over. Zij vouwt mijn was dan weer op. Dat staat 's avonds keurig netjes gevouwen weer klaar...'* -Mevrouw Veenstra – Sneijder (87): *'Dan heb je ook meer een doel. Ik word 's ochtends wakker en dan denk ik: bliksekaters ik moet er af er staan nog twee bakken was op mij te wachten.'* (..) *'En je kan eens even zeuren haha.'* -Mevrouw De Vries – Veenstra (56): *'Ja klopt en ik bij u. Of dat ik zeg dat ik even om een kopje koffie bij u ga, weer allemaal wederkerig.'*

Door de wederzijdse relatie, die eigenlijk eerder al is aangestipt in de vorige paragraaf toen het ging over de nuttige dag besteding van de oudere bewoners van mantelzorg- en kangoeroebewoners, nemen de ouderen werk uit handen van de kinderen. Op deze manier kunnen zij enerzijds iets terug doen voor de mantelzorg die zij ontvangen van hun kinderen en anderzijds blijven zij in een ritme en betrokken bij de maatschappij, wat volgens Verhaeghe (2010) belangrijk is voor de ouderen, door zich nuttig te kunnen maken. Juist doordat de kinderen het toestaan dat ouderen kleine huishoudelijke klusjes kunnen doen helpen zij, naast dat het makkelijk is voor de kinderen, de ouderen onbewust zich nuttig te voelen.

Mede door die wederzijdse mantelzorgrelatie vindt een aantal respondenten dat de naam voor het type woningen waarin zij wonen of welke zij ontwikkelen daarin ook belangrijk is:

- Projectleider Maatschappij & Markt: *'Mensen vinden het woord kangoeroewoning misschien heel beeldend maar de mensen zelf vinden het soms heel erg betuttelend (de grote kangoeroe zorgt voor de gene in de buidel). En dus ook een hiërarchie weergeven: "Het is een feit dat iemand voor mij zorgt omdat ik fysiek beperkt ben. Maar ik zorg dat mijn dochter een spreekbuis heeft voor alles waar ze mee zit. Dus dat wil niet zeggen dat... het kan een hele wederzijdse relatie zijn".'*

De naam voor het type wonen is blijkbaar van belang voor de bewoners er van. Enerzijds is een beeldende benaming wellicht handig voor de ontwikkelaars van de woning om de woningen te verkopen

of te verhuren. Anderzijds is het voor de bewoners van belang dat de lading wel goed gedekt wordt. Dit kan door bijvoorbeeld door de naam mantelzorgwoningen ook voor kangoeroewoningen te gebruiken, zoals bij het project is gedaan waar de projectleider Maatschappij & Markt het over heeft. Bij de ontwikkeling van een project in Friesland is echter een andere naam gebruikt om de kangoeroewoning te duiden, namelijk 'TWAspan- woningen'. Deze naam staat voor *Tegearre Wenje Apart*, Fries voor Samen Wonen Apart. Hiermee wordt ook aangegeven dat er twee aparte huishoudens en woningen zijn die een relatie met elkaar hebben. Daarnaast staat de 'twaspan' (tweespan) voor het beeld van trekdieren die elkaar helpen en ondersteunen waar het nodig is en waar dat kan. Dit laatste geeft exact de wederzijdse relatie weer zoals de bewoners van dit type woningen die ervaren.

Verandering invulling mantelzorg

Naast de wederzijdse relatie van mantelzorg is er nog een belangrijk punt dat uit de interviews naar voren kwam. Bij een aantal respondenten heeft zich er een opmerkelijk verandering plaats gevonden in de invulling van de taken die bij de mantelzorg verleend werden. Het sociale contact tussen de ouderen en de kinderen en het aantal uren wat de kinderen kwijt waren aan mantelzorg neemt af vanaf het moment dat zij bij elkaar komen wonen minder intensief dan dat het daarvoor was:

-Mevrouw Van Dijk (43): *'Toen we hier 2x in de week heen gingen kookten we hier altijd. Maar sinds we hier wonen doen we dat niet meer zo vaak. Je ziet elkaar al zo vaak dus we wilden ook wel privacy en vader leerde zelf beter koken.'* (...) *'Eigenlijk zijn we meer goede burens dan dat we echt dagelijks bij elkaar op de koffie zitten.'*

Er zijn volgens de respondent twee redenen aan te wijzen voor het feit dat het aantal uren aan sociaal contact en mantelzorg afneemt. Enerzijds heeft het te maken met de wens naar privacy. Dit heeft te maken met het feit dat de ouderen en de kinderen op ieder moment van de dag de mogelijkheid hebben om bij elkaar te gaan kijken en aankloppen als er iets is. Volgens mevrouw De Vries – Veenstra (56) is het voor haar als dochter dan ook: *'Het belangrijkste is het gevoel dat je zo even kan kijken bij mijn moeder.'* Anderzijds leert de oudere beter voor zichzelf te zorgen en wordt dat ook mogelijk gemaakt omdat de mantelzorg- en kangoeroewoning zorg geschikt is gemaakt waardoor er minder tijd aan mantelzorg besteed wordt, hier zal in het vervolg van de paragraaf verder op in worden gegaan.

5.3.2 Mantelzorg geschikte woning

Zoals in hoofdstuk vier is laten zien zijn er veel verschillende vormen van wonen met mantelzorg. Het realiseren van deze woningen gaat echter niet altijd even gemakkelijk. Jonckheere & Kums (2007) gaven al aan dat er bij het ontwikkelen een aantal moeilijkheden optreden, zoals het krijgen vergunningen. Uit de interviews is gebleken dat de meeste bewoners van mantelzorg- en kangoeroewoningen ook tegen problemen aangelopen zijn met vergunningen en stedenbouwkundige voorschriften als bestemmingsplannen:

-Meneer Kuipers (37): *'We liepen er al een poosje mee rond en we hebben eigenlijk een heel voortraject afgegaan en alles onderzocht wat mogelijk is en uiteindelijk leek deze constructie het meest haalbare.'* (...) *'Uiteindelijk zijn we hier mee gekomen en hebben we een rapport gemaakt en daar zijn we mee naar de gemeente gegaan. Met die voorbespreking hebben zij het rapport gelezen en een maas in de wet*

gevonden zodat het kon.’ -Mevrouw Van Dijk (43): ‘We hebben een ontheffing van de gemeente gekregen zodat we die woning mochten plaatsen. Een vergunning voor 5 jaar. En daarna moeten we dan weer verder zien. Over 4 jaar moeten we dus weer rond de tafel met de gemeente. Dus afwachten...’

In dit geval is er in eerste instantie geen toestemming verleend door de gemeente om een mantelzorg- of kangoeroewoning te realiseren op het terrein van de hoofdwoning. Wel mocht er uiteindelijk een losse unit geplaatst worden bij de woning die tijdelijk van aard is, maar daarbij moest de unit wel tijdelijk een eigen perceel en adres hebben. Dit heeft te maken met het feit dat de woning in het buitengebied gerealiseerd is en daar volgens het bestemmingsplan beperkt ruimte is voor uitbreiding. Wat opvalt is dat de gemeente zelf wel behulpzaam is geweest en de bewoners heeft ondersteund om een gat in de wet en het bestemmingsplan te vinden om toch een mantelzorgrelatie mogelijk te maken in combinatie met wonen. Uiteindelijk hebben de bewoners in samenwerking met de gemeente toch een mantelzorgrelatie weten te realiseren maar dan wel op een eigen adres. In het kader van de volgens Troppo (2014) op handen zijnde kostendelersnorm zijn de bewoners daar nu zeer tevreden mee. Het probleem is echter dat door de kwestie rondom de vergunning de woning veel later is gerealiseerd dan oorspronkelijk de bedoeling was. Dit is vervelend omdat de situatie van ouderen, door hun leeftijd, snel kan veranderen omdat hun gezondheid slechter wordt. Volgens een aantal respondenten is er dan een risico dat door de duur van het traject de ouderen dusdanig achteruit zijn gegaan of zelfs al overleden zijn, voordat de woning gerealiseerd is.

Niet overal duurde het proces voor het realiseren van de woning lang. In een aantal gevallen verliep het proces snel omdat de gemeente zelf al bezig was met zich oriënteren op het gebied van mantelzorg in combinatie met wonen:

-Mevrouw Jansen – Bouma (66): ‘Onze gemeente was wel het bestemmingsplan aan het wijzigen en had een apart onderzoek gewijd aan het mantelzorgwonen. En dat was ons geluk en dat was puur toeval dat het zo liep. Dat maakt het wel even iets makkelijker. En eigenlijk hebben we wel volledige medewerking gehad.’ (...) ‘Maar uiteindelijk heeft het bedrijf dat de mantelzorgwoning leverde dat ook geregeld die hebben de gesprekken gedaan en toen was het ook goed. Zij waren de bemiddelaar en hebben er ook ervaring mee. Dat hebben ze goed gedaan.’

Mede door de ervaring die het bedrijf dat de mantelzorgwoning aan deze mensen heeft geleverd is het hele proces snel verlopen. Dit heeft ervoor gezorgd dat de ouderen snel naar de nieuwe woning konden en dat zij zelf niet tegen beperkende maatregelen van de gemeente aanliepen. Ook speelt mee dat de gemeente zelf open stond voor nieuwe wooninitiatieven omdat zij zich aan het oriënteren waren op het gebied van mantelzorg en wonen. Hierdoor hoeft het niet altijd zo te zijn dat de ouderen zelf tegen problemen aanlopen bij het realiseren van een mantelzorg- of kangoeroewoning.

Aanpassingen

Omdat niet elke woning geschikt is om te gebruiken als een mantelzorgwoning of kangoeroewoning, is het in een aantal woningen noodzakelijk aanpassingen te doen om de woning levensloop- en zorgbestendig te maken. Uit de interviews blijkt dat alle woningen aangepast zijn of al geschikt waren voor ouderen om in te wonen. De woningen voldoen aan de drie hoofdaspecten die volgens het Sociaal Cultureel Planbureau (2008) belangrijk zijn. Zo voldoen de woningen ten eerste allemaal aan de eis dat

de deuren breed genoeg zijn om doorheen te gaan en daarnaast zijn alle belangrijke ruimten in de woningen, zoals de keuken, slaapkamer, badkamer en de wc op de zelfde verdieping. Uit de interviews kwam bovendien naar voren dat in alle woningen de voorzieningen voor de zorg aanwezig zijn:

-Mevrouw Veenstra – Sneijder (87): 'Ik slaap hier achter het gordijn en de kamer is groot genoeg. Ik heb een grote kamer, vind ik zelf ook. Ik kan me overal aan vastpakken. En ik kan uit de douche de wastafel vastpakken. Dan kan je je altijd even grijpen. En in de wc een klink met zuignappen om je vast te pakken. Een steun.'

In alle gevallen zijn de toiletten en de keukens toegankelijk gemaakt voor de oudere bewoners en bij een aantal woningen zijn er technologische en automatiserende aspecten toegevoegd die het leven voor de ouderen in de woning vergemakkelijken, zoals automatisch opengaande deuren. Wat voor de ouderen echter belangrijker is, is dat de woning functioneel is (Mallet, 2004). Het komt namelijk voor dat in een woning voor ouderen meerdere personen wonen en waarvan niet iedereen in een rolstoel zit. Voor deze mensen zonder rolstoel is het functioneler om bijvoorbeeld ook over hoge keukenkastjes te beschikken voor meer bergruimte en maar in andere gevallen ook omdat voor hen bukken lastig is:

-Projectleider Maatschappij & Markt: 'De keuken is niet handig geplaatst waardoor er geen bovenkastjes boven kunnen. Iedereen heeft gedacht er komen gehandicapten mensen in die hebben geen bovenkastjes nodig. Dat is een hele eenzijdige manier van denken van mensen met een beperking en die mantelzorg krijgen. Want toen ik kwam hadden ze het alleen maar over 2 oudjes naast elkaar waarvan één in de rolstoel zat. Daarom zijn er twaalf scootmobiel oplaadpunten, ik hoop dat we eentje kwijt zijn, één oplaadpunt. Verder zijn er mensen die allemaal fysiek goed instaat zijn dingen te doen, dus had die keuken best anders geplaatst kunnen worden. En daardoor het voor mensen die niet fysiek beperkt zijn veel meer mogelijkheden gegeven om in te richten.'

Wanneer de professionals zelf de woningen inrichten zonder navraag te doen bij de toekomstige bewoners wat eventueel de beperkingen zijn waar de nieuwe bewoner mee kampt, kan het zijn dat de woningen ondanks de goede bedoelingen van de professional niet aansluiten bij de beperkingen van de nieuwe bewoners. Imrie (2010) geeft ook aan dat architecten vaak woningen ontwerpen volgens algemene richtlijnen, waardoor het kan zijn dat mensen met een speciale behoefte zich niet thuis voelen omdat de woning niet bij hen past en daardoor niet persoonlijk. Telkens wanneer de bewoners tegen iets aanlopen wat niet goed is aangepast, worden zij geconfronteerd met hun eigen beperkingen.

In de praktijk is gebleken dat de wensen van de bewoners afwijken van de ideeën van professionals, zoals architecten. Dit geeft aan dat het noodzakelijk is dat de toekomstige bewoners zich bemoeien met de aanpassingen, het ontwerp en indeling van de woning omdat wensen van toekomstige bewoners belangrijk zijn voor het creëren van een nieuw thuis. De meeste voorzieningen en aanpassingen zijn daarom in samenspraak met kinderen, ouderen en professionals gerealiseerd. Naast de functionaliteit zijn de wensen van de toekomstige bewoners ook belangrijk omdat volgens Mallet (2004) de esthetische waarde bijdraagt aan het gevoel van thuis. De ouderen moeten zich daarom kunnen vinden in het ontwerp en de indeling van de woning.

6 Conclusie

Op dit moment ontstaat er een meervoudig aantal woonvormen voor ouderen die nog geen zware zorgvraag hebben, maar wel eenzaam zijn of lichte vormen van mantelzorg nodig hebben (Stavenuiter & Van Dongen, 2008). In dit onderzoek is geprobeerd inzicht te verkrijgen in hoe de kangoeroewoningen en mantelzorgwoningen als geschikte woningen voor ouderen kunnen fungeren in een tijd waarin enerzijds ageing in place een belangrijk concept is voor ouderen en anderzijds de rijksoverheid de burgers stimuleert om te participeren in de samenleving en daarmee zelf meer verantwoordelijkheid te nemen voor hun eigen omgeving. Om een antwoord te kunnen geven op deze vraag is in de inleiding de volgende hoofdvraag geformuleerd:

Hoe kunnen kangoeroewoningen en mantelzorgwoningen als geschikte woningen voor ouderen fungeren in de context van ageing in place en het beroep van de rijksoverheid op participatie van de samenleving op gebied van ouderen en zorg?

Doormiddel van de hieronder opgestelde subvragen wordt geprobeerd om antwoord te krijgen op de hoofdvraag:

1. *Welke rol speelt de participatiesamenleving in de ouderenzorg?*
2. *Wat is de rol van huisvesting en zorg in de context van ageing in place?*
3. *Wat betekent mantelzorg voor bewoners van een kangoeroe- of mantelzorgwoning en hoe ervaren zij mantelzorg?*
4. *Hoe wordt invulling gegeven aan het wonen in een kangoeroe- of mantelzorgwoning en hoe ervaren bewoners het wonen in een kangoeroe- of mantelzorgwoning?*

Uiteindelijk zullen in dit hoofdstuk de meest essentiële aspecten van het leven in en ontwikkelen van kangoeroe- en mantelzorgwoningen worden gegeven in relatie tot overheidsbeleid, ageing in place en mantelzorg samengevat worden in de korte samenvattende paragraaf (6.1). In paragraaf 6.2 zullen ten slotte een aantal aanbevelingen gedaan worden op basis van de analyse en conclusie, maar ook op basis van het mailcontact met de gemeenten in de zes meest noordelijk gelegen provincies.

Participatiesamenleving

Uit de literatuur blijkt dat de participatiesamenleving niet alleen een Nederlands begrip is, maar een gevolg van het neoliberale beleid dat meerdere westerse landen zijn gaan hanteren. De gevolgen van het neoliberale beleid zijn met name te merken in de ouderenzorg. Het rijksoverheidsbeleid heeft daarom een grote impact op de ouderen. De bezuinigingen van de uitoverheid die volgens Corbett & Walker (2013) met het vijgenblad 'de participatiesamenleving' worden bedekt vallen verkeerd bij de ouderen. Een deel van de ouderen vindt het onrechtvaardig dat zij doormiddel van zelfhulp hun eigen toekomst veilig moeten stellen terwijl zij vinden dat zij in hun leven juist hebben meegebouwd aan de verzorgingsstaat. Ook de oproep van de rijksoverheid tot meer vrijwilligerswerk (Burholt & Bobbs, 2012) wordt als onrechtvaardig gezien. Een aantal ouderen vinden dat de mensen die reeds vrijwilligerswerk doen door deze oproep te weinig respect krijgen.

Maar vooral roept het nieuwe overheidsbeleid onzekerheden en vragen op: *Is de overheid er zelf wel klaar voor? Waar zijn wij nu aan toe? Hoe komt alles nu?* Deze vragen komen voort uit het feit dat de deregulering, die volgens Parker Harris et al. (2011) onderdeel is van liberaal beleid en wordt

toegepast door de rijksoverheid, bij lagere overheden nog niet terug is te zien. De lagere overheden werken niet in alle gevallen mee nieuwe wooninitiatieven te realiseren. En ook vragen mensen zich, net als Corbett & Walker (2013) af of dit type woningen wellicht alleen voor de rijkere is weggelegd. Die gedachte komt voort uit het dubbelzinnige beleid van de rijksoverheid. Enerzijds stimuleert de rijksoverheid de burgers om alternatieven voor verzorgingshuizen te vinden, maar anderzijds worden de burgers bestraft die daadwerkelijk zelf participeren en een kangoeroe- of mantelzorgwoning betrekken, doordat zij gekort worden op de huursubsidie en (mogelijk in de toekomst) in hun AOW.

Het gevoel van onrecht, en de onzekerheid die de roep naar de participatiesamenleving met zich meebrengt, kan er volgens een aantal respondenten daarnaast ook toe leiden dat juist het tegenovergestelde van participatie wordt bereikt omdat mensen verstarren in plaats van dat zij actie ondernemen. De keuze van de bewoners om een mantelzorg- of kangoeroewoning te betrekken komt bij alle respondenten dan ook voort uit eigen initiatief en de wil om zelfstandig te leven. Geen van de respondenten geeft aan dat de participatiesamenleving invloed heeft gehad op hun keuze.

Ageing in place

Uit de literatuur blijkt dat ageing in place, het thuis ouder worden, een tegenwoordig steeds belangrijker wordt voor veel ouderen (Bigby, 2004). Verschillende aspecten spelen daarbij een rol zoals thuis als veilige haven, emotionele binding met de plek, voorwerpen en herinneringen. Maar ook thuis als privé plek waar de bewoner zelf kan bepalen wie welkom is en wie niet (Mallet, 2004; Milligan, 2009). Een van de negatieve aspecten van langer thuis blijven wonen kan zijn dat ouderen vereenzamen doordat de partner overlijdt en andere sociale contacten verdwijnen door de afname van de mobiliteit van ouderen (Burholt & Dobbs, 2012). Van belang is daarom hoe de ouderen hun (vrije)tijd besteden (Phillipson, 2007).

De analyse laat zien dat de verschillende aspecten van ageing in place, zoals privacy, sociale contacten en de emotionele binding in de praktijk allemaal een rol spelen in de keuze om thuis oud te worden. Voor de emotionele binding met de woning geldt dat met name de herinneringen aan overleden personen, die de woning en de omgeving van de woning oproepen, de emotionele binding met de woning.

Voor een aantal ouderen geldt echter dat alles beter is dan wonen in een verzorgingshuis. Ten eerste is daarin het gevoel van eigenwaarde belangrijk dat het wonen in een mantelzorg- of kangoeroewoning met zich meebrengt. In tegenstelling tot in een verzorgingshuis, waar iedereen elk moment binnen kan stappen, heeft de bewoner van een mantelzorg- en kangoeroewoning meer privacy doordat de ouderen zelf kunnen bepalen wie welkom is en wie niet. Hoewel alle gezinnen anders omgaan met de privacy worden er wel afspraken gemaakt om de privacy te waarborgen en zo een ruimte te hebben waar ouderen zich kunnen terugtrekken van de buitenwereld en rustig te kunnen leven en om zo het thuis gevoel te creëren (Brickel, 2012; Milligan, 2009; Gilman, 1903, in Imrie, 2010). Dat de privacy in kangoeroe- en mantelzorgwoningen goed gewaarborgd is lijkt in praktisch alle gevallen een vereiste voor een goed verloop van het wonen in een kangoeroe- of mantelzorgwoning, omdat de privacy er ook voor zorgt dat mensen de ruimte hebben individualistisch te leven. Volgens Wilterdink & Van Heerikhuizen (2007) zorgt het individualisme er voor dat mensen samen met anderen iets op gaan bouwen. In dit geval dus het samenleven van twee gezinnen met een mantelzorgrelatie.

Naast de emotionele binding en de privacy zijn ook sociale contacten voor de ouderen van belang voor het thuis ouder worden. Enerzijds vinden mensen de sociale contacten met de omgeving belangrijk omdat dit het sociaal kapitaal vormt (Cannuscio, 2003). Dit is echter niet iets waarvoor ouderen specifiek in een kangoeroe- of mantelzorgwoning hoeven te wonen. Wat wel specifiek voor kangoeroe- en mantelzorgwoningen geldt, en ook naar voren komt in de interviews is dat de bewoners het een fijn gevoel vinden dat ze weer bij een systeem horen en dat het weer leeft om huis heen. Het grootste gedeelte van de respondenten geeft dan ook aan dat zij geen last hebben van eenzaamheid en de verveling. De meeste mensen zijn ook nog mobiel en kunnen op alle plaatsen komen waar zij willen komen. De mobiliteit neemt in sommige gevallen wel af maar in tegenstelling tot wat Burholt & Dobbs (2012) stellen leidt dat niet tot eenzaamheid. Dat er weinig eenzaamheid is onder de mantelzorgwoningen en kangoeroewoning bewoners zou voort kunnen komen uit het feit dat zij dicht bij de kinderen en kleinkinderen wonen en daarmee de noodzaak om andere plekken en mensen te bereiken afgenomen. De aanwezigheid van kinderen en kleinkinderen zorgt er namelijk voor dat ouderen nuttige dagelijkse activiteiten hebben, als was opvouwen, kleren repareren en kleinkinderen van advies voorzien, waardoor de ouderen het gevoel hebben betrokken te blijven bij de maatschappij (Verhaeghe, 2010). Toch bestaat er ook, zoals Weger & Burholt (2004) het noemen, eenzaamheid zonder dat er sprake is van sociale isolatie. Uit de interviews is gebleken dat er ook een geval bestaat waarbij er ondanks dat de respondent dicht bij belangrijke personen als de familie woont, er sprake is van eenzaamheid.

Mantelzorg

De betekenis van mantelzorg is nogal onduidelijk voor een aantal respondenten. Vooral de vraag wat de gebruikelijke zorg inhoud is belangrijk voor het idee wat mantelzorg exact betekent. Zoals Wilterdink & Van Dongen (2007) zeggen wordt de maatschappij namelijk steeds meer individualistisch. Wellicht dat daarom het begrip gebruikelijke zorg ook vervaagt. Oppassen op de kinderen of elkaar helpen met verschillende klusjes is niet meer zo gebruikelijk als dat het eerder was. Waarschijnlijk is dat de reden dat een aantal mensen oppassen bij elkaar, of het voorkomen van eenzaamheid toch ook als mantelzorg zien.

Naast dat mantelzorg verschillend kan worden geïnterpreteerd verschillende vormen van mantelzorg, wordt mantelzorg door een aantal ouderen en de professionals ook gezien als een wederzijdse relatie. Niet alleen de ouderen krijgen zorg van hun kinderen, maar de ouderen kunnen ook iets terug doen doormiddel van huishoudelijke klusjes of door te luisteren naar verhalen van de kinderen. De naam kangoeroewoning kan volgens aantal respondenten worden ervaren alsof de zorg slechts in één richting gaat. Daarmee komt ook de naam die aan het type woningen wordt gegeven ter discussie te staan.

Wat ook nog van belang is voor mantelzorg, is dat mantelzorg voort komt uit op basis van een affectieve binding tussen de ouderen en hun kind (Isengard & Szydlik, 2012). De keuze om een mantelzorgrelatie aan te gaan is volgens een aantal respondenten juist door die sterke affectieve binding niet echt een keuze. Kinderen kunnen niet met een goed gevoel de vraag om mantelzorg afslaan als zij een sterke band hebben met hun ouders. Daarom is het van belang dat het initiatief om een mantelzorgrelatie aan te gaan bij de kinderen vandaan komt.

De woning

In hoofdstuk vier is laten zien dat naast het bestaan van verschillende initiatieven op het gebied van mantelzorg en wonen de invulling van mantelzorg- en kangoeroewonen ook verschillend verloopt. Volgens Mallet (2004) is een privéruimte, zoals thuis, een ruimte waar creativiteit tot uiting komt. Die creativiteit is dan ook terug te zien in de ideeën die mensen hebben bij het invullen mantelzorg- en kangoeroewoningen. Er wordt op een creatieve wijze met de invulling van de woonconstructies omgegaan. Van de constructies die voor dit onderzoek bestudeerd zijn was er niet één identiek aan één van de andere constructies.

Tenslotte is het belangrijk dat de aanpassingen aan woningen, die volgens het Sociaal Cultureel Planbureau (2008) noodzakelijk zijn om de woning toegankelijk en zorgbestendig te maken, en de indeling van de woningen in samenspraak met de ouderen, kinderen en professionals gebeurd. Alleen in dat geval kunnen de woningen volledig aan de ouderen aan de beperkingen van de ouderen worden aangepast en zullen ouderen niet tegen problemen aanlopen waardoor zij met hun eigen beperkingen geconfronteerd worden en zich daardoor niet meer onderdeel van de samenleving voelen (Imrie, 2010).

6.1 Concluderend

Alles samenvattend is het niet mogelijk eenduidig te zeggen wat kangoeroewonen en mantelzorgwonen exact is omdat alle bewoners het wonen in een mantelzorg- en kangoeroewoning op hun eigen manier invullen. Niet in de laatste plaats komt dat doordat er bij zowel de bewoners van mantelzorg- en kangoeroewoningen onduidelijkheid bestaat over wat mantelzorg exact inhoudt. Enerzijds wordt mantelzorg gezien als het voorkomen van eenzaamheid en anderzijds bestaat het idee dat mantelzorg alleen fysieke zorg is zoals het verschonen van ouderen. Ook wordt mantelzorg gezien als een wederzijdse relatie. Daarmee is het ook lastig om een eenduidig antwoord te geven op de hoofdvraag hoe kangoeroewoningen en mantelzorgwoningen als geschikte woning voor ouderen kunnen fungeren in deze tijd.

Wel kan er gesteld worden dat het wonen in een mantelzorg- of kangoeroewoning een grote impact heeft op het privéleven van zowel de verzorger als de verzorgende en daarmee op de (affectieve) band tussen ouderen en hun kinderen (Isengard & Szydlik, 2012). Een belangrijke conclusie die daarom te trekken is uit de analyse van de interviews is dat het initiatief voor het aangaan van een mantelzorgrelatie, in het bijzonder in combinatie met deze vormen van wonen, bij de kinderen zelf vandaan moet komen om zo de affectieve band niet te verstoren.

Verder dient er bij het ontwikkelen van een mantelzorg- of kangoeroewoning rekening gehouden te worden met de wensen van de toekomstige bewoners. Zowel de fysieke omgeving als de sociale omgeving zijn namelijk van wezenlijk belang voor het thuis gevoel van ouderen (Imrie, 2010; Saugeres, 2012). Voor een succesvol verblijf in een mantelzorgwoning en kangoeroewoning moeten de ouderen het thuis gevoel kunnen ervaren. Het is daarom belangrijk dat de ouderen inspraak hebben in de invulling en inrichting van de kangoeroe- en mantelzorgwoning om de woning als geschikte woning voor ouderen te laten fungeren.

Daarnaast bieden mantelzorg- en kangoeroewoningen ouderen de mogelijkheid daadwerkelijk op oudere leeftijd langer thuis blijven wonen doordat de woningen zowel privacy en sociale contacten bieden en er de mogelijkheid bestaat de emotionele binding met de woning en omgeving in stand te houden. Daarnaast dient er opgemerkt te worden dat de kangoeroewoningen en mantelzorgwoningen

een oplossing kunnen zijn voor het bij ouderen veel voorkomende probleem van eenzaamheid, maar het is niet dé oplossing. Er zijn namelijk nog steeds mensen die woonachtig zijn in een mantelzorg- of kangoeroewoning die zich (soms) wel eenzaam voelen.

Net als het concept mantelzorg wordt ook het overheidsbeleid op verschillende manieren bekeken en geïnterpreteerd door zowel de ouderen als de professionals. De participatiesamenleving zorgt enerzijds voor een gevoel van onrecht en leidt tot twijfels bij de ouderen over in hoeverre de (lagere) overheid wel klaar is voor de beslissingen. De ervaringen van de professionals en particulieren die kangoeroewoningen en mantelzorgwoningen ontwikkeld hebben zijn daarin ook variërend en hangt per gemeente af in hoeverre de gemeente klaar was voor de relatief nieuwe vormen van wonen. Anderzijds lijkt de constatering van de rijksoverheid dat Nederland overgaat van een verzorgingsstaat naar een participatiesamenleving (deels) wel juist. De keuze van de ouderen om een kangoeroe- of mantelzorgwoning te betrekken komt volledig bij hen zelf vandaan en lijkt niet beïnvloed te zijn door de overheid. Of de overheid er vervolgens goed aan doet om andere mensen ook op te roepen om zelf voor hun toekomst te zorgen valt echter te betwijfelen. Volgens Verhaeghe (2013) kan dwingen namelijk leiden tot enerzijds identificatie met het beleid en anderzijds separatie. Professionals komen echter nog een derde vorm tegen namelijk verstarren, omdat ouderen niet weten waar zij precies aan toe zijn.

Tenslotte kan er gezegd worden dat voor de huidige bewoners mantelzorgwoningen en kangoeroewoningen als een goed alternatief fungeren voor verzorgingshuizen en dat deze vormen van wonen voor deze ouderen dé zorg voor de toekomst betekent. Er valt echter niet te zeggen of deze manier van wonen de oplossingen zijn voor alle ouderen in een tijd waarin enerzijds ouderen langer thuis willen blijven wonen en anderzijds de wens de ouderen van de overheid langer thuis moeten blijven wonen. Iedereen vult deze manier van wonen persoonlijk op een andere manier in en het is zeer afhankelijk of je als oudere de juiste mantelzorgverleners kunt vinden die met het initiatief komen. Daarom blijft het noodzakelijk te blijven innoveren, enerzijds binnen deze twee typen woningen en anderzijds door naar andere woonvormen te blijven zoeken voor ouderen. Met andere woorden: zorg voor de toekomst!

6.2 Aanbevelingen

6.2.1 Aanbevelingen voor verder onderzoek

In dit onderzoek is er gekeken naar hoe mantelzorgwoningen en kangoeroewoningen als alternatief kunnen fungeren voor de huisvesting van ouderen. De invulling van dit type woningen is zeer divers gebleken. Om een beter beeld te krijgen van de achterliggende gedachten die horen bij de invulling van de woningen is het voor een vervolgonderzoek wellicht zinvol om te kijken naar welk type mensen een mantelzorgrelatie aangaan in combinatie met wonen. Met andere woorden: *Wie zijn de bewoners van de kangoeroewoningen en mantelzorgwoningen?* Deze kwantitatieve gegevens kunnen gecombineerd worden met de kwalitatieve gegevens van dit onderzoek. Een aantal respondenten vroeg zich tijdens de interviews namelijk af of er ook een lijn te ontdekken was in wie de bewoners zijn. *In hoeverre zijn het vooral rijkere mensen die in een kangoeroe- of mantelzorgwoning wonen? In hoeverre hangen de bewoners een bepaald geloof aan?* Als er antwoord gegeven kan worden op deze vragen is het wellicht mogelijk om een doelgroep vast te stellen en kan er zo beter gesteld worden of en voor wie mantelzorgwoningen en kangoeroewoningen daadwerkelijk als alternatief voor verzorgingshuizen kunnen fungeren.

Ook zijn een aantal geïnitieerde projecten mislukt. Potentiële bewoners trokken zich voorafgaand of tijdens de realisatie van een project terug. *Trokken zij zich terug omdat voor een aantal ouderen misschien geldt dat zij zich te veel gehecht voelden aan hun eigen woning en dus de stap naar een mantelzorg- of kangoeroewoning niet wilden maken?* Dit is echter lastig vast te stellen. Hiervoor zouden de mensen geïnterviewd moeten worden die wel geïnteresseerd waren maar uiteindelijk de stap niet gemaakt hebben. Met het beantwoorden van deze vragen zal duidelijk worden welke rol het overheidsbeleid en de participatiesamenleving spelen voor de mensen potentiële en niet- kangoeroe- en mantelzorgwoning bewoners.

Tenslotte kan het interessant zijn om de onderzoeken over een aantal jaar te herhalen. Een aantal projecten zijn nog maar kort geleden afgerond en sommige bewoners woonden er daarom nog niet zo lang. Over een aantal jaar kan het daarom interessant zijn om te onderzoeken: *in hoeverre is de situatie veranderd en hoe ervaren de bewoners het wonen na 5 jaar?* Het zou namelijk zo kunnen zijn dat er na een langere tijd wonen in een mantelzorg- of kangoeroewoningen andere inzichten over het wonen zijn. Enerzijds omdat er meer ervaringen met het wonen zijn en anderzijds omdat er bij de bewoners wellicht meer duidelijkheid is over het overheidsbeleid.

6.2.2 Aanbevelingen voor realiseren kangoeroe- en mantelzorgwoningen

Op basis van de interviews met bewoners van kangoeroe- en mantelzorgwoningen, de professionals die kangoeroe- en mantelzorgwoningen gerealiseerd hebben en het mailcontact met de gemeenten van de zes meest noordelijk gelegen provincies (Groningen, Friesland, Drenthe, Noord-Holland, Overijssel en Flevoland), zijn er een aantal aanbevelingen voor particulieren, gemeenten en woningcorporaties die een kangoeroewoning of mantelzorgwoning willen realiseren. Ook worden er in deze paragraaf aanbevelingen gegeven voor gemeenten over hoe om te gaan met deze vormen van wonen in het gemeentelijk beleid.

Ondanks dat er weinig bekend over locaties en hoeveel kangoeroe- en mantelzorgwoningen er zijn in Nederland is het raadzaam informatie uit te wisselen omtrent de ontwikkeling en invulling van

mantelzorg- en kangoeroewoningen. Dit kan bijvoorbeeld via verschillende leveranciers van mantelzorgwoningen en eventueel reeds aanwezige kangoeroe- en mantelzorgwoningen in de omgeving. Op die manier kan er bij elkaar worden gekeken en **van elkaar geleerd worden** van hoe alles ingevuld kan worden. Het wiel hoeft namelijk niet opnieuw te worden uitgevonden. Dat zou zonde zijn van de tijd, aangezien er bij het aangaan van een mantelzorgrelatie vaak onduidelijkheid is over hoelang de relatie in stand kan blijven, in verband met de kwalen, beperkingen en het mogelijk overlijden van de ouderen. Daarom is het ook raadzaam voor toekomstige bewoners om zich vooraf goed voor te bereiden. Door informatie in te winnen bij gemeenten over eventuele vergunningaanvragen en over bouwtechnische aspecten. Door zelf met een rapport aan te komen, en zo daadwerkelijk te participeren, blijkt bij de respondenten dat gemeenten eerder bereid zijn om mee te werken aan de realisatie van een kangoeroe- of mantelzorgwoning en is de kans groot dat het proces van de realisatie korter duurt.

Op basis van de ingewonnen ervaringen en informatie kan er gesteld worden dat toekomstige bewoner er verstandig aan doet **goede afspraken te maken over de invulling** van zowel mantelzorg, privacy en inrichting van de woning. Hier is geen vast format voor omdat enerzijds de beperkingen en smaken en anderzijds de wensen voor sociale contacten en privacy voor iedereen verschillend is. Dat er afspraken gemaakt moeten worden is belangrijk, maar de invulling van de afspraken is maatwerk.

Op basis van de ingewonnen informatie blijkt dat in de praktijk gemeenten de kostendelersnorm kunnen omzeilen door de mensen **tijdelijk een extra huisnummer** te geven waardoor de ouderen officieel niet samenwonen met hun kinderen. Hierdoor hoeven de ouderen zich geen zorgen te maken over eventuele kortingen op hun AOW. In deze tijdelijke vergunning zou kunnen worden opgenomen dat zodra de mantelzorgrelatie wegvalt, het extra huisnummer ook komt te vervallen. Hierdoor kan de gemeente voorkomen dat er later misbruik gemaakt gaat worden van dit tweede adres. Met name voor de huursector is het geven van een tweede adres ook belangrijk voor de verhuurbaarheid van mantelzorg- of kangoeroewoningen. In de huursector is er naast de eventuele kostendelersnorm nog een aspect dat meespeelt, namelijk de korting in de huursubsidie bij samenwonen.

Omdat het vaak mensen betreft die zorgbehoevend zijn bestaat de kans dat een mantelzorgrelatie niet lang duurt. Daarom is het van belang dat de gemeente zich **flexibel opstelt**. Daarin zijn duidelijke afspraken over de duur van een project belangrijk, maar wellicht belangrijker is dat de gemeente goed voorbereid is, door bijvoorbeeld nu al met andere gemeenten te communiceren, als er een aanvraag komt voor het realiseren mantelzorgwoningen of kangoeroewoningen. Wanneer de gemeente alles nog moet uitzoeken omtrent het toestaan van mantelzorgwoningen of kangoeroewoningen zodra er een aanvraag binnen komt is de mantelzorgbehoevende wellicht al dusdanig achteruit gegaan dat een overgang naar een mantelzorg of kangoeroewoning niet meer mogelijk is. Dit had voorkomen kunnen worden als er direct gehandeld had kunnen worden.

Ten slotte is het advies voor de rijksoverheid om **duidelijker te zijn ten opzichte van de burgers**. Ten eerste zorgt de onduidelijkheid over de op handen zijnde kostendelersnorm er voor dat ouderen verstarren in plaats van over te gaan op kangoeroe- en mantelzorgwonen. Ook als het gaat om wat nu precies mantelzorg is (en wat niet) zouden de overheid, maar ook de mantelzorgorganisaties, een stuk duidelijker kunnen zijn. Wanneer de rijksoverheid vindt dat de burgers voor haar eigen toekomst moeten zorgen en daarbij denkt dat mantelzorg de zorg voor de toekomst is, dan doet de overheid er verstandig aan er voor te zorgen dat in de toekomst duidelijkheid ontstaat voor de burgers over dit beleid en wat het exact inhoudt.

Literatuur

- Belastingdienst.nl (2014). *Informatie over wetgeving*. Geraadpleegd op 20 mei 2014 via http://www.belastingdienst.nl/wps/wcm/connect/bldcontentnl/belastingdienst/intermediairs/toeslagen_intermediairs/toeslagen_dienstverleners/wetgeving_en_gegevensuitwisseling/informatie_over_wetgeving
- Bigby, C. (2004). *Ageing with a lifelong disability. A guide to practice, program and policy issues for human services professionals*. London: Jessica Kingsley Publishers.
- Brickell, K. (2012). 'Mapping' and 'doing' critical geographies of home. *Progress in human geography*. Vol. 36 (2). Pp. 225-245
- Bookman, A. (2008). Innovative models of aging in place: Transforming our communities for an aging population. *Community, Work & Family*, 11(4), 419-438.
- Burholt, B. & Dobbs, C. (2012). Research on rural ageing: Where have we got to and where are we going in Europe?. *Journal of Rural Studies*, 28, pp. 432-446.
- Cannuscio, C., Block, J., Kawachi, I. (2003). Social Capital and successful aging: The role of senior housing. *Annals of Internal Medicine*, 139(5), 395-399.
- CBS (2014). *Prognose bevolking; geslacht, leeftijd, herkomst en generatie, 2013-2060*. Geraadpleegd op 13 januari 2014 via <http://statline.cbs.nl/StatWeb/publication/?VW=T&DM=&PA=81584NED&D1=0&D2=0&D3=0-100&D4=0&D5=0-2,7,17,27,37,I&HD=121206-1503&HDR=T,G4&STB=G1,G2,G3> Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek.
- Chippendale, T.L. & Bear-Lehman, J. (2010). Enabling 'Ageing in Place' for Urban Dwelling Seniors: An Adaptive or Remedial Approach? *Physical and Occupational Therapy in Geriatrics*, 28(1), 57-62.
- Cieraad, I. (2010). Homes from Home: memories and projections. *Home Cultures*. Vol. 7(1). Pp. 85-102
- Cohen, A. (2012). Rescaling environmental governance: watersheds as boundary objects at the intersection of science, neoliberalism, and participation, *Environment and Planning*, 44. Pp. 2207-2224
- Corboz, J. (2013) Third-way neoliberalism and conditional cash transfers: The paradoxes of empowerment, participation and self-help among poor Uruguayan women. *The Australian Journal of Anthropology*, 24. Pp. 64-80
- Corbett, S. & Walker, A. (2013). The big society: Rediscovery of 'the social' or rhetorical fig-leaf for neoliberalism? *Critical Social Policy*, 33 (3). Pp. 451-472
- Davey, J., Nana, G., de Joux, V., & Arcus, M. (2004). *Accommodation options for older people in Aotearoa/New Zealand*. Wellington, New Zealand: NZ Institute for Research on Ageing/Business & Economic Research Ltd, for Centre for Housing Research Aotearoa/New Zealand.

- Easthope, A. (2004). *A critical and cultural theory reader*. Buckingham : Open University Press
- Elswood, S.A., Schuurman, N., Wilson, M. W. *Critical GIS*. In: Nyerges, T., Coucleles, H., MCMasters, R. (eds). 2011. *The SAGE Handbooks of GIS and Society*. London: Sage.
- Expertise Centrum Mantelzorg (2014). *Begrippenlijst*. Geraadpleegd op 13 juni 2014 via http://www.expertisecentrummantelzorg.nl/Site_EM/begrippenlijst/tr6116.htm
- Fenster, T. (2013). Moving between Addresses: Home and Belonging for Jewish Migrant and Indigenous Palestinian Women over Seventy in Israel. *Home Cultures*, Vol 10 (2) Pp. 159-187
- Forsman (2012). Understanding the role of social capital for mental well-being among older adults. *Ageing & Society*, 1-22.
- Garssen, J. (2011). Demografie van de vergrijzing. Geraadpleegd op 26 juni 2014 via <http://www.cbs.nl/NR/rdonlyres/D7D8F678-F22B-445F-8A6F-A635D376A344/0/2011demografievandevergrijzingart.pdf>
- Gemeente Ferwerderadiel (2008). *Beleidsnotitie Kangoeroewoningen*. Geraadpleegd op 29 november 2013 via <http://decentrale.regelgeving.overheid.nl/cvdr/XHTMLoutput/Actueel/Ferwerderadiel/130000.html>
- Gemeente Langedijk (2007). *Beleid Kangoeroewoningen*. Geraadpleegd op 29 november 2013 via <http://gemeentelangedijk.nl/download/39254/cd/beleid+kangoeroewoningen.doc>
- Gray, A. (2009). The social capital of older people. *Ageing & Society*, 29(1), 5-31
- Halfacree, K.H. (1995). Talking about rurality: social representations of the rural as expressed by residents of six English parishes. *Journal of Rural Studies*, 11 (1), pp. 1-20.
- Hay, C. 2005. Too important to leave to the economist? The political economy of welfare retrenchment. *Social Policy & Society* 4, no. 2: 197–205.
- Hennink, M., Hutter, I., Bailey, A. (2011). *Qualitative research methods*. 1e druk. London: Sage
- Holt, L. (2008). Embodied social capital and geographic perspectives: performing the habitus. *Progress in Human Geography*, 32(2), 227-246
- Hoof, J. J. B. M. van & Ruysseveldt, J. van (1996). *Sociologie en de moderne samenleving; maatschappelijke veranderingen van de industriële omwenteling tot in de 21ste eeuw*. Amsterdam: Boom
- Imrie, R. (2010). Disability, embodiment and the meaning of the home. In V. Chouinard, E. Hall & R. Wilton (Red.), *Towards Enabling Geographies: 'Disabled' Bodies and Minds in Society and Space* (pp. 23-44). Farnham: Ashgate.
- Isengard, B. & Szydlik, M. (2012). Living Apart (or) Together? Coresidence of Elderly Parents and Their Adult Children in Europe. *Research on Aging*, 34 (4), pp. 449-474.

Jonckheere, L. & Kums, R. (2007). *Knelpuntennota i.v.m. Samenhuizen*. Samenhuizen.be Geraadpleegd op 29 november 2013 via http://samenhuizen.be/docs/knelpuntennota_2007.pdf

Lange, J., de (2007). Interviewen van ouderen; enkele praktische tips. In: Evers, J. (red), *Kwalitatief interviewen, kunst én kunde*. Den Haag: Lemma.

Mallet, S. (2004). Understanding Home: a critical review of the literature. *The sociological review*, 52 (1). pp. 62–89

Martinez, E., and A. Garcia. 2000. *What is 'neo-liberalism'? A brief definition*. Geraadpleegd op 28 februari 2014 via <http://www.globalexchange.org/campaigns/econ101/neoliberalDefined.html>

Mezzo (2011). *Cumulatie inkomenseffecten mantelzorgers*. Geraadpleegd op 19 maart 2014 via http://www.mezzo.nl/php/bibliotheek/download.php?id=3469&bestand=Rekening_inkomenseffecten_M.pdf

Milligan, C. (2009). *There's no place like home: place and care in an aging society*. Farnham: Ashgate Publishing Limited

Milner, J. & Madigan, R. (2004). Regulation and innovation: rethinking 'inclusive' housing design. *Housing studies*. Vol. 19 (5), Pp. 727-744

NRC, (2009). *Participatie samenleving uitgeroepen tot woord van het jaar 2013*. Geraadpleegd op 21 februari 2014 via <http://www.nrc.nl/nieuws/2013/11/16/participatiesamenleving-uitgeroepen-tot-woord-van-het-jaar-2013/>

O'Leary, Z. (2010). *The essential guide to doing your research project*. London: Sage

Parker Harris, S. Owen, R. & Gould, R. (2011). Parity of participation in liberal welfare states: human rights, neoliberalism, disability and employment. *Disability & Society*, 27 (6). Pp. 823-836

PasAan (2014). *Mantelzorgwoningen: uitleg*. Geraadpleegd op 20 juni 2014 via <http://www.pasaan.nl/index.php?id=1>

Phillipson, C. (2007). The 'elected' and the 'excluded': sociological perspectives on the experience of place and community in old age. *Ageing and Society*, 27 (3), pp 321-342

Remie, M. (2014). Invoeren kostendelersnorm - de 'mantelzorgboete' - één jaar uitgesteld. *NRC Handelsblad*. 28 mei 2014 geraadpleegd via <http://www.nrc.nl/nieuws/2014/05/28/invoeren-kostendelersnorm-aow-eeen-jaar-uitgesteld/>

Rijksoverheid.nl (2014 a). *Mantelzorg*. Geraadpleegd op 13 juni 2014 via <http://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/mantelzorg/vraag-en-antwoord/wat-is-mantelzorg.html>

Rijksoverheid.nl (2014b). *Wet Maatschappelijke Ondersteuning*. Geraadpleegd op 8 januari 2014 via http://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/wet-maatschappelijke-ondersteuning-wmo?utm_campaign=sea-t-gezondheid_en_zorg-a-

[wet maatschappelijke ondersteuning wmo&utm_term=%2Bwmo&gclid=CMq52vqR7rsCFUnjwgod60gAQA](#)

Rijksoverheid.nl (2014c). *Verandering in de AWBZ*. Geraadpleegd op 8 januari 2014 via <http://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/algemene-wet-bijzondere-ziektekosten-awbz/veranderingen-in-de-awbz>

Rijn, van (2013). Officiële bekendmakingen. *Staatscourant*. 20 december. Nr. 35797 geraadpleegd via <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/stcrt-2013-35797.html>

Saugeres, L. (2011). (Un)accommodating disabilities: housing, marginalization and dependency in Australia. *Journal of housing and the built environment*. Vol. 26 (1). Pp. 1-16

Scharlach, A.E. & Lehning, A.J. (2013). Ageing-friendly communities and social inclusion in the United States of America. *Ageing & Society*, 33(1), 110-136.

Sociaal Cultureel Planbureau. (2008). *Grijswaarden: Monitor ouderenbeleid 2008*. Den Haag: Sociaal Cultureel Planbureau.

Stavenuiter, M. & Dongen, van M. C. (2008). *Gemeenschappelijk wonen: Een literatuurstudie*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut

Steenbergen T. (2005). *'Apart en toch samen'*. Een advies aan corporatieholding Friesland. Technische Universiteit, Delft.

Tinker, A. (1999). *Ageing in place: What can we learn from each other?*. Melbourne: Ecumenical Housing Inc ISBN 0 85821 143 2

Tönnies, F. (1957). *Community and Society, translated by C Lewis*. New York: Harper Book.

Tropo, M. (2014). *Verlaging uitkering door invoering kostendelersnorm?*. Geraadpleegd op 20 mei 2014 via <http://mens-en-samenleving.infonu.nl/regelingen/128811-verlaging-uitkering-door-invoering-kostendelersnorm.html#inwonende>

Valentine, G. (2005). Tell me about...: using interviews as a research methodology. 'In' Flowerdew, R. & Martin, D (eds), *Methods in Human Geography* (2nd edn). Edinburgh Gate: Addison Wesley Longman

Vandevyvere, I., Smits, D., & van Puyenbroeck, J. (2010). *Zorgen voor de levenskwaliteit van ouder wordende personen met een beperking*. Onderzoek in opdracht van het Vlaams Ministerie voor Welzijn, Volksgezondheid en gezin.

Vereniging Eigen Huis (2014). *Mantelzorgwoning vergunningsvrij*. Geraadpleegd op 21 juni 2014 via <http://www.eigenhuis.nl/actueel/nieuws/2014/518196-mantelzorgwoning-vergunningsvrij/>

Verhaeghe, P., (2010) Het neoliberale vergif. *Het Vrije Woord. Magazine voor vrijdenkers*. pp. 25-26.

Verhaeghe, P., (2013). Zijn we gelukkig? De neoliberale samenleving en onze identiteit. *Huisarts Nu*, 42, pp. 89-93.

Verplanke, L. & Duyvendak, J.W. (2010). *Onder de mensen? Over het zelfstandig wonen van psychiatrische patiënten en mensen met een verstandelijke beperking*. Amsterdam: Amsterdam University Press.

Vossers, A. (2013). *Troonrede 2013 (volledige tekst)*. Geraadpleegd op 29 november 2013 via <http://www.elsevier.nl/Nederland/nieuws/2013/9/Troonrede-2013-volledige-tekst-1365922W/>

VVD & PvdA (2012). *Bruggen slaan: Regeerakkoord VVD – PvdA*. Geraadpleegd op 29 november 2013 via www.rijksoverheid.nl/2Fbestanden/2Fdocumenten-en-publicaties/2Frapporten/2F2012/2F10/2F29/2Fregeerakkoord/2Fregeerakkoord.pdf&ei=LAtwUqqVFaOP0AW13oCACg&usg=AFQjCNGS9aLzLArCBBgviCIB-xR7CREWtg&sig2=haQ_fx8a5YVNFh5iqUfMba&bvm=bv.55123115,d.d2k&cad=rjt

Wenger, G.C. & Burholt, V. (2004). Changes in levels of social isolation and loneliness among older people in a rural area: a twenty-year longitudinal study. *Canadian Journal on Aging*, 23 (2), pp. 115-127

Wiles, J. L., Leibing, A., Guberman, N., Reeve, J., Allen, R.E.S. (2011). The Meaning of 'Ageing in Place' to Older People. *The Gerontologist*, 52(3), 357-366.

Wilterdink, N. & Heerikhuizen, van B. (2007). *Samenlevingen: Inleiding in de sociologie*. Zesde druk. Groningen: Wolters-Noordhoff.

Zorgvisie.nl, (2013). *Sluiting dreigt voor ruim 800 ouderenzorglocaties*. Geraadpleegd op 13 januari 2014 via http://www.meldpunt.tv/fileadmin/Data/Televisie/Meldpunt/PDF/sluiting_dreigt_voor_ruim_800_ouderenzorglocaties.pdf

Bijlagen

Bijlage 1: Toestemmingsformulier

Dit onderzoek gaat over hoe mantelzorgwoningen als geschikte woningen kunnen fungeren in tijden van de wens van ouderen om langer thuis te blijven wonen en aan de andere kant het beleid van de Nederlandse overheid om (ouderen) zorg meer in handen van de samenleving te leggen. Daarom is het voor het onderzoek van belang hoe ouderen het wonen in woningen in mantelzorgwoningen ervaren.

Mantelzorgwoningen komen in verschillende vormen voor. Het kunnen zowel losse woningen zijn als aan elkaar gekoppelde, zelfstandige woningen met een in pandige verbinding. Volgens de definitie van postbus 51 en Mezzo moet er sprake zijn van minimaal 8 uur zorg in de week, alvorens er van mantelzorg gesproken mag worden. Ik ben in dit type woningen geïnteresseerd geraakt door de afgelopen troonrede waarin de nadruk kwam te liggen op de participatiesamenleving. Daarnaast blijkt uit wetenschappelijke literatuur dat ouderen graag langer thuis willen blijven wonen, dit proces wordt ageing in place genoemd. Omdat er een steeds groter beroep gedaan wordt op mantelzorg wil ik met mijn onderzoek kijken of en hoe mantelzorgwoningen een oplossing of een aanvulling kunnen zijn op overheidsbeleid ten aanzien van huisvesting voor ouderen. De uitkomsten van de interviews zal ik verwerken in mijn scriptie. De resultaten van mijn scriptie kunnen vervolgens voor verder onderzoek of onderwijs gebruikt worden. Dat wil zeggen dat citaten ook in een artikel van een wetenschappelijk of professioneel tijdschrift of college verwerkt kunnen worden.

Dit gesprek gaat waarschijnlijk 1 á 1,5 uur duren en er zijn geen goede of foute antwoorden. Het is vooral belangrijk dat u uw eigen mening en ervaringen vrij kan geven. Daarbij wil ik graag mededelen dat u ten alle tijden dit interview kunt beëindigen en ook achteraf heeft u de mogelijkheid om uw toestemming terug te trekken. Ik ga vertrouwelijk met de uitkomsten van dit interview om. Tijdens het verwerken van het interview in mijn scriptie zal ik er voor zorgen dat u onherkenbaar bent. De uitgewerkte interviews zullen hooguit twee jaar bewaard worden op de computer van de onderzoeker en daarna zullen de gegevens worden vernietigd.

Hierbij verklaar ik bovenstaande informatie te hebben gelezen en verleen ik toestemming aan de onderzoeker om dit gesprek op te nemen en te verwerken in het onderzoek.

Naam respondent: .....

Datum: .....

Handtekening respondent

Handtekening onderzoeker

.....

.....

Optioneel:

Mocht u belangstelling hebben, dan kunt u in onderstaand schema uw adresgegevens noteren en zult u op de hoogte worden gehouden.

Bijlage 2: Interviewgide ouderen

Nummer Interviewee:

Leeftijd:

Woonplaats:

Niet vergeten op te nemen!

De onderstaande interviewgide vormt een richtlijn voor de gesprekken. Afhankelijk van de type gesprekken en de hoeveelheid daarvan, kunnen de vragen enigszins aangepast worden. Daarbij is de onderstaande vraagpuntenlijst bedoeld als een checklist en niet als een volledig gestructureerde, letterlijk af te nemen vragenlijst. De focus ligt op het 'hoe' en het 'waarom' achter de antwoorden. De exacte volgorde van onderwerpen is mede afhankelijk van het verloop van het gesprek. Onderstaande vragen geven een globaal overzicht van de te behandelen onderwerpen. Er zal geprobeerd worden om eerst spontane reacties los te krijgen. Mocht dit moeizaam verlopen, dan zullen er voorbeelden worden genoemd om de respondent aan te sporen.

Introductie

Ik doe onderzoek naar hoe ouderen het wonen in kangoeroewoningen en mantelzorgwoningen ervaren. Kangoeroewoningen zijn een aan elkaar gekoppelde, zelfstandige woningen of wooneenheden met een inpandige verbinding voor ouderen en hun familie. Een jong huishouden woont in een kangoeroewoning samen met één ouder of beide ouders. Een mantelzorgwoning is vergelijkbaar, maar verschilt van een kangoeroewoning doordat de huishoudens van een mantelzorgwoning ieder op een eigen adres wonen en verbonden zijn door een tussendeur en bij een kangoeroewoning wonen beide huishoudens op het zelfde adres. Daarnaast moet er sprake zijn van minimaal 8 uur zorg in de week, alvorens er van mantelzorg gesproken mag worden.

Ik ben hierin geïnteresseerd geraakt in het kader van de troonrede waarin de nadruk kwam te liggen op de participatiesamenleving. Daarnaast blijkt uit wetenschappelijke literatuur dat ouderen graag langer thuis willen blijven wonen, dit proces wordt ageing in place genoemd. Omdat er daarbij steeds een groter beroep gedaan wordt op mantelzorg wil ik met mijn onderzoek wil ik kijken of en hoe kangoeroewoningen een oplossing of een aanvulling kunnen zijn op overheidsbeleid ten aanzien van huisvesting voor ouderen. De uitkomsten van de interviews zal ik verwerken in mijn scriptie. De resultaten van de interviews en van mijn scriptie kunnen voor verder onderzoek of onderwijs gebruikt worden. Dat wil zeggen dat citaten ook in een artikel van een wetenschappelijk of professioneel tijdschrift verwerkt kunnen worden, of in een college worden gebruikt.

Dit gesprek gaat waarschijnlijk 1 á 1,5 uur duren en ik wil u graag vertellen dat er geen goede of foute antwoorden. Het is vooral belangrijk dat u uw eigen mening en ervaringen geeft. Daarbij wil ik graag mededelen dat u ten alle tijden dit interview kunt beëindigen en ook achteraf heeft u de mogelijkheid om uw toestemming terug te trekken. Ik ga vertrouwelijk met de uitkomsten van dit interview om. Tijdens het verwerken van het interview in mijn scriptie zal ik er voor zorgen dat u onherkenbaar bent. Heeft u zelf nog vragen?

Geeft u toestemming voor dit interview en zou u het toestemmingsformulier nu of achteraf willen ondertekenen?

Geeft u toestemming om dit gesprek op te nemen?

Algemene punten

Voorstelronde waarin ouderen vertellen:

- Wie bent u?
- Wat is uw leeftijd?
- Partner of alleen?
- Wat voor opleiding gedaan?
- Wat voor werk doet u of heeft u gedaan?
- Kunt u iets over uw kinderen vertellen?
- Waar wonen ze?

Feiten over de kangoeroe/mantelzorgwoning

In het kader van ageing in place, de wens van ouderen om langer thuis te blijven wonen, zijn de laatste jaren een aantal nieuwe woonvormen ontwikkeld. Een van de woonvormen is het type woning waar u in woont, namelijk een kangoeroe/mantelzorgwoning. Laten we beginnen met een aantal feiten over uw woning.

- Kunt u in het kort het één en ander over de kangoeroe/mantelzorgwoning vertellen?
- Hoe ziet de samenstelling van de bewoners eruit?
  - Aantallen, man/vrouw/kinderen/ hoe zien de huishoudens eruit/leeftijden
- Hoelang bestaat deze huidige samenstelling al zo?
- Sinds wanneer woont u hier?
- Is het bestaande bouw of speciaal ontworpen voor de kangoeroe/mantelzorgwoning?
- Gaat het om huur- of koopwoningen?
- Hoe groot is de oppervlakte van het terrein?
- Welke maatregelen zijn er getroffen om het geschikt te maken voor ouderen?
  - Welke voorzieningen binnen de woning?
    - Speciaal voor u op maat?
  - Hoe toegankelijk is uw woning?
    - Aan/afwezigheid van trappen
    - Aan/afwezigheid van brede deuren (voor rollator/scootmobiel/rolstoel)
    - Aan/afwezigheid van brede gangen/overloop (voor rollator/scootmobiel/rolstoel)
    - Aan/afwezigheid van ruime kamers (voor rollator /rolstoel)
- Is uw ruimte speciaal ingericht voor ouderen?
  - Waar blijkt dat uit?
- Is er al eens verbouwd?
  - Zo ja, wat en waarom?
- Gaat het om een eigen initiatief of is het geïnitieerd vanuit de gemeente/woningbouw?
- Welke instanties waren betrokken bij de ontwikkeling van de woning?
- Hoe zijn de beslissingen genomen over de inrichting van de woningen?
  - Bv. in samenspraak?
  - In hoeverre hebben de betrokken partijen geluisterd naar de wensen van de bewoners?

Wooncarrière

Om verder in te gaan op ageing in place en in te haken op de participatiesamenleving, waar wij volgens de Rijksoverheid naar toe moeten, stel ik u een aantal vragen over uw woongeschiedenis en de verwachtingen voor de toekomst.

- Waar woonde u hiervoor?
  - Dezelfde stad/dorp? Anders?
- In hoeverre berustte uw vorige woonsituatie op eigen wensen?
- Heeft u al in een andere kangoeroe/mantelzorgwoning gewoond voordat u hier terecht kwam?
- Hoe bent u bekend geraakt met deze vorm van wonen?
- Welke factoren hebben invloed gehad op uw wooncarrière?
- Wat zijn voor u redenen geweest om hier te gaan wonen?
  - *Laat ze eerst zelf met redenen komen. Als ze er niet uitkomen, voorbeelden noemen zoals, mantelzorg, langer zelfstandig wonen, dichterbij familie, zorgmogelijkheden, etc.*
- Wat maakt volgens u het verschil tussen het wonen zoals u hier doet, en uw vorige 'zelfstandige' manier van wonen?
- Hoe denkt u over het wonen in een verzorgingshuis?
- Waar denkt u dat de verschillen in zitten tussen een kangoeroe/mantelzorgwoning en een verzorgingshuis?
- Waarom heeft u gekozen voor een kangoeroe/mantelzorgwoning?
  - Wie kwam met het initiatief?
  - Wat ziet u als voor/nadelen hiervan?
- Heeft u overwogen om in een verzorgingshuis te gaan wonen?
  - Waarom wel/niet?
- Hoe ziet u het wonen in de toekomst?
  - Is er de mogelijkheid hier te blijven als er meer zorg nodig is?

Overheidsbeleid en wonen voor ouderen

- Hoe is de zorg voor u geregeld?
  - Hoe ervaart u de (mantel)zorg etc.?
  - Welke subsidies worden er verleend?

De participatiesamenleving houdt in dat: van iedereen die dat kan, wordt gevraagd verantwoordelijkheid te nemen voor zijn of haar eigen leven en omgeving. Daarnaast moet tussen nu en 2017 de helft van alle verzorgingshuizen sluiten.

- Wat vindt u van het overheidsbeleid omtrent ouderen en wonen?
- In hoeverre voelt u zich gesteund door de overheid?
  - In het algemeen als oudere?
  - Als bewoner van een kangoeroewoning?

Leven in de kangoeroe/mantelzorgwoning

We hebben het nu gehad over uw wooncarrière en een aantal feiten over de woning. Nu zou ik graag iets dieper willen ingaan op uw ervaringen van het wonen in een kangoeroe/mantelzorgwoning. Daarbij zal ik u vragen gaan stellen over de relaties binnen de woning en ook over de rol van (mantel)zorg binnen het wonen. Ik wil u er nogmaals op wijzen dat in vertrouwelijk met uw antwoorden om zal gaan en dat u het recht heeft om wel of geen antwoord te geven op de vragen.

Zelfredzaamheid

- Hoe zou u uw mobiliteit omschrijven? (In hoeverre kunt u zich verplaatsen, waar kunt u nog komen etc.)
  - Kunt u op alle plaatsen komen die u wilt bereiken (al dan niet met hulp)?
  - Hoe bereikbaar zijn de voorzieningen (winkels en diensten) in uw woonwijk/dorp?
    - Zijn ze er überhaupt?
    - In hoeverre heeft de aan/afwezigheid van voorzieningen gevolgen voor uw veiligheid?
- Hoe bereikbaar is uw woning?
- Hoe zou u uw zelfredzaam omschrijven?
  - In hoeverre kunt u zichzelf behelpen?
  - Heeft u beperkingen? Zo ja, welke?
  - Wat is het belang van zelfredzaamheid?

Relaties met bewoners

- Zou u in het kort kunnen omschrijven hoe de leefwijze van de bewoners van de kangoeroe/mantelzorgwoning eruit ziet?
  - Hoe vaak en waar komt u elkaar tegen?
- Hoe gaat u met elkaar om?
  - Hoe ervaart u dat? Open/gesloten/behulpzaam/etc.
  - Wat ervaart u als plezierig aan de relatie met de medebewoners?
  - Heeft u 'last' van elkaar?
  - Wat waren in eerste instantie de eerste uitgangspunten van het samenleven?
    - Hoe is dit veranderd?
- Hoe ziet een doordeweekse dag eruit in de kangoeroe/mantelzorgwoning?
  - Hoe ziet het weekend eruit?
- In hoeverre heeft u het gevoel dat u zich zelf kunt zijn?
- Hoe is het contact met buiten?
  - Vrienden/familie?
- In hoeverre verveelt u zich?
  - Voorbeelden?
  - En hoe had dit geweest als u niet in een kangoeroewoning had gewoond?
- In hoeverre voelt u zich eenzaam?
  - Voorbeelden?
  - Ligt dit aan de woonvorm?
- Als u iets zou willen in de manier van met elkaar omgaan in de woning, wat zou u dan veranderen?

Zorg

- Kunt u kort vertellen hoe de zorgsituatie hier is geregeld?
  - Welke vormen van zorg ontvangt u?
    - Mantelzorg, professionele zorg etc.?
- Worden er subsidies verleend?
- Hoe zijn bepaalde dingen geregeld als u meer zorg nodig gaat krijgen?
- Hoe ervaart u het zoals de zorg nu geregeld is?
  - Wel of niet prettig?
  - Wat voor impact op privacy?

Gemeenschappelijke en privé ruimtes

- Over welke gemeenschappelijke voorzieningen en ruimtes beschikt de kangoeroe/mantelzorgwoning?
  - En hoe zien die er dan uit?
- Van welke ruimtes/faciliteiten maakt u gebruik?
  - Waarvan minder? [behandel de ruimtes die ze hebben]
- Welke functies hebben de gemeenschappelijke ruimtes?
- Hoe ervaart u het delen van faciliteiten en ruimtes?
- Hoe zien de privévertrekken eruit?
  - Wat is er aanwezig?
- Hoe ervaart u uw privévertrek?
- Hoe ervaart u uw privacy?

Tevredenheid

Tenslotte ben ik benieuwd naar uw tevredenheid over uw kangoeroe/mantelzorgwoning en over kangoeroe/mantelzorgwonen in het algemeen. Daarbij wil ik ingaan op de plus- en min- en eventuele verbeterpunten om hier van te leren en zo eventueel aanbevelingen voor de toekomst te kunnen doen.

- Wat zijn de pluspunten?
- Wat mist u, of wat valt tegen?
- Mist u bepaalde ruimtes?
- Hoe vindt u de indeling?
- Als u dingen zou willen veranderen in de manier van leven in het de kangoeroe/mantelzorgwoning, wat zou dat dan zijn?
- Heeft u het idee dat u veel heeft moeten opgegeven door 'samen' te gaan wonen?
  - Zo ja, wat?
  - En wat heeft u er voor uw gevoel voor terug gekregen?

Afsluiting

Kort samenvatten van het interview.

- Heeft u nog iets toe te voegen?
- Met de wijsheid van nu, Waarom zou u wel of niet de zelfde keuze maken?
  - Waarom?
  - Hoe anders?
  - Welke voorwaarden?

- Wat zou u anderen aanraden die voor de keuze komen te staan om wel of niet een kangoeroewoning te betrekken?
  - Waarom?
  - Hoe anders?
  - Welke voorwaarden?

Dit waren mijn vragen

- Zijn er nog vragen?
- Heeft u nog tips voor het onderzoek of kangoeroewonen in het algemeen?

- Bedankt voor het interview -

Bijlage 3: Interviewgide professional

Nummer Interviewee:

Functie:

Plaats van project:

Niet vergeten op te nemen!

De onderstaande interviewgide vormt een richtlijn voor de gesprekken. Afhankelijk van de type gesprekken en de hoeveelheid daarvan, kunnen de vragen enigszins aangepast worden. Daarbij is de onderstaande vraagpuntenlijst is bedoeld als een checklist en niet als een volledig gestructureerde, letterlijk af te nemen vragenlijst. De focus ligt op het 'hoe' en het 'waarom' achter de antwoorden. De exacte volgorde van onderwerpen is mede afhankelijk van het verloop van het gesprek. Onderstaande vragen geven een globaal overzicht van de te behandelen onderwerpen. Er zal geprobeerd worden om eerst spontane reacties los te krijgen. Mocht dit moeizaam verlopen, dan zullen er voorbeelden worden genoemd om de respondent aan te sporen.

Introductie

Ik doe onderzoek naar hoe ouderen het wonen in kangoeroewoningen en mantelzorgwoningen ervaren. Kangoeroewoningen zijn een aan elkaar gekoppelde, zelfstandige woningen of wooneenheden met een inbandige verbinding voor ouderen en hun familie. Een jong huishouden woont in een kangoeroewoning samen met één ouder of beide ouders. Een mantelzorgwoning is vergelijkbaar, maar verschilt van een kangoeroewoning doordat de huishoudens van een mantelzorgwoning ieder op een eigen adres wonen en verbonden zijn door een tussendeur en bij een kangoeroewoning wonen beide huishoudens op het zelfde adres. Daarnaast moet er sprake zijn van minimaal 8 uur zorg in de week, alvorens er van mantelzorg gesproken mag worden.

Ik ben hierin geïnteresseerd geraakt in het kader van de troonrede waarin de nadruk kwam te liggen op de participatiesamenleving. Daarnaast blijkt uit wetenschappelijke literatuur dat ouderen graag langer thuis willen blijven wonen, dit proces wordt ageing in place genoemd. Omdat er daarbij steeds een groter beroep gedaan wordt op mantelzorg wil ik met mijn onderzoek wil ik kijken of en hoe kangoeroewoningen een oplossing of een aanvulling kunnen zijn op overheidsbeleid ten aanzien van huisvesting voor ouderen. De uitkomsten van de interviews zal ik verwerken in mijn scriptie. De resultaten van de interviews en van mijn scriptie kunnen voor verder onderzoek of onderwijs gebruikt worden. Dat wil zeggen dat citaten ook in een artikel van een wetenschappelijk of professioneel tijdschrift verwerkt kunnen worden, of in een college worden gebruikt.

U kunt ten alle tijden dit interview beëindigen en ook achteraf heeft u de mogelijkheid om uw toestemming terug te trekken. Ik ga vertrouwelijk met de uitkomsten van dit interview om. Tijdens het verwerken van het interview in mijn scriptie zal ik er voor zorgen dat u onherkenbaar bent. Heeft u zelf nog vragen?

Geeft u toestemming voor dit interview?

Geeft u toestemming om dit gesprek op te nemen?

Algemene vragen

1. Wie bent u?
  - a. Wat is uw functie binnen de organisatie en het project?
  - b. Wat voor opleiding gedaan?
  - c. Wat voor werk doet u of heeft u gedaan?
2. Wat kunt u kort vertellen over uw werk?
  - a. Waar?
  - b. Wat doet u?
  - c. Waar bestaan uw werkzaamheden uit?
  - d. Kende u deze woonvorm vooraf al? Zo ja, hoe?

Openingsvragen

1. Kunt u in het iets over het project vertellen?
  - a. Wie wonen er/komen er te wonen?
  - b. Hoe lang is het project gaande/afgelopen/heeft het geduurd?
  - c. Wiens initiatief was het?
  - d. Bestaande bouw of speciaal ontworpen?
  - e. Gaat het om een huur of een koopwoning?
  - f. Welke instanties waren betrokken bij de ontwikkeling van de woning?
  - g. Hoe bent u er bij betrokken geraakt?
2. Welke mensen komen er te wonen?
  - a. Hoe zijn zij bekend geraakt met deze vorm van wonen?
  - b. Waar woonden zij hiervoor?
  - c. Waarom gaan zij hier wonen? (bv. Langer zelfstandig wonen, niet naar een verzorgingshuis)
3. Hoe ziet een doordeweekse dag er uit in deze woning? (Voor de ouderen en voor de kinderen)
  - a. Wat?
  - b. Waar?
  - c. Waarom?
  - d. Hoe?

Sleutel vragen

1. Wat was de reden om dit type woningen te realiseren?
  - a. Waar komt het idee vandaan?
  - b. Wie was verantwoordelijk?
  - c. Hoe verliep de werving van bewoners?
    - i. Enthousiast?
    - ii. Eisen?
    - iii. Wie reageerden?
    - iv. Hoe bekend geraakt met deze woonvorm?
    - v. Wat zijn de redenen?
2. Hoe bevalt het wonen in de woning?
  - a. Waarom zijn ze er gaan wonen?
    - i. Financiële reden?
  - b. Hoe dierbaar is de plek hen?
  - c. Waarom?
  - d. Wat ziet u als voor/nadelen van een kangoeroewoning?
  - e. Wat waren de uitgangspunten? (Is dit veranderd?)

3. Welke maatregelen zijn er getroffen om het geschikt te maken voor ouderen?
  - a. Welke voorzieningen binnen de woning?
    - i. Speciaal voor de bewoner op maat?
  - b. Hoe toegankelijk is de woning?
    - i. Aan/afwezigheid van trappen
    - ii. Aan/afwezigheid van brede deuren (voor rollator/scootmobiel/rolstoel)
    - iii. Aan/afwezigheid van brede gangen/overloop (voor rollator/scootmobiel/rolstoel)
    - iv. Aan/afwezigheid van ruime kamers (voor rollator /rolstoel)
  - c. Hoe zijn de beslissingen genomen over de inrichting van het wooncollectief?
  - d. Hebben de betrokken partijen geluisterd naar de wensen van de bewoners?
  - e. Welke moeilijkheden en hindernissen heeft u ondervonden bij het ontwikkelen van de woning?
  - f. Zijn er gemeenschappelijke ruimtes?
    - i. Hoe bevallen die?
    - ii. Hoe wordt verwacht dat het delen van ruimtes ervaren wordt?
  - g. Hoe bevallen de privé ruimtes?
    - i. Welke ruimtes missen de bewoners?
  - h. Wat mist u of wat valt u tegen?
  - i. Wat zijn de min/pluspunten van de woning?
  - j. Als u dingen zou willen veranderen aan de woning, wat zou u dan veranderen?
4. Is er al eens verbouwd?
  - a. Zo ja, wat en waarom?
5. Hoe is het met de sociale contacten gesteld?
  - a. Hoeveel contact hebben de bewoners met mede bewoners?
    - i. Met wie en waarom?
  - b. Hoeveel contact hebben de bewoners met mensen van buiten de woning?
    - i. Met wie en waarom?
    - ii. Is dit meer of minder geworden en waarom?
  - c. In hoeverre voelen de bewoners zich eenzaam?
    - i. En hoe had dit geweest als u niet in een kangoeroewoning had gewoond?
6. Wat is het belang van zelfredzaamheid voor de bewoners?
  - a. Wat kunt u vertellen over de beperkingen van de bewoners?
  - b. Wat voor invloed heeft zelfredzaamheid op de privacy van de ouderen en de andere bewoners?
    - i. Last van elkaar?
    - ii. Hoe voorkomen?
  - c. Heeft u het idee dat ouderen veel hebben moeten opgeven?
    - i. Zo ja, wat dan?
    - ii. En wat krijgen zij daar voor terug?
  - d. Wat voor invloed heeft zelfredzaamheid op het gevoel van eigenwaarde en sociale status?
7. Hoe mobiel zijn de ouderen nog? (In hoeverre kunnen zij zich nog verplaatsen, waar kunnen zij nog komen, etc.?)
  - a. Kunnen de ouderen op alle plaatsen komen die zij willen bereiken (al dan niet met hulp)?
    - i. Wat heeft u hier voor geregeld?

- b. Hoe bereikbaar zijn de voorzieningen (winkels en diensten) in de buurt/dorp?
  - i. Zijn ze er überhaupt?
  - ii. Wat is het gevolg voor de veiligheid?
  - iii. Wat heeft u of het project hier voor gedaan?
  - iv. Hoeveel rekening is hier mee gehouden?
- c. Hoe bereikbaar is de woning?
  - i. Wat aan gedaan?

De participatiesamenleving houdt in dat: van iedereen die dat kan, wordt gevraagd verantwoordelijkheid te nemen voor zijn of haar eigen leven en omgeving. Daarnaast moet tussen nu en 2017 de helft van alle verzorgingshuizen sluiten.

- 8. Wat vindt u van het overheidbeleid omtrent ouderen en wonen?
- 9. In hoeverre voelt u zich gesteund door de overheid?
  - a. In het algemeen in uw functie?
  - b. Als ontwikkelaar van een kangoeroewoning?
  - c. Voelt u zich gedwongen om deze woonvorm aan te bieden?
- 10. Hoe is de zorg voor u geregeld?
  - d. Mantelzorg etc.?
  - e. Worden er subsidies verleend?
  - f. Wat had u anders willen doen?
- 11. Hoe gaat de betaling van de woning in zijn werk? (ik hoef geen bedragen te horen)
  - g. Wie betaalt wat?
  - h. Hoe betaalbaar vindt u deze manier van wonen en deze woning?
    - i. De aanschaf/huur?
    - ii. De vaste lasten?
- 12. Hoe denken de kinderen over de woonsituatie?
  - a. Waarom?
  - b. Hoe ervaren zij het wonen?
  - c. In hoeverre heeft u het gevoel dat de ouderen en de kinderen hun eigen leven kunnen leiden?
  - d. Is er genoeg privacy?
- 13. Wat voor bezwaren zijn er aan kangoeroewoningen?
  - i. Waarom?
  - j. Hoe ziet u de toekomst?
  - k. Plus en minpunten?
  - l. Moeten de mensen veel opgeven?

Afsluitende vragen

- 1. Hoe zou u het wonen in een kangoeroewoning aan anderen willen omschrijven?
  - a. Hoe reageerde de omgeving op het ontwikkelen van kangoeroewoningen?
  - b. Welk beeld zou u willen dat anderen hebben van kangoeroewonen?
  - c. In hoeverre denkt u dat het woord kangoeroewonen invloed heeft op het beeld van deze manier van wonen? Kunt u dat toelichten?
- 2. Met de wijsheid van nu, waarom zou u wel of niet de zelfde keuze maken om kangoeroewoningen te ontwikkelen?
  - a. Waarom?
  - b. Hoe anders?
  - c. Welke voorwaarden?

3. Wat zou u anderen aanraden die voor de keuze komen te staan om wel of niet een kangoeroewoning te betrekken?
  - a. Waarom?
  - b. Hoe anders?
  - c. Welke voorwaarden?

Dit waren mijn vragen

- Zijn er nog vragen?
- Heeft u nog tips voor het onderzoek of kangoeroewonen in het algemeen?

- Bedankt voor het interview -

Bijlage 4: Codering

Bewoners		
Algemeen	Werk	
	Leeftijd	
	Kinderen	
	Partner	
	Opleiding	
Woning	Woning	
	Bewoners	
	Tijd	
	Initiatief	
	Bestaande bouw	
	Huur	
	Koop	
	Betrokken instanties	
	Precedent werking	
	Maatregelen/toegankelijkheid	
	Beslissingen	
Wooncarrière	Vorige woning	
	Bekendheid met vorm	
	Redenen	
	Verzorgingshuis	
	Zorgbehoefte	
Leven in mw/kw	Zelfredzaamheid	
	Mobiliteit	
	Bereikbaarheid	
	Relatie met bewoners	
	Doordeweekse dag	
	Zichzelf zijn	
	Privacy	
	Verveling	
	Eenzaamheid	
Bewoners	Beperkingen	
	Opgeven	
	Eigenwaarde	
Privé/gemeensch. Ruimte	Sociale contacten	
	Gemeenschappelijke ruimte	
	Privé vertrek	
	Veiligheid	
	Voorzieningen	
Overheidsbeleid	Participatie samenleving	
	Meewerken	
	Gedwongen	
	Vijgenblad	
Afsluiten	Zelfde keus	

	Eerder	
	Definitie	
	Aanraden	
	Tips	
	Voorwaarden	
	Verkoopbaarheid	
	Gelijkvloers	
	Pioniers	
	Afspraken	
	Band met ouders	
	Positieve reacties	

Inductief

Professionals		
Algemeen	Werk	
	Opleiding	
Project	Project	
	Bewoners	
	Tijd	
	Initiatief	
	Bestaande bouw	
	Huur	
	Koop	
	Betrokken instanties	
	Werving	
	Krant	
	Commissie	
	Doordeweekse dag	
	Verschillende vormen	
	Precedent werking	
	Sleutelvragen	Reden
Ervaringen		
Voordelen		
Nadelen		
Uitgangspunten		
Maatregelen		
Levensloop geschikt		
Hindernissen		
Gemeenschappelijke ruimten		
Privé ruimten		
Anders doen		
Bezwaren		
Nieuwe vormen		
Omgeving	Sociale contacten	
	Maakbare samenleving	
	Sociale cohesie	
	Acceptatie	
	Bereikbaarheid	
	Privacy	
	Veiligheid	
	Voorzieningen	
	Centrum	
Bewoners	Beperkingen	
	Opgeven	
	Mobiliteit	
	Eigenwaarde	
	Kinderen	
Overheidsbeleid	Participatie samenleving	
	Meewerken	

	Gedwongen	
Afsluiten	Zelfde keus	
	Aanraden	
	Tips	
	Bottom up	
	Naam woning	
	Definitie	
	Ongelijkwaardig	
	Noodzaak	

Inductief